

CeLISR

CENTRAL EUROPEAN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE REVIEW
KÖZÉP-EURÓPAI KÖNYVTÁR- ÉS INFORMÁCIÓTUDOMÁNYI SZEMLE

A dHUpla platform bemutatása

Enhancing e-book
accessibility

Sustainability pillars in the
strategic plans of European
Union national libraries

A bécsi Magyar Történetkutató
Intézet ki nem adott 1947. évi
évkönyvének története

2024/2

Az Országos Széchényi Könyvtár
és a Budapesti Műszaki Egyetem
Országos Műszaki Információs Központ
és Könyvtár online, tudományos
folyóirata

ISSN 3004-1651 (Online)

Megjelenik negyedévente
journals.oszk.hu, journals.bme.hu

FELELŐS KIADÓ:
Rózsa Dávid főigazgató, OSZK
Marton József Ernő főigazgató,
BME OMIKK

FŐSZERKESZTŐ:
Dancs Szabolcs, OSZK

SZERKESZTŐ:
Ézsiás Anikó, Molnár Anita, BME OMIKK

KIVITELEZÉS:
Horváth Barnabás, OSZK
Bányai Boglárka, BME OMIKK

TÉMAFELELŐS:
Bilicsi Erika, Bodnár Róbert,
Hubay Miklós, Kalcsó Gyula, Radó Rita,
Tegdes Egyházi Dóra, Verók Attila

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
Egervári Dóra, Ézsiás Anikó,
Gerencsér Judit, Kiszl Péter,
Kovács Béla Lóránt,
Kovácsné Koreny Ágnes, Lencsés Ákos,
Lengyelne Molnár Tünde,
Mészáros Tamás, Némethi-Takács Margit,
Sipos Anna Magdolna, Szűts Etele,
Z. Karvalics László

NEMZETKÖZI TANÁCSADÓ TESTÜLET:
Sabina Aneva, Nicoleta-Roxana Dinu,
Zorica Jakovleska Spirovska, Alenka Kavčič
Čolić, Bolerazka Zuzana, Silvia Stasselová,
Tomasz Makowski

LAPTERV:
Kóbor Szilvia, OSZK

ILLUSZTRÁCIÓ:
OSZK Archív, freepik

1014 Budapest, Szent György tér 4–5–6.
+36 1 224 3700 | celisr@oszk.hu

BME OMIKK
a te könyvtárad!

A főszerkesztő levele

A folyóiratunk második számában első helyen közölt tanulmány az OSZK munkatársa, Varga Emese tollából (billentyűzetéről) származik, és az OSZK Digitális Bölcsészeti Központjának (DBK) digitális filológiai platformja, a dHUpa bemutatására vállalkozik. A szolgáltatás egyik fő célja, ahogyan a szerző fogalmaz: „a közgyűjteményekben őrzött, főként magyar nyelvű kéziratok források digitális feldolgozása és közzététele”. Az ezt követő, unikális kutatási eredményekre épülő két angol nyelvű írás közül az első egy szlovén szerzőpáros, Alenka Kavčič Čolić és Andreja Hari nevéhez fűződik. Ez az igencsak alapos tanulmány az e-könyvekkel kapcsolatos felhasználói élményekről tesz fel releváns kérdéseket, különös tekintettel a látássérült használók olvasói igényeire, illetve e használói csoportnak a digitális tartalmak formátumával és az olvasás során használt mobil eszközökkel kapcsolatos preferenciáira. Dolores Mumelaš, a zágrábi Nemzeti és Egyetemi Könyvtár munkatársa hiánypótló írásában azt vizsgálja, hogy a fenntartható fejlődés négy (környezeti, gazdasági, társadalmi és kulturális) pillére hogyan jelenik meg az EU-tagállamok nemzeti könyvtárainak stratégiai terveiben. A „lapképet” tovább színesítendő érdekes kalandra hív minket Keresztes Csaba a bécsi Magyar Történetkutató Intézet ki nem adott 1947. évi évkönyvének történetéről szóló írásával.

Németh Márton (a szakmabeliek többségének leginkább: Marci) a Rómában rendezett IFLA Midterm Meeting programjából villant fel, illetve helyez szakmai összefüggésbe néhány – általa kiemelt – témakört. A beszámolót követő recenzió – Keresztes Csaba írása mellett ugyancsak – történeti megközelítést kínál, amikor múltunk eltagadhatatlan, árnyékos oldalával foglalkozik. P. Toldi Márta kitűnő könyvismertetésének tárgya Sonnevend Péter *Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez* című monográfiája, amelyben – a recenzióíró szavaival – „a bolsevik-sztálinista és a náci könyvtárvilág forrásvidékének párhuzamos bemutatása nem csupán leíró történeti műfajban jelenik meg, hanem szaklapok elemzésével, az egymásra rímelő szervezési technikákat is érzékletesen feltárva, bemutatva az orosz-szovjet és náci-német politika megállíthatatlan erejét a hegemon ideológia érvényesítésében”.

Perszonália rovatunkban megjelenő – a személyes hangvételt sem nélkülöző – emlékező és megidéző írásával Képes Gábor búcsúztatja az ez év júniusában elhunyt iskolateremtő irodalomtörténészt, Horváth Ivánt, akinek nagyszerű úttörő munkássága nélkül aligha alakulhattak volna ki jelen formájukban a digitális bölcsészet hazai műhelyei, így például a nemzeti könyvtár fentebb említett Digitális Bölcsészeti Központja sem. Végezetül, e rovaton belül maradván, egy örömdetes híren osztozunk a 2024-es év Kosáry Domokos-díjasát méltató írás szerzőivel, Koósné Török Erzsébettel, Katona Adrien-nel és Molnár Szilviával. A cikket olvasva képet alkothatunk a díjazott nyugalmazott könyvtári főigazgató, címzetes egyetemi tanár, dr. Mader Béla szakmai életútjáról, valamint megismerhetjük a díj átvétele alkalmából megfogalmazott gondolatait.

Dancs Szabolcs
főszerkesztő

Tartalom

Digitális szövegkiadások és kutatástámogatás a bölcsészettudományokban: A dHUpa platform bemutatása	134
The dHUpa Platform: Digital Text Editions and Research Support in the Humanities	
Enhancing e-book accessibility: Insights from user practices and needs across different communities	144
Sustainability pillars in the strategic plans of European Union national libraries ...	165
A bécsi Magyar Történetkutató Intézet ki nem adott 1947. évi évkönyvének története	182
A history of the unpublished 1947 yearbook of the Hungarian Research Institute of History in Vienna	
Szubjektív szakmai benyomások egy nemzetközi konferencia kapcsán – IFLA Midterm meeting (Róma, 2024. március 22–24.)	191
Professional impressions in the IFLA Midterm Meeting, Rome, 22–24 March 2024	
Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság) – recenzió	196
Horváth Iván emlékére	201
(1948–2024)	
A 2024-es év Kosáry Domokos-díjasa: Dr. Mader Béla nyugalmazott könyvtári főigazgató, címzetes egyetemi tanár	204

Digitális szövegkiadások és kutatástámogatás a bölcsészettudományokban: A dHUpla platform bemutatása

The dHUpla Platform: Digital Text Editions and Research Support in the Humanities

Varga Emese
varga.emese@oszk.hu
digitálistartalom-fejlesztő, OSZK
Digitális Bölcsészeti Központ

Beérkezett: 2024.03.18.
Elfogadva: 2024.04.23.
Publikálva: 2024.07.11.

Cite as/Így hivatkozd: Varga, E. (2024)
Digitális szövegkiadások és kutatás-
támogatás a bölcsészettudományok-
ban: A dHUpla platform bemutatása
/ The dHUpla Platform: Digital Text
Editions and Research Support in the
Humanities, Central European Libra-
ry and Information Science Review
(CELISR), 1(2), p. 134–143.
<https://doi.org/10.3311/celistr.37709>

Az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központjának digitális filológiai platformja, a dHUpla egyik fő célja a közgyűjteményekben őrzött, főként magyar nyelvű kéziratos források digitális feldolgozása és közzététele. A szolgáltatás egységes, szabadon hozzáférhető kutatói környezetet kíván teremteni az irodalomtudomány, a nyelvtudomány és további humán tudományterületek kutatói számára.

Jelen tanulmány a platformon publikált szövegkiadásokon keresztül a digitális szövegkiadások kutatástámogató szerepét állítja fókuszba, kiemelve a médiumváltás adta új szövegkezelési lehetőségeket, illetve a kiadások mögött zajló munkafolyamatok előnyeit és kihívásait.

digitális filológia, digitális szövegkiadások, elektronikus szövegkiadások, kutatástámogatás

The Digital Humanities Platform, also called dHUpla, is developed at the Digital Humanities Centre of the National Széchényi Library, and aims to process and publish manuscript resources, mainly in Hungarian, held in GLAM sector institutions. The service aims to create an unified, freely accessible research environment for researchers in literary studies, linguistics and other humanities.

This paper focuses on the research support role of digital text editions, highlighting the new text management opportunities offered by the change of the medium, while referring to the benefits and the challenges of the text editions workflow.

digital philology, digital text editions, electronic text editions, research support

1. A dHUpla platform bemutatása

Az Országos Széchényi Könyvtár Digitális Bölcsészeti Központjának (továbbiakban DBK) digitális filológiai platformja, a dHUpla¹ (<https://dhupla.hu/>) egyik fő célja a közgyűjteményekben őrzött kéziratos források digitális feldolgozása és közzététele. A szolgáltatás egységes, szabadon hozzáférhető kutatói környezetet kíván teremteni az irodalomtudomány, a nyelvtudomány és további humán tudományterületek kutatói számára. A platformon közzétett anyagok egyrészt népszerűsítő jelleggel a nagyközönséget célozzák meg, ugyanakkor az irodalomtudományi, történeti, társadalomtudományi kutatások számára kézenfekvő

forrásanyagként szolgálnak, alkalmasak számítógépes szövegelemzésekre és az előállított adatok alapján különböző szempontú adatvizualizációk készítésére is.

A dHUpa felülete három tematikus aloldalból áll:

- szövegkiadások menüpont alatt érhetők el a digitális publikációk,
- az entitástár almenü a kiadásokhoz kapcsolódó névelemeket tartalmazza (személynevek, műcímek),
- a kreatív oldalon szereplő tartalmak a digitális szöveg létrehozása során előállított adatokat dolgozza fel, amelyek a kiadások készítésével párhuzamos kutatómunka eredményeként jöttek létre (pl. kapcsolati gráfok, stilometriai elemzések, szófelhők).

1. ábra: dHUpa nyitó oldal

Minden a dHUpán megjelenő szövegkiadásnak egységes a struktúrája. A kiadásokhoz egy-egy gyűjteményleírás tartozik, amelyben a feldolgozott kéziratanyagról és az átírás elveiről olvashatunk, ez segíti a felhasználót a gyűjteményben való tájékozódásban is. Egy gyűjteményt a kiadás szempontjából összetartozó olyan digitális objektumok összessége jelenti, amelyek listában jelennek meg a felületen. Az objektumokat (ez lehet egy levél, egy naplófejezet, egy folyóirat-szám) több szempont szerint rendezhetjük, kereshetünk a teljes gyűjteményben, és kombinált szűrőket (ún. facetek) is alkalmazhatunk. Egy dokumentum megnyitáskor a gyűjteményi rekordok metaadatai külön ablakba kerülnek. Az átiratok a faksimile képpel együtt tanulmányozhatók, különböző módon:

- az osztott képernyős nézetben párhuzamosan láthatjuk a faksimilét és az átírt szöveget,
- alapértelmezett módon az átirat fölött jelennek meg a faksimile kép zónái – soronként és nagyobb kontextusban is. Ez az ún. text-image linking technológiának köszönhető, amely a Transkribus² szoftverben szegmentált és átírt digitális objektumok esetében valósul meg. A platform célzottan felhasználóbarát felépítésű, hogy a különböző funkciók segítsék az olvasót a gyűjteményben való eligazodásban, illetve a szöveg és a kép különböző megjelenítési módjai illeszkedjenek a kutató aktuális céljaihoz.

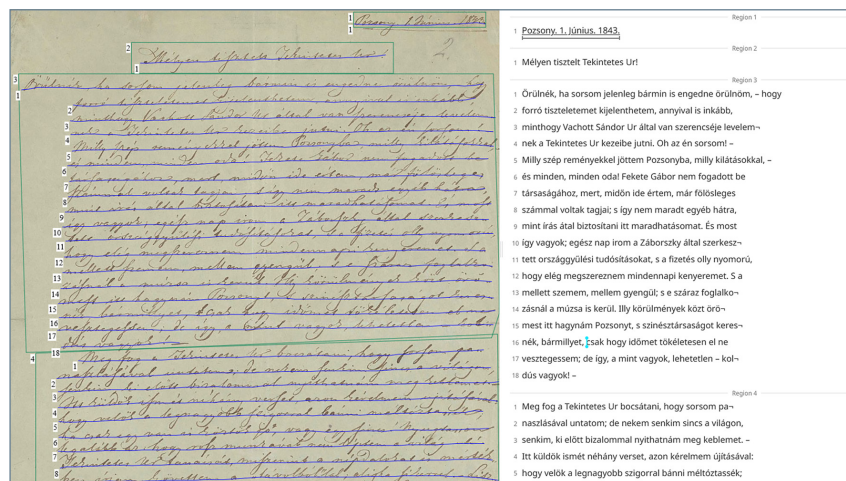
2. A digitális faksimilétől a digitális szövegig

Jelenlegi munkafolyamatunk első lépéseként a digitális faksimilét feltöltjük a Transkribus szoftverbe, amely egy felhasználóbarát szerkesztői felületet nyújt a kéziratok képi szegmentálására, átírására és annotálására. Az eszköz mesterséges intelligencia-alapú és saját kézírásfelismerő modell építésére is alkalmas, ezzel jelentősen meggyorsítva az átírás folyamatát. Ez a DBK által fejlesztett első magyar

"A kiadásokhoz egy-egy gyűjteményleírás tartozik, amelyben a feldolgozott kéziratanyagról és az átírás elveiről olvashatunk..."

"A TEI nemzetközileg támogatott standardja keretet biztosít a szövegek XML-szerkesztéséhez, hogy azok elemezhetők, kereshetők és megjeleníthetők legyenek a digitális kiadásokban."

kézírásfelismerető modell 2021-ben vált publikussá (Szűcs 2021, p. 73–80). Az átiratokat a TEI³ nemzetközi szabványának megfelelő XML-formátumban exportáljuk a Transkribus szoftverből, majd metaadatokkal és szövegközi annotációkkal tovább gazdagítjuk az Oxygen XML Editor⁴ programban. A TEI nemzetközileg támogatott standardja keretet biztosít a szövegek XML-szerkesztéséhez, hogy azok elemezhetők, kereshetők és megjeleníthetők legyenek a digitális kiadásokban.

2. ábra: minta a kézírásfelismerő Transkribus szoftver működésére (részlet Petőfi Sándor Bajza Józsefhez írott leveléből)⁵

A TEI XML egy széles körben használatos jelölőnyelv. A hosszú távú megőrzés szempontjából fontos, hogy az információkat olyan formátumokban tároljuk, amelyek használata mára elterjedt, mert ez növeli annak esélyét, hogy a formátum elavulásakor megfelelő konverziós programok álljanak rendelkezésre (Bia 2023, p. 291). A TEI szabványának megfelelő kódolással, az adott szabályrendszer követve, egy helyen őrizhető a szöveg és a hozzá tartozó metaadat-leírás, így külső dokumentációra való hivatkozás nélkül tárolhatjuk az információkat. (Bia 2023, p. 291–292). Számos előnye miatt vált napjainkra a TEI XML a digitális szövegkiadások szabványává (Stäcker 2020, p. 2–3).

Hazai viszonylatban az elmúlt évtized kiadásai már zömmel a TEI XML szabványa szerint készültek (Maróthy 2020). Palkó Gábor szerint „a digitális filológiában évtizedek alatt a TEI XML egyeduralgódóvá vált” (Palkó 2016, p. 1320). Így napjainkra az általánosan használt jelölőnyelvként is hivatkoznak rá (Debreczeni 2020, p. 405). Mindezek ellenére a TEI standardját több kritika is éri. Egyik gyakori probléma, hogy az XML-ben körülményes az átfedések jelölése, ami nehézséget okoz az összetett (például nyelvi és szemantikai) jelenségek kódolásában és megfelelő megjelenítésében (Stäcker 2020, p. 2).

A másik hátrány a keretrendszer rugalmassága, amely egyes vélemények szerint már a standard helyes működését is veszélyezteti. Debreczeni szerint „továbbra is vita folyik abban a tekintetben, hogy milyen mértékű lehet és legyen a TEI–XML szabványosítása. A TEI rugalmassága főként abban áll, hogy ugyanazt a jelenséget többféleképp lehet kódolni, és ezért nehéz meghatározni, hogy adott esetben melyik legyen az általános eljárás.” Debreczeni rávilágít arra, hogy ez a rugalmasság jelenti a TEI–XML standard lényegét: „Ahogy a nyomtatott kritikai kiadások számára nem írhatunk elő részletekbe menően egységes és kötelező tartalmi formátumot, úgy szükséges a jelölőnyelvi struktúra részleteit is az anyag sajátosságaihoz szabni, megmaradván persze a TEI–XML standard keretei között, annak belső logikájából építkezve, egy adott kiadásban belül következetesen” (Debreczeni 2020, p. 405–406).

A TEI rugalmasságának problémájával a dHUpa honlapján megjelenő szövegek esetében is szembe kellett néznünk. „Az általános elvekhez képest meglehetősen szigorú szabályrendszer létrehozására volt szükség ahhoz, hogy az annotációk alapján a platformon való megjelenítés, kereshetőség, lekérdezhetőség stb. jól működjön” (Mihály 2022, p. 348). Ehhez a DBK elkészítette a TEI-XML specifikációt, amely meghatározza azokat a címkéket és címkézési szabályokat, amelyek az egyes szövegtípusoknál előfordulhatnak.⁶ Bár ez egy kötöttebb, szigorúbb szabályrendszert épít, a szövegjelölési opcióknak továbbra is széles eszköztára áll rendelkezésre, amely a feldolgozandó forrásszöveg sajátosságaira szabható.

Az Oxygen ilyen szempontból rugalmasabb, lehetőséget biztosít ún. framework fejlesztésre, amely egy személyre szabott szerkesztői felületet nyújt, eszköztárakkal, menükkal, specializált megjelenítéssel és ellenőrzési lehetőségekkel. A framework a DBK által készített specifikáción alapszik, és egy olyan kezelési felületet nyújt, amelyet bárki könnyen használhat a TEI XML struktúra és címkékészlet mélyebb ismerete nélkül is. Ez biztosítja, hogy a dHUpára szánt szövegkiadásokat bárki hatékonyan tudja szerkeszteni, megteremtve a lehetőségét annak, hogy az infrastruktúra külső kutatók és intézmények projektjeit is befogadja. A szövegközi jelölések mellett az Oxygen frameworkben történik a TEI-fejléc (Header) kitöltése is, ahol a digitális objektumok metaadatait rögzítjük. Az adatgazdagítást a keretrendszer olyan automatizált műveletei segítik, mint a mesterségesintelligencia-alapú névelem-felismerés és a beépített névelem-azonosítás (vagyis a névelemek külső névterekkel való összekötése). Az infrastruktúra középpontjában a GitLab⁷ verziókövető rendszere áll, amelyben a tárolt anyagok valamennyi változata elérhető és visszakövethető, szintén a GitLabból indul ki minden automatizált folyamat, és ezzel áll kapcsolatban közvetlenül vagy közvetve az összes használt eszköz (Mihály 2022, p. 347).

A szerkesztés alatt álló szövegkiadások megjelenésének és működésének ellenőrzését egy belső felhasználású, ún. staging-szerver biztosítja, ahol nemcsak a publikált, hanem minden repozitóriumban található (pl. feltöltés alatt álló „draft”) tartalom is megtekinthető. Így a szövegkiadásban részt vevő munkatársak már a tartalom-előállítás folyamata során is láthatják eredményeiket, a javítandó hibákat, illetve jelezhetnek informatikai teendőket is (Mihály 2022, p. 352). A szerkesztő a befejezett fájlok státuszát a TEI jelölésben módosítja, ami által automatikusan lefutnak a publikáláshoz szükséges transzformációk, és a fájlok megjelennek a nyilvános felületen.

3. A különböző szintű és típusú digitális szövegkiadások szerepe és funkciója

A digitális vagy elektronikus szövegkiadásoknak egyre szélesebb a szakirodalma hazánkban is. Maróthy Szilvia *Digitális bölcsészet – a szövegtől az adatig* című kötetében a fogalom különböző meghatározásait járja körbe a magyar és az angolszász szakirodalomban. (Maróthy 2020). Megállapítása szerint, miképp az MTA Textológiai Munkabizottság által 2004-ben közreadott kiadási Alapelvek négyféle szövegtípust különböztet meg – a kritikai kiadást, a forráskiadást, a genetikus kiadást és a népszerű kiadást –, ugyanúgy beszélhetünk elektronikus kritikai kiadásról (főszöveggel), elektronikus forráskiadásról, elektronikus genetikus kiadásról és elektronikus népszerű kiadásról is (Maróthy 2020).

A dHUpán megjelenő szövegkiadások a felsoroltak közül három kiadástípusra 1. a digitális forráskiadásra, 2. a digitális kritikai kiadásra és 3. a digitális népszerű kiadásra adnak példát, eltérő tudományos szintű, illetve célú publikációk formájában, ezért átírási és textológiai jelölési elveik is különböznek egymástól.

"Az adatgazdagítást a keretrendszer olyan automatizált műveletei segítik, mint a mesterségesintelligencia-alapú névelem-felismerés és a beépített névelem-azonosítás..."

1. A digitális forráskiadás eddig publikálatlan kéziratos források közzétételét jelenti, amely betűhű szövegközlésre törekszik és alapvető textológiai annotációkkal rendelkezik (pl. törlés, rövidítés, betoldás, hiba), részletesen metaadatolt, illetve a kiadás céljainak megfelelően adatgazdagított (pl. tulajdonnevek beazonosítása). A metaadatstruktúrát úgy alakítottuk ki, hogy az adott szöveg-típusra vonatkozó minden lehetséges adat rögzíthető legyen a TEI Headerben. Vannak kötelezően kitöltendő és opcionális elemek, amelyek az adott kiadás igényeire szabhatók. Így egy levelezés esetén a keletkezés, a küldés, az átvétel adatai mellett a kézirat részletes leírására, a szöveg típusára, a korábbi megjelenések és kritikai jegyzetek rögzítésére is van lehetőség, emellett a helynevek és személynevek közvetlenül a frameworkből külső névterekkel köthetők össze. Példaként említeném Kiss József levelezésének digitális forráskiadását,⁸ amely első lépésben a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM) található kéziranyag feldolgozásán és közzétételén alapszik. A források átírásakor a betűhű elvek követése érvényesült, kivételt csak a megértést hátráltató esetek képeznek. A szövegeket alapvető textológiai annotációkkal láttuk el (pl. törlés, rövidítés, betoldás, hiba), illetve a gyűjteményi rekordok metaadatait is feltüntettük. A Vershaza-gyűjtemény⁹ egyedi módon az OSZK Esszencia című állandó kiállításának Vershaza-termében található kéziranyagán alapszik, amely a Himnusz, a Szózat és a Nemzeti dal fennmaradt kéziranyagát, legfontosabb szövegkiadásait, a megzenésítéseket és a különböző fordításokat állítja fókuszba. A digitális forráskiadás alapvető célja, hogy a kiállítás kéziratos anyagát (a betűhű átírást a kéziratképekkel együtt) tanulmányozhatóvá tegye, továbbá a digitális szövegkiadás lehetőségeit kihasználva arra is törekszik, hogy a lehető legtöbb kapcsolódó szövegkiadást, online tartalmat, hanganyagot kössön össze a forrásszövegekkel.

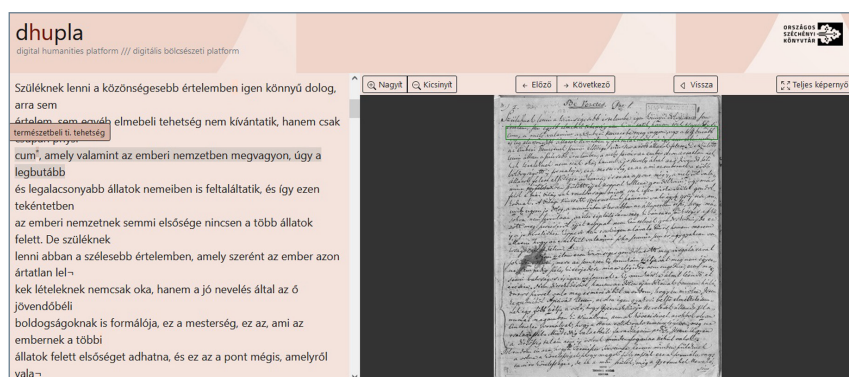

3. ábra: Vörösmarty Mihály: Szózat fogalmazvány (1. változat, Forrás: dHupla Verhaza-gyűjtemény)¹⁰

2. Digitális kritikai kiadás formájában született Móricz Zsigmond levelezésének¹¹ forrásfeltárása és közzététele, amely az annotációk, az adatgazdagítás és szö-

vegkritikai jegyzetek tekintetében gazdagabb egységet képez. A szövegben említett entitások (személynevek, földrajzi nevek, intézménynevek, műcímek) beazonosítása, gyűjteményspecifikus jegyzetekkel való ellátása, illetve külső névterekkel összekötése a kutatói munka fontos részét képezi, mint ahogy a levélírókra, címzettekre és a datálásra vonatkozó kritikai jegyzetek írása is.¹²

3. A digitális népszerű vagy népszerűsítő kiadás nem törekszik a betűhű átírásra, az olvashatóság érdekében bizonyos szövegjellemzők modernizáltak, a mai helyesírás szabályait követik. Teleki László tanácsadása a nevelésről¹³ dHUpán közzétett kézirata Fábri Anna tanulmánykötetének¹⁴ forrásszövegét képezi. A szövegátírás tekintetében fellelhetők lényeges változtatások az eredeti kézirat-hoz képest, ezek nemcsak az aposztrófok elhagyásában, a kis- és nagybetűk, az egybe- és különírások mai szabályaihoz történő lehetőség szerinti igazodásban, a központosítás módosításában nyilvánulnak meg, hanem a fonetikus írásmód csaknem teljes elhagyásában is. Így a szövegközlés gördülékenyebbé teszi az olvasást, az idegen (többségében latin) eredetű szavakhoz fűzött jegyzetek, illetve egy tematikus „Teleki–latin szótár” tovább segítik a szövegértést.

4. ábra: Teleki László tanácsadása a nevelésről, mint a beépített idegen szavak szótára¹³

Minden kiadáshoz különböző szűrési szempontok állíthatók be a dHUpa felületén, amelyek az adott szövegkorpusz TEI XML-alapú, metanyelvi kódolásán alapulnak. Ezek egyaránt vonatkozhatnak a szövegben jelölt textológiai jelenségekre és entitásokra, illetve a TEI Headerben rögzített metaadatokra is. A Teleki-kiadásban például (a forrásszöveg természetéből adódóan is) kevesebb hangsúly került a szűrési szempontok beállítására, itt a forrásszöveg és az eredeti kézirat vizsgálatára került a fókusz. A Kiss József-levelezésben viszont többféle kombinált szűrőt alkalmaztunk: a levelek a típusuk, a levélírók, a címzettek, a keletkezés és feladás helye, valamint a keletkezés éve szerint is leválogathatók. A Móricz-levelezéskiadáshoz jelentős háttérkutatás társul, ami a szűrési funkciók gazdagságában is megnyilvánul. A Kiss József-kiadásban említett szűrési feltételek mellett a Móricz-levelek az említett műcímek és személynevek szerint is szelektálhatók, illetve olyan textológiai jelenségekre is szűrhetők, mint az idegenkezűség vagy íróeszközzváltás.

4. A szöveg mint hálózat

A keresések, lekérdezések által számszerűsített adatokat kapunk a platformon, amelyek lehetővé teszik a szöveg adatok felőli, statisztikai alapú megközelítését. Debreczeni Attila szerint az a tény, hogy a kiadás „adatbázisra épül, amelyből a felhasználói kéréseknek megfelelően algoritmusok alapján időről időre generálódik, azt is jelenti, hogy nincs állandó lineáris szerkezete, mint a nyomtatott médiumban létező kiadásoknak. Az adatbázisban tárolt szövegek mint információk

"Minden kiadáshoz különböző szűrési szempontok állíthatók be a dHUpa felületén, amelyek az adott szövegkorpusz TEI XML-alapú, metanyelvi kódolásán alapulnak."

alapegységek egymással hálózatos viszonyban vannak [...]. E viszonyokban a szövegek filológiai jellemzői testesülnek meg, s válnak megjeleníthetővé a kiadási szerkezetben, funkciókban kódolt lekérdezési lehetőségek szerint. [...] Az így felfogott elektronikus kiadás nem könnyebben használható könyv immár, hanem olyan új kutatási lehetőségek tárháza, amelyek a lineárisan rögzített nyomtatott médiumban elképzelhetetlenek" (Debreczeni 2020, p. 406–407). Ez a megfogalmazás ugyanígy jellemző lehet a forráskiadásokra is, attól függően, hogy milyen adatokat azonosítunk be szövegükben. Így a digitális kiadás egyfajta adatbázisként is működik, amely hozzájárul az összefüggések, mintázatok feltáráshoz, kontextusba helyezéséhez (Schöch 2013), ami nagy méretű szövegtörzsek értelmezhetősége, befogadhatóvá tétele szempontjából különösen hasznos.

A lineáris szerkezet felbomlásával megváltozik a szöveghez való viszonyulásunk. Elektronikus kiadásnál „lehetőség nyílik arra, hogy egy-egy levélnek a lineáris egységen belül létező elemeit elkülönítsük, ezeket összekapcsoljuk más levelek tartalmilag érintkező szövegelemeivel, s egységes magyarázattal ellátva együtt olvashatóvá tegyük azokat" (Debreczeni 2020, p. 399). Az adatok összefüggésének, hálózatoságának megmutatása ezzel szemben a papíralapú kiadásnál „elsősorban jegyzetekben valósítható meg, de csak bonyolult ide-oda utalásokkal, rendkívül nehézkesen és kevéssé átláthatóan" (Debreczeni 2020, p. 399). Egy olyan kiterjedésű szövegtörzs esetén, mint a Móricz-levelezés, egy papíralapú kiadásnál az összefüggések közötti eligazodásban hagyományosan a jegyzetek, a névmutatók és a tartalomjegyzék tudnák navigálni az olvasót. A digitális szövegkiadásban ezzel szemben a feltárt tartalmi összefüggések megjelenítése jegyzetekkel összekötött levélutalásokkal történik, ami a levelek közötti egyszerű átjárást teszi lehetővé, így a tematikus összefüggések mentén haladva is olvashatjuk a szöveget. A levélszövegek külső hivatkozásokkal történő összekapcsolása egy másik szinten is megteremt a hálózatoságot, így integrálva a szövegkiadást egy kiterjedtebb, tematikus közegben. A digitális szöveg egyrészt lineárisan is olvasható, másrészt a kéziratkép összekapcsolása az átirattal további lehetőséget ad a szöveg mélyebb vizsgálatára. Mindez nem jelenti azt, hogy az elektronikus kiadások kizárják a papíralapú kiadások létjogosultságát. A tendenciák inkább azt mutatják, hogy a kétféle médium nagyon is tud egymás mellett létezni: „épp különleműségük miatt másra jó, másként használható egy kritikai kiadás papíron és másra jó, másként használható képernyőn: mindkettőre szükség van" (Debreczeni 2020, p. 401.).

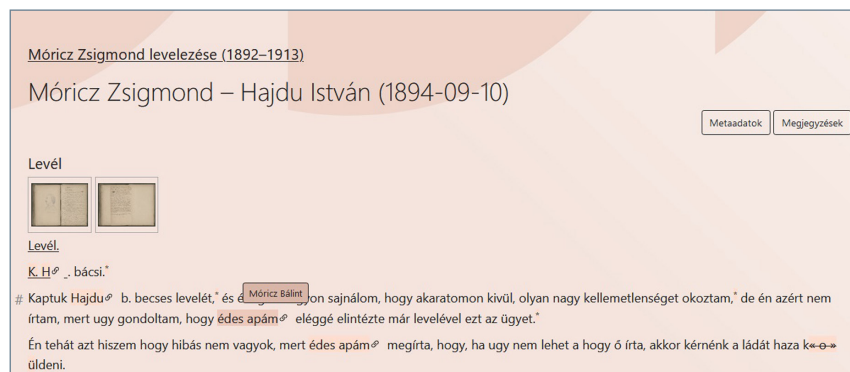
5. A változandóság előnyei és hátrányai

A digitális kiadások sokat emlegetett jellemzője a rugalmasság, ami egyben jelent előnyt és hátrányt is. Egy digitális kiadás bármikor javítható, adatokkal gazdagítható, összeköthető külső hivatkozásokkal, új funkciókkal továbbfejleszthető, így mindig naprakész és innovatív verzió állhat a rendelkezésünkre, terjedelemtár nélkül. A dHUplán megjelent eddigi kiadásokra is jórészt a folyamatosság állapota jellemző: a Móricz-kiadásban a kritikai jegyzetek és a külső névterekkel való összekötés javításán dolgozunk, Kiss József levelezését a PIM-es és az OSZK-ban fellelhető levelek kiadásával bővítjük, és a TEI XML-annotációk, -jelölések dHUplán való megjelenítésének fejlesztése is folyamatban van. Mindez hozzájárul ahhoz, hogy a felhasználók és a kutatók igényeit kiszolgáló, egyre gazdagabb, naprakész és innovatív publikációk álljanak rendelkezésre. Ahhoz viszont, hogy a folyamatos bővülés és fejlesztés megvalósuljon, rugalmas infrastruktúrára és verziókövető rendszerekre van szükség, valamint egy digitális infrastruktúra fenntartása állandó informatikai támogatást is igényel, ami sokszor kihívást jelentő feladat a köztisztviselők számára.

"A dHUpla-
infrastruktúra
középpontjában
álló »git« alapú
rendszer előnye
a visszakövet-
hetőségen túl,
hogy teljesen
szoftver-
független..."

Maróthy Szilvia kiemeli: „A hálózati kiadás tartalma akár pillanatról pillanatra változhat, de nem állandók a létrehozók és üzemeltetők sem, s az elérés is gyakran módosul. A tudományosság egyik alapfeltétele, a visszakereshetőség látszik sérülni” (Maróthy 2017, p. 299). Hazai és nemzetközi kiadásoknál egyaránt belebotlunk abba a jelenségbe, hogy néhány évvel korábbi publikációk már nem érhetőek el, vagy változott az elérésük, esetleg félbemaradt a fejlesztésük.¹⁵ Így a változékonyság – pozitív aspektusai mellett – az instabilitás, a konstans befejezetlenség benyomását is keltheti a digitális kiadások esetében, ami szemben áll a hagyományos, papíralapú publikálás megbízhatóságával, statikusságával.

"A kihívások ellenére a digitális szövegkiadások rengeteg új lehetőséget nyújtanak a tartalom-szolgáltatásban és a kutatás-támogatásban."

5. ábra: minta a beépített névmutató működésére (Forrás: Mórícz Zsigmond levele Hajdu Istvánnak)¹¹

A dHUpa-infrastruktúra középpontjában álló „git” alapú rendszer előnye a visszakovethetőségen túl, hogy teljesen szoftverfüggetlen, így a közgyűteményi szféra különböző infrastruktúráival könnyen kompatibilissé tehető (Mihály 2022, p. 347–351). Bár a visszakovethetőség problémája ebben az esetben sem védhető ki teljesen egy szolgáltatás megszűnése esetén, azonban nagy rugalmasságot jelent, hogy a rendszer adatvesztés nélkül újra felépíthető másik szoftverkörnyezetben.

A digitális kiadásoknál fennáll a tartalmi elévülés veszélye a „halott linkek” kezelésében, amiben egyik fontos jellemzőjük, a hálózatoság sérül. A hivatkozhatóság azonban állandó azonosítók használatával is lehetséges. A dHUpán levő kiadásoknál például külső névterekre állandó azonosítókkal és nem magára a névtéroldalra hivatkozunk. Így, ha megváltozik egy weboldal vagy adatbázis elérési útja, az állandó azonosítók továbbra is elvezetnek a célhelyre.

Ha egy kiadást sosem tekintünk lezárt egésznek, akkor olyan releváns kérdések vetődnek fel, mint hogy: „miben is áll egy ilyen kiadás önazonos volta, mikortól kiadás egy kiadás, illetve a változások által nem lesz-e teljesen más, mint addig? Mire is hivatkozunk egyáltalán ebben az esetben?” (Debreczeni 2020, p. 410) Nem csak a hivatkozhatóság jelent azonban problémát. Állandóan felmerülnek arra vonatkozó kérdések, hogy egy feldolgozott digitális szövegkorpusz mikortól vehető publikációnak. „Azt tekintjük-e publikációnak, melyet a létrehozó (s egyben kiadó) publikációként határoz meg? De mit jelent a publikáció, a nyilvánossá tétel fogalma a hálózaton, mikor a lehetősége elvben mindenki számára adott, s élünk is vele nap mint nap?” (Maróthy 2017, p. 306) Ezek a kérdések arra is rávilágítanak, hogy a digitális kiadások népszerűsítésének nincs olyan kialakult kulturális gyakorlata, mint a papíralapú publikációknak (pl. bemutatók, felolvasások). A tapasztalatok azt mutatják, hogy a láthatóság és befogadhatóvá tétel érdekében a digitális kiadásoknál is szükséges olyan közeg kialakítása, ahol ez a gyakorlat megvalósul, még akkor is, ha a szabad elérhetőség eredendően mindenki számára adott.

A kihívások ellenére a digitális szövegkiadások rengeteg új lehetőséget nyújtanak a tartalomszolgáltatásban és a kutatástámogatásban. Adatbázisjellegükből adódóan hozzájárulnak olyan összefüggések, mintázatok feltárásához, amelyek a papíralapú kiadásoknál kevésbé láthatóak, és amelyek új szempontokkal egészíthetik ki a hagyományos kutatásokat. A dHUpa keretrendszere egy működő infrastruktúrát biztosít kéziratok forrásainak közreadására, az intézményi kereteken túl külső kutatók és intézmények számára.

Lábjegyzet

- ¹ A digitális szövegkiadások projektvezetője Mihály Eszter, a DBK igazgatóhelyettese és a Digitális Filológiai és Webarchiválási Osztály vezetője.
- ² Transkribus szoftver, Elérhető: <https://readcoop.org/> (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ³ TEI – Text Encoding Initiative nemzetközi szabvány, Elérhető: <https://tei-c.org/> (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ⁴ Oxygen XML Editor program, Elérhető: <https://www.oxygenxml.com/> (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ⁵ Petőfi Sándor levelezése, Elérhető: https://dhupla.hu/text/PL-fond-VII-0083-0002_tei (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ⁶ Külön specifikáció készül a levél, a monografikus (pl. napló) és az analitikus (pl. folyóirat) -típusú szövegtörzsekhez. A specifikációt hamarosan publikussá tesszük a dHUpa felületén.
- ⁷ GitLab rendszer, Elérhető: <https://about.gitlab.com/> (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ⁸ Kiss József levelezése, Elérhető: <https://dhupla.hu/collection/kiss-jozsef-levelezes> (Utolsó elérés: 2024.04.15.)
- ⁹ Vershaza, Elérhető: <https://dhupla.hu/collection/vershaza> (Utolsó elérés: 2024.04.15.)
- ¹⁰ Vörösmarty Mihály: Szózat fogalmazvány, Elérhető: https://dhupla.hu/text/Szozat_fogalmazvany_kezirat_mta1/text-image#facs_1 (Utolsó elérés: 2024.04.15.)
- ¹¹ Móricz Zsigmond levelezése, Elérhető: <https://dhupla.hu/collection/moricz-zsigmond-levelezes> (Utolsó elérés: 2024.04.15.)
- ¹² A Móricz-kiadásról bővebben lásd: Cséve A. (2022) Előszó, In: Móricz Zsigmond levelezése (1892–1913) Elérhető: https://dhupla.hu/text/mzs-lev_eloszo (Utolsó elérés: 2024.05.12.)
- ¹³ Teleki László tanácsadása a nevelésről, Elérhető: <https://dhupla.hu/collection/teleki-laszlo-tanacsadasa> (Utolsó elérés: 2024.03.15.)
- ¹⁴ Fábri A. (2022) Arany idők – Eszmék és emberek gróf Teleki László neveltetésében, Kortárs Könyvkiadó, Budapest, ISBN: 9789634351085
- ¹⁵ Saját példaként szolgál a Móricz-levelezéskiadás, amelynek első verziója a PIM és a DBK ITI együttműködése alapján 2019-ben a DigiPhil keretrendszerében készült el. A 2.0 verzió a PIM Digitális Bölcsészeti Központ platformján, a dHUpán vált publikussá, ami 2021 decemberétől az OSZK DBK saját platformjaként szolgáltatja tovább a levelezéskiadást. Bővebben lásd: Cséve, A. (2022) Előszó. In: Móricz Zsigmond levelezése (1892–1913). Elérhető: https://dhupla.hu/text/mzs-lev_eloszo (Utolsó elérés: 2024.03.13.)

Felhasznált és ajánlott irodalom

Bia, A. (2023) *On Long Term Digital Preservation and Document Maintenance, and the Role of XML and TEI*, In: Annisius, M., Arestau, E., Burkhardt, J., Herold, N., Sierig, R. (szerk.) *Vielfalt und Integration - diversità ed integrazione - diversité et intégration: Sprache(n) in sozialen und digitalen Räumen, Eine Festschrift für Elisabeth Burr*, [online] p. 283–295, Universität Leipzig, Lipcse, Elérhető: <https://ul.qucosa.de/api/qucosa%3A84926/attachment/ATT-0/> (Utolsó elérés: 2024. 06. 13.)

- Cséve, A. (2022) *Előszó*, Elérhető: https://dhupla.hu/text/mzs-lev_eloszo (Utolsó elérés: 2024.03.13.)
- Debreczeni, A. (2014) *Kritikai kiadás papíron és képernyőn*, In: Czifra, M., Szilágyi M., (szerk.) *Textológia, filológia, értelmezés: Klasszikus magyar irodalom*, p. 26–42, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, ISBN 978-963-318-468-4
- Debreczeni, A. (2020) *Az elektronikus kiadás színe és visszája*, [online] In: *A humán tudományok és a gépi intelligencia*, p. 48–61, Gondolat Kiadó, Budapest, ISBN 978-963-6938-70-3 Elérhető: <https://real.mtak.hu/88668/> (Utolsó elérés: 2024. 05. 17)
- Maróthy, Sz. (2017) *Elektronikus szövegkiadások a könyvtárban*, *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 64(6), p. 298–309. Elérhető: <https://journals.bme.hu/tmt/article/view/34585/20298> (Utolsó elérés: 2024. 05. 17)
- Maróthy, Sz. (2020) *Digitális bölcsészet*, Budapest, Akadémiai Kiadó, Elérhető: https://mersz.hu/dokumentum/m794aszad__1/ (Utolsó elérés: 2024. 06. 13.)
- Mihály, E. (2022) *Mi az a dHUpLa? A Digitális Bölcsészeti Platform bemutatása, Valós térben – Az online térért*, In: Hungarnet Egyesület, (2022) *Valós térben – Az online térért: Workshop 31: országos konferencia*, Debreceni Egyetem, Debrecen 2022. április 20–22, Budapest, p. 345–358, ISBN 978-615-82243-0-7 <https://doi.org/10.31915/NWS.2022.44>
- Palkó, G. (2016) *Mit jelent a digitális filológia a szemantikus web korában?*, *Magyar Tudomány* 177(11), p. 1316–1322, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00600/00691/00158/pdf/EPA00691_mtud_2016_11_1316-1322.pdf (Utolsó elérés: 2024. 06. 13.)
- Schöch, C. (2013) *Big? Smart? Clean? Messy? Data in the Humanities, The Dragonfly's Gaze*, Elérhető: <https://dragonfly.hypotheses.org/443> (Utolsó elérés: 2024. 06. 13.)
- Szűcs, K. Á. (2021) *Automatikus kézírás-felismerítés Kiss József levelezésén*, In: Workshop 30: országos online konferencia, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest, 2021. április 6–9, p. 330–337, <https://doi.org/10.31915/NWS.2021.8>
- Thomas, S. (2020) *«A digital edition is not visible» – some thoughts on the nature and persistence of digital editions*, In: *Zeitschrift für digitale Geisteswissenschaften*, Wolfenbüttel, https://doi.org/10.17175/2020_005, Elérhető: https://zfdg.de/sites/default/files/pdf_uploads/digital_editions_2020_0.pdf (Utolsó elérés: 2024. 06. 13.)

Enhancing e-book accessibility

Insights from user practices and needs across different communities

Alenka Kavčič Čolić
Alenka.Kavcic@nuk.uni-lj.si
National and University Library,
Research Department, Ljubljana,
Slovenia

Andreja Hari
Andreja.Hari@nuk.uni-lj.si
National and University Library,
Research Department, Ljubljana,
Slovenia

Received: 2024.05.17.

Accepted: 2024.07.08.

Published: 2024.08.08.

Cite as: Kavčič Čolić, A., Hari, A. (2024)
Enhancing e-book accessibility: In-
sights from user practices and needs
across different communities, Central
European Library and Information Sci-
ence Review (CELISR), 1(2), p. 144–164.
<https://doi.org/10.3311/celistr.37389>

This research aimed to understand the user experience with e-books among mobile device users and the needs of blind and partially sighted e-book users. It sought to answer: How do these users access e-books? What are their typical reading practices? What are the special needs of blind and partially sighted users? How does file format affect their reading experience? What mobile devices do they prefer?

For this purpose, surveys were conducted using two questionnaires developed with 1KA software. Translated into the languages of EODOPEN project partners, they were distributed among users from 15 partner organisations in 2020. The results were analysed using PSPP, a free alternative to SPSS.

The findings provide a comprehensive understanding of e-book reader preferences, behaviours, and challenges. Digital libraries are preferred for accessing e-books. Both groups favour offline reading sessions longer than 30 minutes, with structured navigation being crucial. PDF is the most favoured format, followed by EPUB. Preferences vary by visual impairment, with some preferring text-only formats like TXT and RTF. Notebooks and smartphones are popular devices among both groups.

e-books, accessibility, user behaviour and needs, mobile device users, blind and partially sighted users

Detailed summary

Purpose: The purpose of the presented research was to gain insight into the user experience with e-books among users of mobile devices and to understand the needs of blind and partially sighted e-book users. The research aimed to answer the following questions: How do users of mobile devices and blind and partially sighted users typically access e-books? What are the usual reading practices of these two communities when using e-books? What are the special needs of the blind and partially sighted communities regarding e-books? How does the file format affect the reading experience of both communities? And what are the mobile devices mostly used by both communities of e-book readers?

Methodology/Approach: The surveys were conducted using two questionnaires developed with the 1KA software. After being translated

into the languages of the EODOPEN project partners, they were distributed among users from 15 partner organisations during 2020. The collected results were analysed using PSPP, a statistical analysis tool developed as a free, open-source alternative to SPSS.

Results: The survey findings offer a comprehensive understanding of the preferences, behaviours, and challenges faced by e-book readers, including both individuals using mobile devices and those who are visually impaired. In terms of access modes, digital libraries are the preferred choice for both mobile device users and visually impaired respondents, with many opting to borrow or download e-books. Regarding reading habits and accommodating special needs, there is a pronounced preference for offline reading sessions lasting longer than 30 minutes, with structured navigation being essential for many users. File format preferences vary among users, with PDF being the most favoured, followed by EPUB. Preferences also differ among different categories of visual impairment, with some preferring text-only formats such as TXT and RTF, while others, similar to mobile device users, prefer PDF and EPUB. Preferences for mobile devices also vary, with notebooks and smartphones being popular choices for both user groups.

Research limitations: The surveys were conducted among users from only 15 EODOPEN partner organisations. For a more comprehensive European perspective, it would be beneficial to extend the study to include other European countries. Additionally, since this type of research was conducted for the first time, there were no prior similar experiences to draw upon. The significant difference in the number of respondents from both communities also makes direct comparisons challenging.

Originality/practical implications: This study represents the first of its kind in Europe. The findings provide valuable insights into the use of e-books and related technologies.

1. Introduction

Since 2006, two European projects¹ led by the University of Innsbruck have been developed, resulting in the creation of a highly popular digitisation service as E-Books on Demand (EOD). This service offers on-demand digitisation of library works which are in the public domain, mostly published between 1500 and 1900. Today, nearly 40 European libraries provide this service. Users only cover the costs of digitisation, which are comparable to photocopying costs or even less.

However, this service has certain limitations. It does not include modern, copyrighted works, and the output file format is typically a version of PDF. In response to these challenges, former consortiums partners submitted another project proposal to Creative Europe Culture Sub-programme titled E-books-On-Demand-Network Opening Publications for European Netizens (EODOPEN). The project successfully passed the European Commission evaluation and commenced on 1 November 2019.

The EODOPEN project is a collaboration between 15 European libraries from 11 countries.² It is coordinated by the University of Innsbruck in Austria and co-financed by the European Commission under the Creative Europe initiative. Due to the Covid-19 pandemic, the project has been extended for an additional year, concluding in October 2024.

"The EODOPEN project is a collaboration between 15 European libraries from 11 countries."

"The European Blind Union ... estimate that in Europe approximately 30 million citizens in Europe have visual impairment, with 90% of them being over the age of 65."

The main goal of the project is to offer public access to publications from library collections spanning the 20th and 21st centuries. In contrast to other digitisation efforts, the EODOPEN partners concentrate on digitising copyrighted publications and endeavour to ensure easy access for communities that have encountered challenges in accessing such materials. Typically, digitised publications are outputted in PDF format, which caters to the requirements of users on mobile and small devices, as well as those in the blind and partially sighted communities. Similar findings were reported by Ba Matraf et al. (2023).

Within the project, a working group led by the National and University Library of Slovenia, was dedicated to analysing the needs of e-book readers in two different communities: users of mobile devices and the blind and partially sighted users. Accessibility to e-books for these communities typically depends on delivery formats used for digitised materials. To address this, the EODOPEN project conducted four different surveys. The first two analysed the special needs of the users of mobile technologies and the blind and partially sighted communities. The third survey focused on analysing the delivery formats resulting from digitisation and their impact on the quality of optical character recognition (OCR) outputs, in relation to project partners' workflows. The findings were published in Kavčič Čolić and Hari (2024), and Hari (2021). The fourth research was dedicated to the implementation of file format conversion services, and the results are currently under analysis.

In this paper, we delve into the needs and technical requirements of e-book readers when utilising mobile technologies, which were the focal points of the initial survey. The survey served as a starting point for the development of the guidelines and recommendations outlined in Guidelines and recommendations for the provision of alternative and special formats (Kavčič Čolić et al., 2022) (Project Deliverable no. 11). The results gathered for these guidelines are presented here for the first time.

Throughout this paper, we refer to **mobile devices** as encompassing smartphones, notebooks, tablet computers, and e-readers. According to Ba Matraf et al. (2023, p. 421), an **e-book** is defined as „(...) a book in an electronic format, which can be beneficial to all readers, mainly those struggling with print books because of their vision impairments.”

When we mention **users**, we are referring to customers of library services. Our research targeted two communities of users: those utilising mobile devices and library services, and those who are blind or partially sighted.

By **digitisation**, we refer to the digital conversion of information from analogue carriers. Nearly every European library has participated in some form of mass digitisation project. However, the digitisation outputs of such projects are typically accessible only through PDF or other non-responsive file formats. This poses challenges for accessing content on mobile devices with small screens, and especially for visually impaired individuals.

The European Blind Union (EBU) uses the term „vision impaired” to collectively denote blind, visually impaired, or partly sighted individuals. They estimate that in Europe approximately 30 million citizens in Europe have visual impairment, with 90% of them being over the age of 65.³

The World Health Organisation (WHO) notes that „Eye conditions common in the [European] Region include refractive errors such as myopia, cataracts, age-related macular degeneration, diabetic retinopathy and glaucoma. Uncorrected refractive errors and cataracts are the leading causes of vision impairment in the Region.”⁴ Through the text, we primarily use the term **‚blind and partly sighted users’**.

2. Literature survey

The research conducted during the EODOPEN project encompassed several areas, including the utilisation of mobile devices, digitisation practices, such as file formats outputs and OCR quality, and accessibility for the blind and partially sighted users. Subsequently, we present a literature review addressing related research in these fields.

According to Eurostat,⁵ in 2023, 90% of internet users accessed the internet via mobile devices, with 85% using mobile or smartphones and 63% utilising tablets or laptops. Mobile devices account for approximately half of web traffic globally. In the last quarter of 2023, excluding tablets, mobile devices generated 58.67% of global website traffic, consistently maintaining around 50% since early 2017 and surpassing it in 2020.⁶

According to GSMA,⁷ in 2022 there were approximately 496 million unique mobile subscribers in Europe, with a penetration rate of 90% of population. It is projected that in 2030, this number will rise to 507 million, with a penetration rate expected to reach 92%.

Mobile devices have become an integral part of everyday life for Europeans, and we anticipate that they will increasingly dominate as the primary technology for accessing information, including digitised content, in the future.

Recognizing this trend, we observe the adaptation of European regulations, such as EU Directive 2016/2102 on the accessibility of websites and mobile applications of public sector bodies, and Directive 2019/882 on accessibility requirements for products and services, including e-books, e-book stores and loaning sites. While Directive 2019/882 primarily targets publishers to create born-digital accessible e-books, it also encourages organisations such as libraries and cultural institutions to implement necessary changes to enhance accessibility in their practices. This directive has spurred numerous initiatives aimed at facilitating the creation of accessible publications.⁸

The number of mobile devices users is increasing not only among individuals without visual impairments, but also among the blind and partially sighted individuals. Many authors (Martiniello et al., 2022; Abraham et al., 2022; Christy and Pillai, 2021; Pandey et al., 2023) have noted an increase in the use of smartphones and tablets as assistive technologies by people with visual impairments, replacing traditional visual aids. McNaught and Alexander (2014) suggest that e-books have the potential to address a wide range of accessibility needs, including magnification with text reflow, colour/contrast adjustments, text-to-speech support, and alternative texts for image/tables, making them compatible with assistive technologies. The text-to-speech functionality allows users to listen to text in e-messages, internet and e-books (Mishra, 2023), with screen readers commonly utilised by blind or partially sighted individuals, including for accessing e-books (Momotaz et al., 2023). These solutions significantly contribute to the digital inclusion of blind and partly sighted people (Alabi and Mutula, 2020). As digital natives, the generations born in the digital era are accustomed to and heavily reliant on digital devices, indicating that this technology will remain integral to their futures.

E-books are compatible with a wide range of mobile devices, including e-readers such as Kindle, Kobo, Midia Inkbook, and NOOK, as well as smartphones, tablets, and laptops. The choice of file format and accessibility features depends on factors such as the device type (screen size, display quality) and the platform used (commonly Microsoft, Mac, Android, and iOS).

"The number of mobile devices users is increasing not only among individuals without visual impairments, but also among the blind and partially sighted individuals."

"Only approximately 7% of published works are provided in accessible formats for print-disabled individuals. In developing countries, this percentage drops even lower, to less than 1%."

Larger-screen devices typically have no trouble accessing PDF files. However, PDFs lack responsiveness, making them less ideal for smaller devices like smartphones or e-readers. Different platforms offer varying support for file formats. For instance, Kindle e-readers did not originally support EPUB format, so users had to convert EPUB files to AZW/MOBI format before uploading them to their devices. Recently, however, due to new developments at Amazon, file format conversion to EPUB has been made available to users, while the obsolete MOBI format is no longer supported (Amazon, s.a.). Additionally, for blind and partially sighted users, Android devices can accommodate the DAISY reader and other accessible applications.

Currently, many European libraries are focused on providing virtual access to their collections. In the first decade of the 21st century, the European Union and national financing institutions co-financed mass digitisation projects. While these projects yielded rich digital collections, they were often accessible only in non-responsive formats. The critical component for accessing digitised content was the text obtained through OCR processing. Digitisation processes typically involved scanning into archival formats, such as JP2 or TIFF, followed by the production of accessible PDF files. These formats served as the basis for OCR processing. Consequently, the OCR quality was often suboptimal, reaching no more than 90% accuracy compared to the ground truth. Concerning blind and partially sighted, such digitised material was often inaccessible due to lack of clean text, correct reading order, navigation, structure or possibility to adapt the visual presentation of the text according to their needs.

In addition to technical solutions, numerous regulations and recommendations have been adopted to enhance accessibility for blind and partially sighted users. One of the most significant is The Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired, or Otherwise Print Disabled (The Marrakesh Treaty), which was adopted in 2013 and entered into force in 2016. Today, it is an integral part of the body of international copyright treaties administered by the World Intellectual Property Organisation (WIPO). The Treaty aims to facilitate access to published works for individuals who are blind, visually impaired, or otherwise print disabled (Dreyling and Hackett, 2022; Ferri, 2023; Coates et al., 2018).

More than 90% of all published materials remain inaccessible to the blind and partially sighted (Marrakesh Treaty, 2024). Only approximately 7% of published works are provided in accessible formats for print-disabled individuals. In developing countries, this percentage drops even lower, to less than 1% (Coates et al., 2018, p.10).

Following the adoption of the Marrakesh Treaty in 2013, the European Parliament enacted two significant legislative measures. The first is Directive (EU) 2017/1564 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2017, which addresses certain permitted uses of copyrighted works and related subject matter for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print-disabled. This directive also amends Directive 2001/29 on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society.

The second legislative act is Regulation (EU) 2017/1563 of the European Parliament and of the Council of 13 September 2017, which focuses on the cross-border exchange between the European Union and third countries of accessible format copies of certain works and related subject matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired, or otherwise print-disabled.

Both the Directive and Regulation for the implementation of the Marrakesh Treaty into EU law were published in the Official Journal on 20 September 2017 and entered into application on 12 October 2018.

Additional regulations aimed at increasing the accessibility of works for print-disabled users include:

- Directive on Copyright in the Digital Single Market (Directive 2019/790): This directive, adopted in 2019, updates EU copyright rules to better align with the digital age. It incorporates provisions related to the accessibility of works for persons with disabilities.
- EU Web Accessibility Directive (Directive (EU) 2016/2102): While not specifically linked to copyright, this directive mandates that public sector websites and mobile applications must be accessible to all users, including those with disabilities. Its goal is to ensure that individuals with disabilities can fully engage in the digital society and access online information and services. Interestingly, WebAim's annual research on the top million websites, according to Tranco ranking, still shows dissatisfactory results in website accessibility. The latest report from 2024 even indicates an increase in automatically detected errors per page compared to 2023. The majority of these issues stem from low-contrast text, missing alternative text, absent form labels, empty links, empty buttons, and lacking document language specification (WebAIM, 2024b). According to WebAIM's Screen User Survey #10 (WebAIM, 2024a) conducted between 2023 and 2024, 34.6% of screen reader users believe that web content has become more accessible, while 46.8% of users feel that web content accessibility has remained unchanged over the past year. A staggering 85.9% of users believe that the greatest impact on accessibility would occur if websites were more accessible. The same survey reveals that screen reader users seldom contact site owners, with 44.3% reporting that they do so not very often, 24.8% somewhat often, only 9.2% very often and 21.7% never. Such findings demonstrate that this issue persists as a significant challenge, not only in Europe but also World wide.
- European Accessibility Act (EAA) (Directive EU) 2019/882): Adopted in 2019, this act aims to enhance the accessibility of products and services throughout the European Union, encompassing both physical and digital content and technologies. Although its primary focuses on physical products and services, it also addresses the born-accessible digital content, specifically published e-books, which can provide benefits to blind and partially sighted users.

These regulations and directives, in conjunction with Directive 2017/1564, constitute a significant aspect of the comprehensive legal framework within the European Union designed to enhance access to printed materials for individuals with print disabilities. They aim to ensure equal access to cultural, educational, and digital resources for this population.

Libraries can enhance the discoverability of their accessible format works for other libraries through metadata in catalogue records and by sharing information with other institutions. It is essential that accessible book services operate on a non-profit basis.

It is worth mentioning the Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) (Campbell et al., 2023)⁹ initially a recommendation by the World Wide Web Consortium (W3C).¹⁰

"These guidelines establish criteria to ensure that all web content is accessible to everyone, including individuals who are blind or partially sighted."

"The objective of both surveys was to obtain an overview of the positive and negative aspects of e-book features, usage on various mobile devices, and the most frequently used e-book file formats."

These guidelines establish criteria to ensure that all web content is accessible to everyone, including individuals who are blind or partially sighted. The guidelines are outlined in both the EU Web Accessibility and EAA directives, and adherence to these guidelines can significantly enhance access to e-books for the blind and partially sighted, as well as for users of mobile devices.

3. Methodology

In our 2020 research, our aim was to address the following questions:

- Q1: How do sighted individuals and blind or partially sighted users typically access e-books?
- Q2: What are the common reading practices of these two communities when using e-books?
- Q3: What are the specific needs of blind and partially sighted communities regarding e-books?
- Q4: How does file format affect the reading experience of both communities?
- Q5: Which mobile devices are predominantly used by both communities of e-book readers?

Two surveys were conducted from 20 April to 30 June 2020. The objective was to gain insights into the experiences of e-book users without visual impairments and to understand the needs of blind and partially sighted e-book users.

The survey questionnaires, created using 1KA,¹¹ comprised 20 questions (2 open-ended and 18 closed-ended). In two questions we unitized a Likert scale. There were slight variations between the questionnaire for users of mobile devices and the questionnaire for blind and partially sighted users. The text was initially prepared in English and then translated into the national languages of the 15 partner libraries participating in the EODOPEN project (including university, national, and special libraries). These libraries were responsible for distributing the questionnaires to their users. If a partner library did not serve these communities, they were instructed to contact specialized libraries for the blind and partially sighted in their respective countries.

The objective of both surveys was to obtain an overview of the positive and negative aspects of e-book features, usage on various mobile devices, and the most frequently used e-book file formats.

For data analysis, PSPP was utilised. PSPP is a statistical analysis tool developed as a free, open-source alternative to SPSS. It facilitated the analysis of different correlations within the data.

4. Research results

The questionnaires were tailored to two distinct user groups: those accessing e-books via mobile devices and blind or partially sighted e-book readers. They inquired about the methods of accessing and utilising e-books within each community, as well as the predominant technologies (devices, software, and file formats) utilised by them. As previously mentioned, we customized the questionnaire to accommodate the specific needs and experiences of these two distinct user communities.

When analysing the responses to two questions with Likert scale, we combined the answers „always“ and „usually“ and presented them as a combined result. Similar case was with „sometimes“ and „never“.

4.1. Demographic data

In the survey of mobile device users, we collected data from 2,314 respondents. However, in our analysis, we considered 1,718 responses from participants who answered at least 80% of the questions. Responses categorized as „Other” were not considered for analysis. The majority of respondents fell within the age range of 20 to 29 (682 respondents, accounting for 39.7%), indicating that a significant portion of the respondents were students. This demographic was followed by library professionals (323 respondents, 18.8%) and academics (teachers, professors, etc.) (136 respondents, 11%). Lower number of respondents declared to be affiliated with local government (136, 7.92%), unemployed individuals (28, 1.63%), and retired (43, 2.5%). The category „Other” was chosen by 260 respondents (15.13%), who are presumed to be professionals from various fields not covered by the predefined categories (Table 1).

Age of respondents	Frequency	Student	Affiliates with local government	Creative industry	Academics	Library professionals	Unemployed	Retired	Other
Up to 19	48 (2.79%)	40 (6.06%)	1 (0.74%)	0	0	0	1 (3.57%)	0	6 (2.4%)
20–29 years	682 (39.70%)	556 (84.24%)	15 (11.03%)	11 (13.92%)	33 (17.46%)	35 (10.84%)	5 (17.86%)	0	27 (10.8%)
30–39 years	306 (17.81%)	42 (6.36%)	28 (20.59%)	24 (30.38%)	50 (26.46%)	77 (23.84%)	8 (28.57%)	0	76 (30.4%)
40–49 years	330 (19.21%)	16 (2.42%)	50 (36.76%)	22 (27.85%)	56 (29.63%)	108 (33.44%)	8 (28.57%)	1 (2.33%)	68 (27.2%)
50–59 years	235 (13.68%)	5 (0.76%)	31 (22.79%)	18 (22.78%)	36 (19.05%)	83 (25.7%)	5 (17.86%)	4 (9.3%)	52 (20.8%)
More than 60 years	109 (6.34%)	1 (0.15%)	11 (8.09%)	3 (3.8)	19 (7.41%)	20 (6.19%)	1 (3.57%)	38 (88.37%)	21 (8.4%)
Not defined	8 (0.005%)								10 (0.006%)
Total:	1718 (100%)	660 (38.42%)	136 (7.92%)	79 (4.6%)	189 (11%)	323 (18.8%)	28 (1.63%)	43 (2.5%)	260 (15.13%)

Table 1: Demographic data on users of mobile devices: Overview of survey respondents by age and by status

From the population of blind and partially sighted users, we collected data from 736 respondents. However, we considered 525 responses from participants who answered at least 50% of the questions. The majority of respondents were aged above 40 years old (337 respondents, 64.2%), followed by 72 respondents (13.7%) aged 30 to 39, 72 respondents (13.7%) aged 20 to 29, and 18 respondents (3.4%) aged 19 or younger (Table 2). Among the respondents, most (179, 33.1%) were retired, with 54 (10.3%) being students and 43 (8.2%) affiliated with local government institutions. Regarding the level of sight, there were 184 respondents (35%) classified as blind, 148 (28.2%) as almost blind, and 149 (28.4%) as partially sighted.

When comparing the age of respondents from this second survey with their status as persons with special needs, we found a consistent number of blind individuals across age groups, indicating that blindness is not strongly correlated with age. However, there was an increase in almost completely blind and partially sighted respondents with higher age.

Age of respondents	Frequency	Blind	Almost blind	Partially sighted	No response
Up to 19	18 (3.4 %)	8 (4.35%)	5 (3.4%)	5 (3.4%)	0
20–29 years	72 (13.7%)	31 (16.8%)	21 (14.2%)	16 (10.7%)	4 (9.1%)
30–39 years	72 (13.7%)	32 (17.4%)	16 (10.8%)	22 (14.8%)	2 (4.5%)
40–49 years	90 (17.1%)	34 (18.5%)	27 (18.2%)	21 (14.1%)	8 (18.2%)
50–59 years	97 (18.5%)	32 (17.4%)	28 (18.9%)	34 (22.8%)	3 (6.1%)
More than 60 years	150 (28.6%)	45 (24.5%)	49 (33.1%)	50 (33.6%)	6 (13.6%)
Not defined	26 (5.0%)	2 (1.1%)	2 (1.4%)	1 (0.7%)	21 (47.7%)
Total:	525 (100%)	184 (35.0%)	148 (28.2%)	149 (28.4%)	44 (8.4%)

Table 2: Demographic data on blind and partially sighted users: Overview of survey respondents by age and level of sight

4.2. Access and e-book usage

E-book users who use mobile devices typically access them through **digital libraries** (938, 54.59% of all respondents). This group comprises 65.3% of respondents who identified as students (431, 25.09% of all respondents) or aged up to 29 years (457, 26.6% of all respondents), as well as 124 respondents who are academics (7.22% of all respondents). Additionally, 153 respondents (8.91% of all respondents) are library professionals.

A significant portion of respondents in this group (698, 40.62% of all respondents) borrow or download e-books from libraries. Illegal or pirate sources are of interest to 26.48% of respondents (455), primarily among younger populations across all age groups up to 39 years.

Furthermore, 43.71% of respondents in this group (751) purchase e-books online through commercial services. The majority of these purchasers fall within the age groups of 20-29 years (230, 13.39% of all respondents), 30-39 years (167, 9.72% of all respondents), and 40-49 years (165, 9.6% of all respondents). Among these respondents, 216 are students (12.57% of all respondents), 111 are library professionals (6.46% of all respondents), and 99 are academics (5.76% of all respondents). Additionally, 17 respondents categorized as unemployed (0.99% of all respondents), 41 in the creative industry (2.39% of all respondents), and 47 in local government organisations (2.74% of all respondents) also prefer to purchase e-books through commercial services.

Blind and partially sighted users prefer to borrow or download e-books in the library (305, 58.1% of all respondents) and to access them through the digital library (227, 43.24% of all respondents). Respondents also purchase e-books (182, 34.67% of all respondents) and use illegal/pirate sources (42, 8% of all respondents). We compared way of access with most important functions for them and haven't found any

"A significant portion of respondents in this group (698, 40.62% of all respondents) borrow or download e-books from libraries."

correlation, way of access doesn't influence the functions they use. We also compared way of access with attention to e-book format and as well haven't found significant differences. The percentages of the collected data are shown in Fig. 1.

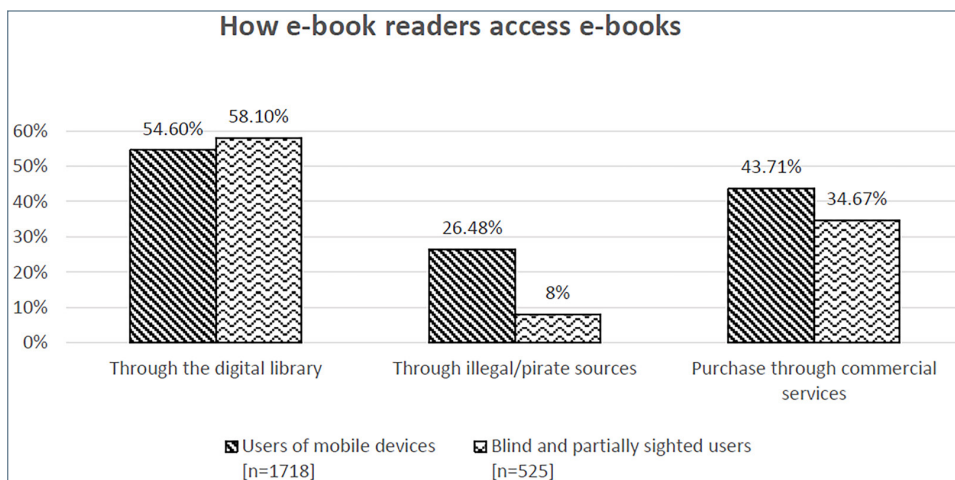

Fig. 1: How e-book readers access e-books – comparison in % between users of mobile devices and blind and partially sighted communities

The majority of respondents who use mobile devices (1478, 86.03% of all respondents) prefer to **download e-books and read them offline**. A significant number of respondents (783, 45.58% of all respondents) read them online. There is no significant dependence on age or status in this preference.

Most blind and partially sighted respondents prefer to download e-books and read them offline (445, 84.76% of all respondents), followed by reading them online (141, 26.86% of all respondents). Other methods of using e-books are rarely utilised.

More than half of the respondents who use mobile devices (983, 57.22%) indicated that they **read the e-book from start to end**. Approximately a third of the respondents (652, 37.95% of all respondents) prefer to read only the chapters or pages they are interested in, or they search for specific information they need (568, 23.06% of all respondents). These behaviours are particularly prevalent among students, as indicated by the age groups represented. The majority of respondents in this group (1029, 59% of all respondents) reported that their **reading time typically lasts more than 30 minutes**.

When it comes to navigating e-books, most respondents who use mobile devices (1020, 59.37% of all respondents) **search for the table of contents** in the e-book. They sometimes or never search for list of figures (1304, 75.94% of all respondents), index (1069, 62.28% of all respondents) or references (991, 57.7% of all respondents). However, there is no significant correlation observed with age group or status.

Blind and partially sighted respondents predominantly **read e-books from start to end** (387, 73.72% always and usually), with fewer opting to read only the first few pages (70, 13.33% always and usually). Other reading practices are infrequently employed or not at all. The majority of respondents reported that their **reading time typically exceeds 30 minutes** (395, 75.24%). We compared reading times across different devices but found no significant differences.

When navigating e-books, most blind and partially sighted respondents **search for the table of contents** (282, 53.72% always and usually), followed by the abstract (110, 20.95% always and usually), and references (88, 16.76% always and usually).

"More than half of the respondents who use mobile devices (983, 57.22%) indicated that they read the e-book from start to end."

There was no observed correlation between the status as a person with special needs and e-book usage patterns. Fig. 2 illustrates a comparison of practices between both communities.

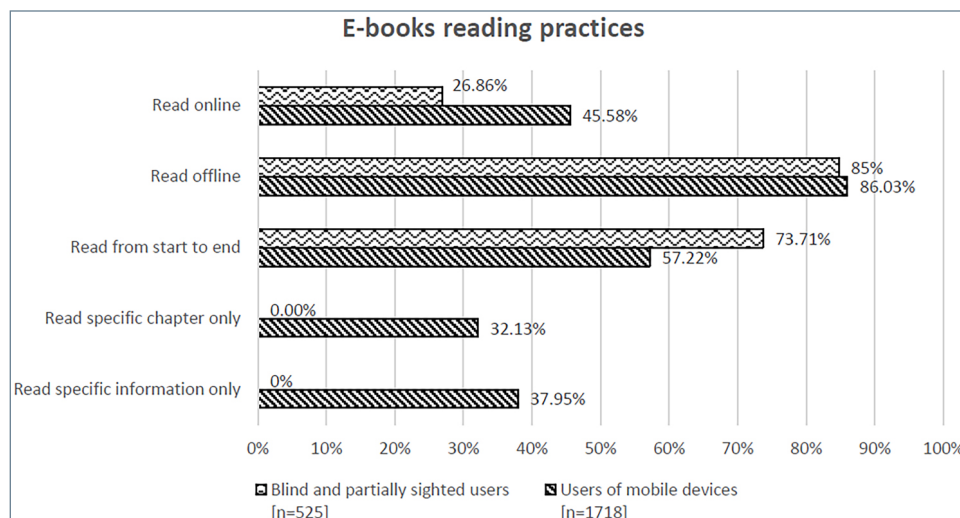

Fig. 2: E-books reading practices – comparison in % between users of mobile devices and blind and partially sighted communities

4.3. Expected e-book features by respondents

75.73% (1301) of all respondents who use mobile devices consider the **downloading** functionality very important. Specifically, it is valued highly by 81.82% of respondents aged 20-29 (558, 32.48% of all respondents), and by 80.91% of respondents who are student (534, 31.08% of all respondents), 76.72% of academics (145, 8.44% of all respondents) and 83.72% of retired (36, 2.1% of all respondents). Notably, a significant portion of library professionals (71.83%) also deem downloading very important (232, 13.5% of all respondents).

The second most valued feature among respondents in this group is the **full-text search** functionality (1098, 63.91%). This is particularly true for 74.93% of individuals within the 20-29 age bracket (511, 29.74% of all respondents), and for 75% of students (495, 28.81% of all respondents), as well as 73.02% of academics (138, 8.03% of all respondents), and 59.13% of library professionals (191, 11.12% of all respondents).

Approximately 40% of respondents in this group assign high importance to **browsing and zooming** (790, 45.98%), as well as pagination (668, 38.88%). Personalization is valued highly by 33.76% (580) of respondents, especially by 24.83% of students (144, 8.38% of all respondents), 36.53% of library professionals (118, 6.87% of all respondents), and 50% of unemployed respondents (14, 0.81% of all respondents), 55.81% of retirees (24, 1.4% of all respondents), and 48.8% of respondents categorized as "Other" (122, 7.1% of all respondents).

Blind and partially sighted individuals consider **downloading** functionality as very important or important (83.04%), followed by full text search (62.09%), **browsing and zooming** (48.19%), bookmarks (48%), copy & paste (42.85%), and pagination (46.47%).

Downloading, full-text search, browsing and zooming, and pagination emerge as the most important features for both communities (Fig. 3).

"75.73% (1301) of all respondents who use mobile devices consider the downloading functionality very important."

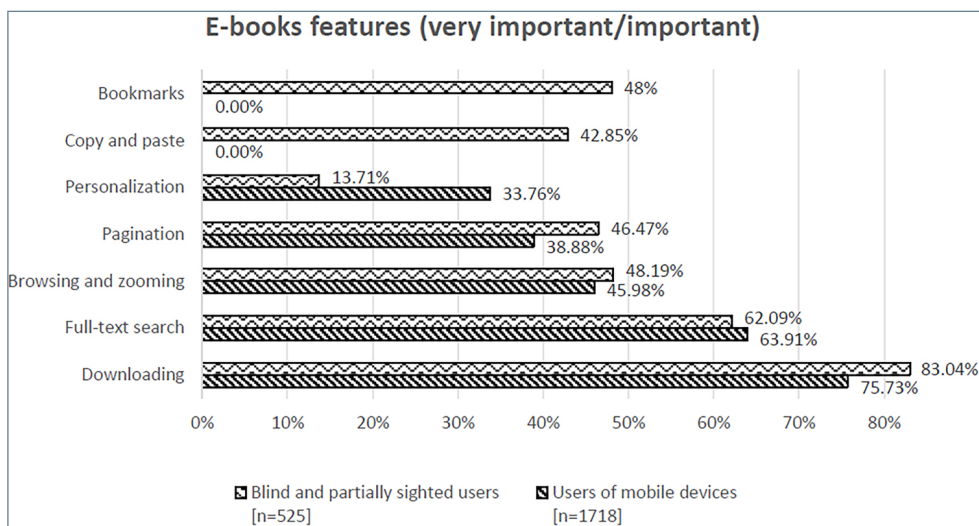

Fig. 3: Most important features for e-book users – comparison in % between users of mobile devices and blind and partially sighted communities

4.4. Usual problems with e-books

49.01% (842) of respondents using mobile devices encountered issues with full-text restrictions (specifically, the inability to copy-paste). This limitation is particularly significant for 64.58% of respondents using mobile devices, among whom there are 31 individuals (1.8% of all respondents) aged up to 19, 406 respondents (59.53% of all respondents) in the 20–29 age group, 417 students (63.18% of all respondents), 138 library professionals (42.72% of all respondents), and 100 academics (52.91% of all respondents).

48.49% (833) of respondents in this group experienced issues with page numbering, primarily due to discrepancies with page numbers in printed books. This concern was noted by 59.85% of students (395, 22.99% of all respondents), 41.8% of library professionals (135, 7.86% of all respondents), and 53.97% of academics (102, 5.94% of all respondents).

For 46.39% (797) of respondents in this group the e-book navigation system was either unclear or non-functional. Of lesser importance were functionalities related to responsive design (623, 36.26%) and the ability to export notes/comments/highlights (537, 31.26%). The latter was particularly valued by the student population (43.75%) of the category of respondents aged up to 19 (21, 1.22% of all respondents) and 35.34% of those aged 20–29 years (241, 14.03% of all respondents), as well as by 37.73% of students (249, 14.49% of all respondents), 26.63% of library professionals (86, 5.01% of all respondents), and 52.91% of academics (71, 4.13% of all respondents). Print restriction posed a problem for 26.14% (449) of respondents.

Blind and partially sighted respondents primarily encountered difficulties with using specific software for reading (275, 52.38%), unclear or malfunctioning e-book navigation system (226, 43.05%), full text restriction (as the inability to copy-paste) (181, 34.48%), unclear e-book's tool function settings (168, 32%) and issues with the page numbering (157, 29.9%).

When comparing the experiences of individuals with special needs with this question, we observed minor differences. All participants highlighted problems with the navigation system and the disabled copy-paste option. Additionally, blind individuals noted issues with page numbering (82, 15.62% of all respondents), while partially sighted individuals also mentioned the unavailability of

additional features (58, 11.05% of all respondents) and the lack of flexible formatting for screen size (50, 9.52% of all respondents).

Fig. 4 illustrates the most commonly reported problems by users of mobile devices as well as blind and partially sighted e-book users.

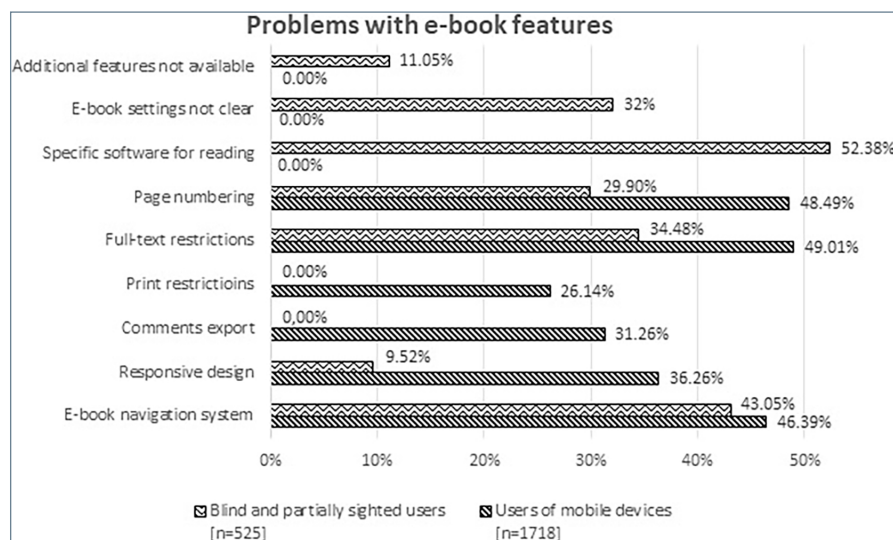

Fig. 4: Problems with e-book features – comparison in % between users of mobile devices and blind and partially sighted communities

4.5. E-book software and file formats

41.97% (721) of respondents using mobile devices deem the specific software for reading important, while 66.53% (1143) prioritize the text format. Additionally, 18.74% (322) of respondents utilise software to convert the current format into a more suitable one for reading, with no discernible correlation with age or status.

Regarding the rating of e-book file formats in this group, PDF was rated as excellent and above average by 786 respondents (45.75% of all respondents). Among respondents aged 20-29, 41.5% rated PDF as excellent (283, 16.47% of all respondents) or above average (76, 4.42% of all respondents). In contrast, a number of respondents considered EPUB as excellent or above average (659, 38.36% of all respondents), with a preference among those aged 20-29 (144, 8.38% of all respondents), 40-49 (100, 5.82% of all respondents), and 30-39 (99, 5.76% of all respondents). Among respondents categorized by status, 24.15% of library professionals (78, 4.54% of all respondents), 30.16% of academics (57, 3.32% of all respondents), and 17.88% of students (118, 6.87% of all respondents) rated EPUB as excellent. Other formats (HTML, TXT, RTF) received ratings ranging from 1% to 4%.

These results were unexpected, as the EPUB file format offers more potential for different types of access compared to PDF. The discrepancy may be attributed to the greater popularity of PDF and a lack of familiarity with EPUB among users.

The text-to-speech option when reading e-books is utilised by only 1.75% (30) of respondents who use mobile devices.

More than half of the blind and partially sighted respondents pay attention to text format (285, 54.29%), especially those who use screen reading software in their native language (175, 33.33%). Attention to format is particularly important to those who borrow/download e-books from the library (162, 30.86%).

Blind and partially sighted rated e-book file formats differently. PDF was rated as excellent and above average by 26.1% of respondents, TXT by 22.1%, EPUB 20%, HTML as 18.1% and RTF as 17%. When comparing the preferences of individuals

"These results were unexpected, as the EPUB file format offers more potential for different types of access compared to PDF. The discrepancy may be attributed to the greater popularity of PDF and a lack of familiarity with EPUB among users."

with special needs, differences emerged. Among blind, the excellent and above average file format was rated TXT (49, 26.6%), followed by RTF (45, 24.5%), HTML (41, 22.3%), PDF (32, 17.4%) and EPUB (26, 14.1%). Among almost completely blind the rating was best for PDF (42, 28.4%), followed by TXT (35, 23.6%), EPUB (27, 18.2%), RTF (25, 16.9%) and HTML (22, 14.9%). Lastly, among partially sighted the rating was best for PDF (49, 32.9%), followed by EPUB (42, 28.2%), TXT (26, 17.4%), HTML (27, 18.1%) and RTF (15, 10.1%).

Other formats that respondents frequently mentioned and evaluated were DOC or DOCX (17, 2.86%), audio formats (MP3 and DAISY) (7, 1.14%), and AZW or MOBI format (7, 1.14%).

In comparing the use of assistive technologies with file formats (average scores), it was observed that those who use a braille display with a keyboard prefer TXT and RTF formats, users of magnifier software prefer PDF and EPUB formats, and users of screen reading software in their native language prefer TXT, EPUB, and RTF, similar to those who use screen reading software in other languages.

180 (34.29%) blind and partially sighted respondents reported using software to convert the current format to a more suitable one for reading. Conversion is most often performed by blind individuals (90, 17.14%). The conversion process is most commonly utilised on notebooks (130, 24.76%) and smartphones (106, 20.19%).

Blind and partially sighted individuals most frequently mentioned the following software for file format conversion (mentioned at least 5 times): Abbyy FineReader (33, 6.29%), Balabolka (26, 4.95%), Calibre (17, 3.24%), Voice Dream Reader (12, 2.29%), MS Word (11, 2.1%), Robobrace (5, 0.95%), and Adobe Acrobat (5, 0.95%). Additionally, approximately 30 other apps, software, and online converters were mentioned.

They most commonly convert files into the following formats: TXT (49, 9.33%), doc/docx/word (48, 9.14%), PDF (23, 4.38%), mp3/DAISY/audio/Balabolka (22, 4.19%), EPUB (20, 3.81%), and RTF (13, 2.48%). Other formats mentioned, but selected few times, include HTML, mobi/azw, braille/BRL, and UTF8.

We believe that the choice of format depends on the extent to which the user utilises their remaining sight. Individuals with limited sight prioritize accessing full text and using assistive technologies over visual elements. Conversely, those with higher levels of sight may prefer adjustments that allow them to use their vision alongside assistive technologies. Thus, it's important to accommodate both groups of users in e-book accessibility efforts.

4.6. Devices for reading e-books

We were surprised to find that half of the respondents using mobile devices prefer smartphones (939, 54.66% of all respondents) or notebooks (944, 54.95% of all respondents) as devices for reading e-books. This preference was further confirmed by correlating with their status. Among students, 68.79% prefer notebooks (454, 26.43% of all respondents), while 60.76% prefer smartphones (401, 23.34% of all respondents). Similarly, among academics, 68.25% prefer notebooks (129, 7.51% of all respondents), and 49.74% opt for smartphones (94, 5.47% of all respondents). Among library professionals, 59.75% also opt for these two devices preferring smartphones (193, 11.23% of all respondents) and 46.44% choosing notebooks (150, 8.73% of all respondents).

Tablets (37.89%) and e-readers (41.79%) are less commonly used by this group of respondents, primarily by 53.16% of respondents in the creative industry category (42, 2.44% of all respondents), 60.71% of unemployed individuals (17, 0.99% of all respondents), and 55.81% of retirees (24, 1.4% of all respondents). A higher percentage

"We believe that the choice of format depends on the extent to which the user utilises their remaining sight."

(72.92%) of respondents aged up to 19 prefer smartphones (35, 2.04% of all respondents) and notebooks (60.42% (29, 1.69% of all respondents)), as do those aged 20-29 (smartphone 60.12% (271, 15.77% of all respondents) and notebook 66.28% (452, 26.32% of all respondents)). Given the age groups, we speculate that students typically use notebooks for study, which may account for these results. Despite previous results, respondents consider e-readers as the most suitable for reading e-books (945, 49.19%), followed by tablets (415, 24.16%) and notebooks (344, 20.02%).

Blind and partially sighted individuals primarily use notebooks for reading e-books (306, 58.29%), followed by smartphones (268, 51.05%). Less commonly used devices include tablets (136, 25.9%) and e-readers (104, 19.81%). Notably, the device they use is also the one they find most suitable for their needs.

4.7. Assistive technologies for the blind and partially sighted users

Blind and partially sighted respondents primarily utilise **screen reader software in their native language** (327, 62.29%), followed slightly behind by those who use screen reader software in other language (124, 23.62%), braille display with a keyboard (107, 20.38%) and magnifier software (103, 19.62%).

When comparing the status of individuals with special needs, we obtained 307 responses from blind individuals, 192 from almost completely blind individuals, and 144 from partially sighted individuals. Blind individuals predominantly (49.19%) use screen reader software in their native language (151, 28.76% of all respondents), followed by 28.34% braille display with a keyboard (87, 16.57% of all respondents), and screen reader software 21.82% in another language (67, 12.76% of all respondents). As expected, they rarely (0.65%) use magnifier software (2, 0.38% of all respondents). Almost completely blind individuals most frequently (52.08%) use screen reader software in their native language (100, 19.05% of all respondents) and also 20.83% utilise magnifier software (40, 7.62% of all respondents). They less frequently (19.27%) use screen reader software in another language (37, 7.05% of all respondents) and 7.81% braille display with a keyboard (15, 2.86% of all respondents). Partially sighted individuals primarily (45.83%) use screen reader software in their native language (66, 12.57% of all respondents) and 40.28% magnifier software (58, 11.05% of all respondents). They less frequently (11, 0.11%) use screen reader software in another language (16, 3.05% of all respondents) and almost never (2.78%) use a braille display with a keyboard (4, 0.76% of all respondents).

Additionally, when comparing types of assistive technologies with devices, we noticed that screen reading software in the native language is most commonly used on all mobile devices (notebook 217, 41.33%; phone 202, 38.47%; tablet 83, 15.81%; and e-reader 42, 8%). Braille display with a keyboard is most often utilised on notebooks (83, 15.81% of all respondents), closely followed by smartphones (69, 13.14% of all respondents).

5. Discussion

The survey results offer valuable insights into the varied preferences and behaviours of e-book users, encompassing both users of mobile devices and those with special needs.

Regarding demographic breakdown, e-book users using mobile devices are predominantly in the 20-29 age bracket (39.7%), with a substantial representation from student communities (38.42%). Conversely, blind and partially sighted e-book readers skew older, with 64.2% aged 40 or above, notably including retirees (34.1%). This demographic contrast underscores the significance of addressing digital literacy

and mobile device usage among older age cohorts. Revisiting the initial research questions, the gathered data has provided meaningful answers.

In terms of **access mode (Q1)**, digital libraries emerge as the preferred choice for users of mobile devices and visually impaired respondents, comprising 30% of users. A significant portion, 40.62% users of mobile devices and 40.3% of blind or partially sighted users, prefer borrowing or downloading e-books from libraries.

A notable proportion of users using mobile devices (43.71%) and blind and partially sighted respondents (34.67%) opt to purchase e-books through commercial services, particularly among students, library professionals, and academics.

Concerningly, 26.48% of respondents using mobile devices admit to accessing e-books from illegal or pirate sources, a trend more prevalent among the younger population, especially those aged up to 39. Among the blind and partially sighted users there are 8% of such cases.

In terms of **reading habits (Q2)** and accommodating the **special needs of both user groups (Q3)**, a majority of respondents (86.03% of users using mobile devices and 72.5% of blind and partially sighted users) prefer downloading e-books for offline reading sessions lasting over 30 minutes, with 34.58% of first group of respondents and 73.8% of blind and partially sighted respondents reading from beginning to end. Notably, most users using mobile devices fall into this category are aged up to 29.

We discovered that 75.2% of respondents using mobile devices engage in reading sessions exceeding 30 minutes and are not influenced by the device they use.

Significantly, approximately 40% of users using mobile devices and 53.7% of blind and partially sighted respondents consistently or frequently search for the table of contents in e-books, demonstrating a preference for structured navigation.

Key features considered important by users of mobile devices include downloading capability, full-text search (63.91%), browsing and zooming (45.98%). PDF emerges as the preferred file format (45.76%), followed by EPUB (38.36%), accommodating diverse user preferences.

Among those classified as having special needs, all three groups highly value the downloading functionality. Blind users additionally prioritize full-text search, copy & paste, and pagination. Nearly completely blind individuals find full-text search, browsing and zooming, bookmarks, and copy & paste crucial. Partially sighted users emphasize browsing and zooming, interface personalization, and full-text search.

Common issues reported by respondents using mobile devices include problems with full-text restrictions (49.01%), difficulty with page numbering (48.49%), and unclear navigation systems (46.39%). Additionally, concerns were raised about responsive design (6.26%), comments/notes export (31.26%), and print restrictions (26.14%).

The usual problems with e-books reported by blind and partially sighted respondents include the need for specific reading software (18%), unclear or malfunctioning navigation systems (14.8%), full-text restrictions such as unavailable copy-paste functions (11.8%), unclear e-book tool function settings (11%), and issues with page numbering (10.3%).

All three groups classified as persons with special needs encounter difficulties with navigation systems and encounter issues with disabled copy-paste functionality. Additionally, blind individuals highlighted problems with page numbering, while partially sighted individuals also noted the lack of flexibility in screen size formatting and the absence of additional features.

"We discovered that 75.2% of respondents using mobile devices engage in reading sessions exceeding 30 minutes and are not influenced by the device they use."

"These findings emphasize the necessity of accommodating diverse user needs, ensuring accessibility, and addressing challenges to improve the e-book reading experience for all individuals, regardless of their abilities."

When examining **how file formats influence the reading experience of both communities (Q4)**, we discovered that 66.53% of respondents using mobile devices pay attention to text formats, with 41.97% considering specific software for reading important. Only 18.74% of respondents utilise software to convert the current format into a more suitable one. Among those who typically download e-books for offline reading, 58.56% pay attention to text formats. The most preferred file format for e-books is PDF (45.76%), followed by EPUB (38.36%). HTML, TXT, and RTF were selected by 1%-4% of respondents.

For 54.3% of blind and partially sighted respondents, text format is a consideration, particularly among those who use screen reading software in their native language (33.3%). Format attention is especially important for those who borrow or download e-books from libraries (30.9%). The most preferred file formats (rated excellent or above average) for e-books are: PDF (26.1%), TXT (22.1%), EPUB (20%), online HTML (18.1%), and RTF (16.9%). On average, the popularity of formats is as follows: EPUB, PDF, and TXT, followed by RTF and online HTML.

Blind individuals believe that TXT and RTF are the most suitable formats, while almost completely blind respondents rated TXT and EPUB as best, and partially sighted individuals rated EPUB and PDF as best.

Preferences vary among users of different assistive technologies: those using braille displays with keyboards prefer TXT and RTF formats, while users of magnifier software prefer PDF and EPUB formats. Users of screen reading software prefer TXT, EPUB, and RTF formats, with DOC and DOCX being additionally mentioned formats.

A notable 34.3% of blind and partially sighted respondents use software for converting e-book formats, with Abbyy FineReader, Balabolka, and Calibre being among the most commonly used tools. The most frequently converted formats include TXT, DOC/DOCX/Word, PDF, MP3/DAISY/audio/Balabolka, EPUB, and RTF. We believe that the choice of format depends on how much the user uses his remaining sight and their preferences regarding the actual use of visual elements – considering both groups who use or don't use them.

Regarding the primary **mobile devices used by both communities of e-book readers (Q5)**, respondents using mobile devices predominantly prefer notebooks (54.95%) and smartphones (54.66%) for extended reading sessions. However, when queried about their preferred device for e-book reading, smartphone users often expressed a preference for e-readers (24.1%). Tablets and e-readers are utilised by roughly 40% of respondents, primarily from categories of students, library professionals, or academics. E-reader and tablet users tend to stick with their chosen devices. The use of the text-to-speech option is relatively rare, employed by only 1.75% of respondents.

For blind and partially sighted users, the most preferred devices for e-book reading are notebooks (58.3%) and smartphones (51.1%). Tablets are utilised by a minority (25.9%), with e-readers being the least popular choice (19.8%). This suggests potential compatibility issues with assistive technologies.

Among blind and partially sighted users, screen reader software in their native language (49.5%) and magnifier software (15.6%) are commonly used tools. Additionally, a significant portion of visually impaired users (16.2%) prefer braille displays with keyboards, particularly those who value tactile feedback. Blind users predominantly rely on screen reader software in their native language (49.2%) and braille displays with keyboards (28.3%), with minimal usage of magnifier software (0.7%). Almost completely blind individuals primarily utilise screen reader software in their native language (52.1%) and magnifier software

(20.8%), with lesser reliance on screen reader software in other languages (19.3%) and braille displays with keyboards (7.8%). Partially sighted individuals most commonly utilise screen reader software in their native language (45.8%) and magnifier software (40.3%), with lower usage of screen reader software in other languages (11.1%) and rare use of braille displays with keyboards (2.8%).

Screen reading software in the native language is predominantly used across all mobile devices (notebook 41.3%, phone 38.5%, tablet 15.8%, and e-reader 8%). Braille displays with keyboards are most frequently utilised on notebooks (15.8%), closely followed by smartphones (13.1%).

These findings emphasize the necessity of accommodating diverse user needs, ensuring accessibility, and addressing challenges to improve the e-book reading experience for all individuals, regardless of their abilities.

6. Conclusion

In conclusion, the survey findings provide a comprehensive understanding of the preferences, behaviours, and challenges encountered by e-book readers, encompassing both individuals using mobile devices and those with special needs.

The demographic breakdown reveals notable differences in age distribution between both groups of respondents, highlighting the importance of addressing digital literacy and mobile device usage among older age groups. Due to diversity of users, thinking about accessibility for all different groups is the best choice when developing services for library users.

Regarding access modes, digital libraries emerge as the preferred choice for both groups of respondents, with a significant proportion opting to borrow or download e-books. However, concerns arise from a considerable percentage accessing e-books from illegal sources, particularly among younger users of mobile devices. Making digital libraries as websites accessible according to Directive (EU) 2016/2102 and Directive 2019/882 is thus important as way of access is part of accessibility, not only the accessibility of material, offered on the digital libraries.

In terms of reading habits and accommodating special needs, there is a clear preference for offline reading sessions lasting over 30 minutes, with structured navigation being crucial for many users. Key features such as downloading capability, full-text search, and flexible formatting are highly valued, especially among those with special needs.

File format preferences vary among users, with PDF being the most preferred, followed by EPUB. Blind individuals prioritize formats without visual elements (TXT and RTF) and those that are compatible with screen reading software and braille displays. Partially sighted users emphasize formats conducive to magnifier software and personalized interfaces.

Mobile device preferences also vary, with notebooks and smartphones being popular choices for both groups of respondents. However, compatibility issues with assistive technologies may affect the popularity of e-readers among the blind and partially sighted.

Overall, these findings underscore the importance of catering to diverse user needs, ensuring accessibility, and addressing challenges to enhance the e-book reading experience for all individuals, irrespective of their abilities. Efforts to improve digital literacy, promote legal access to e-books, and develop inclusive design features will contribute to a more equitable and enjoyable reading experience for everyone.

Footnote

¹ Digitisation on Demand (DoD), eTEN European program, from 1 October 2006 to 30 June 2008 and eBooks on Demand (EOD), Creative Europe, from 1 May 2009 to 30 April 2014).

² University of Innsbruck, Austria (UIBK) (coordinator), Moravian Library in Brno (MZK) Czech Academy of Sciences Library (KNAV) and Research Library Olomouc (VKOL), Czech Republic, National Library of Estonia (NLE) and Tartu University Library (UT), Estonia, University of Greifswald Library (UG) and University of Regensburg (UREG), Germany, National Széchényi Library, Hungary (OSZK), University of Vilnius, Lithuania (VU), Nicolaus Copernicus University in Torun, Poland (NCU), National Library of Portugal, Portugal (BNP), Slovak Centre of Scientific and Technical Information, Slovakia (CVTI SR), National and University Library, Slovenia (NUK), and National Library of Sweden, Sweden (NLS).

³ <https://www.euroblind.org/about-blindness-and-partial-sight/facts-and-figures#details>

⁴ <https://www.who.int/europe/news-room/fact-sheets/item/vision-and-hearing-loss>

⁵ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Digital_economy_and_society_statistics_-_households_and_individuals#Devices_used_to_connect_to_the_internet

⁶ <https://www.statista.com/statistics/277125/share-of-website-traffic-coming-from-mobile-devices/>

⁷ <https://www.gsma.com/solutions-and-impact/connectivity-for-good/mobile-economy/wp-content/uploads/2023/11/GSMA-Mobile-Economy-Europe-2023.pdf>

⁸ An example is the open-source tool WorldToEPUB from the DAISY Consortium, which enables EPUB creations from Microsoft Word.

⁹ The latest version of the WCAG is v. 2.2 from 5 October 2023.

¹⁰ <https://www.w3.org/>

¹¹ 1KA is an open source application that enables services for online surveys. The development takes place at the Centre for Social Informatics, at the Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. Available at: <https://www.1ka.si/d/en>

Sources/Literature

Abraham, C. H., Boadi-Kusi, B., Morny, E. K. A., Agyekum, P. (2022) *Smartphone usage among people living with severe visual impairment and blindness*, Assistive Technology, 34(5), p. 611–618. <https://doi.org/10.1080/10400435.2021.1907485>

Alabi, A. O., Mutula, S. M. (2020) *Digital inclusion for visually impaired students through assistive technologies in academic libraries*, Library Hi Tech News, 37(2), p. 14–17. <https://doi.org/10.1108/LHTN-11-2019-0081>

Amazon (s.a.) *Help & Customer Service, Learn about sending documents to your Kindle library*, Amazon, Available at: <https://www.amazon.com/gp/help/customer/display.html?nodeId=G5WYD9SAF7PGXRNA> (Accessed: 01 April 2024)

Ba Matraf, M. S., Hashim, N. L., Hussain, A. (2023) *Visually impaired usability requirements for accessible mobile applications: A checklist for mobile e-book applications*. Journal of Information and Communication Technology, 22(3), p. 421–447. <https://doi.org/10.32890/jict2023.22.3.5>

Campbell, A., Adams, C., Bradley Montgomery, R., Cooper, M., Kirkpatrick, A. (Eds.) (2023) *Web Content Accessibility Guidelines*, In: (WCAG) (2023) 2.2 W3C Recommendation 05 October 2023, <https://www.w3.org/TR/2023/REC-WCAG22-20231005/>

Christy, B. Pillai, A. (2021) *User feedback on usefulness and accessibility features of mobile applications by people with visual impairment*, Indian Journal of Ophthalmology, 69(3), p. 555–558. https://doi.org/10.4103/ijo.IJO_1042_20

Coates, J., Felsmann, C., Hackett, T., Keninger, K., Martinez Calvo, F., Owen, V., Taylor, A., Pereyaslavskaya, K., Berg, F. van den, Owen, V. (2018) *Getting Started: Implementing the Marrakesh Treaty for persons with print disabilities: A practical guide for librarians* International Federation of Library Associations and Institutions (IFLA), Available at: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/443> (Accessed: 01 April 2024)

Directive 2001/29 (2001) *Harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society*, European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex-%3A32001L0029> (Accessed: 01 April 2024)

Directive 2016/2102 (2016) *The accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies*. European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2016/2102/oj> (Accessed: 01 April 2024)

Directive 2017/1564 (2017) *Certain permitted uses of certain works and other subject matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print-disabled and amending Directive 2001/29/EC on the harmonisation of certain aspects of copyright and related rights in the information society*, European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2017/1564/oj> (Accessed: 01 April 2024)

Directive 2019/790 *Copyright and related rights in the Digital Single Market and amending Directives 96/9/EC and 2001/29/EC*, European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj> (Accessed: 01 April 2024)

Directive 2019/882 *Directive on the accessibility requirements for products and services*, European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj> (Accessed: 01 April 2024)

Dreyling, J., Hackett, T. (2022) *Success for People with Print Disabilities: The Marrakesh Treaty*, In: Coates, J., Owen, V., Reilly, S. (2022) *Navigating Copyright for Libraries: Purpose and Scope*, Berlin, Boston: De Gruyter Saur, p. 245-271. ISBN: 9783110732009 <https://doi.org/10.1515/9783110732009>

Ferri, D. (2024) *The Marrakesh Treaty to Facilitate Access to Published Works for Persons Who Are Blind, Visually Impaired or Otherwise Print Disabled in the European Union: Reflecting on Its Implementation and Gauging Its Impact from a Disability Perspective*, IIC 55, p. 89–109. <https://doi.org/10.1007/s40319-023-01410-y>

Hari, A. (2021) *Povečanje dostopnosti elektronskih knjig osebam s slepoto ali slabovidnostjo z ustreznimi postopki v procesu digitalizacije*, (Increasing the accessibility of e-books for the visually impaired through appropriate procedures in the digitization process), Knjižnica, 65(3–4), 9-32. (in Slovenian) <https://doi.org/10.55741/knj.65.3-4.1>

Kavčič Čolić, A., Glavič, T., Hari, A., Lehenmeier, C., Kožurno, P. (2022) *Guidelines and recommendations for the provision of alternative and special formats based on the survey on special needs of users and technical requirements*, Deliverable no. 11, project EODOPEN, Creative Europe Program EC Available at: <https://eodopen.eu/download/D11-Guidelines-and-Recommendations.pdf> (Accessed: 01 April 2024)

Kavčič Čolić, A., Hari, A. (2024) *Improving accessibility of digitization outputs: EODOPEN project research findings*. Digital library perspectives, 4(2), p. 187-211. <https://doi.org/10.1108/DLP-09-2023-0080>

Marrakesh Treaty (2024) *Marrakesh Treaty Ratification and Implementation Campaign*. Toronto: World Blind Union Available at: <https://worldblindunion.org/programs/marrakesh-treaty/> (Accessed: 01 April 2024)

McNaught, A., Alexander, H. (2014) *Ebooks and accessibility*, In: Woodward, H. (Ed.) (2014). *Ebooks in Education: Realising the Vision*, London: Ubiquity Press, p. 35–49. ISBN 978-1-909188-37-2 <http://doi.org/10.5334/bale>

Martiniello, N., Eisenbarth, W., Lehane, C., Johnson, A., Wittich, W. (2022) *Exploring the use of smartphones and tablets among people with visual impairments: Are mainstream devices replacing the use of traditional visual aids?* Assistive Technology, 34(1), p. 34–45. <https://doi.org/10.1080/10400435.2019.1682084>

Mishra, S. (2023) *Assistive Technologies for Visual Impairment Enhancing Access to Library Resources*, Library Philosophy and Practice (e-journal), 7839. Available: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=15080&context=libphilprac> (Accessed: 01 April 2024)

Momotaz, F., Ehtesham-Ul-Haque, M., Billah, S. M. (2023) *Understanding the Usages, Lifecycle, and Opportunities of Screen Readers' Plugins*, ACM Transactions on Accessible Computing, 16(2), p. 17-35. <https://doi.org/10.1145/3582697>

Pandey, Y., Lee, J., Banda, D.R., Griffin-Shirley, N., Neugen, T., Othuon, V. (2023) *A survey of mobile app use among university students with visual impairment in India*. British Journal of Visual Impairment, 41(3), p. 662–674. <https://doi.org/10.1177/02646196211067358>

Regulation (EU) 2017/1563 *Cross-border exchange between the Union and third countries of accessible format copies of certain works and other subject matter protected by copyright and related rights for the benefit of persons who are blind, visually impaired or otherwise print-disabled*. European Parliament, Council of the European Union, Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32017R1563> (Accessed: 01 April 2024)

WebAIM (2024a) *Screen Reader User Survey #10*, WebAIM Available at: <https://webaim.org/projects/screenreadersurvey10/> (Accessed: 01 April 2024)

WebAIM (2024b) *The WebAIM Million – The 2024 report on the accessibility of the top 1,000,000 home pages*, Available at: <https://webaim.org/projects/million/> (Accessed: 01 April 2024)

Sustainability pillars in the strategic plans of European Union national libraries

Mumelaš, Dolores
dmumelas@nsk.hr
National and University Library in
Zagreb, Senior Librarian in the User
Services Department

Received: 2024.06.04.
Accepted: 2024.08.09.
Published: 2024.08.22.

This study aims to investigate the integration of sustainability principles into the strategic plans of national libraries within the European Union (EU-27). Content analysis was conducted on 22 strategic plans of national libraries to identify chapters, sections, or objectives explicitly mentioning sustainability, as well as keywords related to the four pillars of sustainability: environmental, economic, social and cultural. The analysis revealed varying degrees of emphasis on sustainability across the national libraries. The findings provide valuable guidance for national libraries seeking to strengthen their commitment to sustainable development and align their operations with global sustainability goals.

national libraries, strategic plans, sustainability pillars, EU-27, content analysis

Detailed Summary

Objective: This study aims to investigate the integration of sustainability principles into the strategic plans of national libraries within the European Union (EU-27), with a focus on identifying the frequency and depth of mention of sustainability pillars.

Methodology: The study employs content analysis of strategic plans available online from EU-27 national libraries. A list of EU-27 national libraries was compiled, and their websites were explored to gather strategic plans. Content analysis was conducted on 22 strategic plans of national libraries to identify chapters, sections, or objectives explicitly mentioning sustainability, as well as keywords related to the four pillars of sustainability: environmental, economic, social and cultural.

Results: The strategic plans analysed revealed varying degrees of emphasis on sustainability across the national libraries. While some libraries dedicate entire chapters to sustainability, others incorporate sustainability goals within broader objectives. Commonly mentioned topics include environmentally conscious management, professional development of library staff, and promotion of cultural heritage. The analysis also identified inconsistencies in the coverage of sustainability pillars, with some libraries neglecting certain aspects such as economic viability or social equity. It has been observed that the majority of national libraries predominantly mention terms related to cultural sustainability in their strategic plans.

Cite as/Igy hivatkozd: Mumelaš, D. (2024) Sustainability pillars in the strategic plans of European Union national libraries, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(2), p. 165–181.
<https://doi.org/10.3311/celistr.37600>

Originality/Value: This study is a contribution to the understanding of how national libraries within the EU prioritise sustainability in their strategic planning. By identifying patterns of mention and areas of emphasis, the research provides insights into the integration of sustainability principles within library governance structures. The findings provide valuable guidance for national libraries seeking to strengthen their commitment to sustainable development and align their operations with global sustainability goals.

Libraries and sustainable development

In 2015, the United Nations (UN) adopted the Sustainable Development Goals (hereinafter referred to as SDGs) as part of the 2030 Agenda, a set of 17 goals to be achieved by the end of 2030 to maintain sustainable development on our planet (UN, 2015). The expectation is that the UN's 2030 Agenda will help all UN member states focus on eradicating poverty, addressing climate change, and promoting human development (Bradley, 2016). According to Cyr and Coonaway (2020), libraries contribute to achieving the SDGs in their communities through various initiatives, programmes, and activities, connecting people with information related to sustainable development and environmental protection.

It can be concluded that libraries, through their multiple roles, are not only centres of knowledge but also central to promoting sustainable practices and fostering an informed and proactive society.

Missingham (2021) adds that libraries are an important crucial element in the economic, social, and educational structure within countries, providing services that enhance community well-being and economic outcomes. Expanding the understanding of the value of libraries by exploring the SDGs has become a significant activity within the library community. Libraries encourage innovation, creativity, and access to the world's knowledge for current and future generations (IFLA, 2019). Ungebu, Immaculata, and Nkecki Emuchay published a paper in 2023 linking the role of libraries and librarians to the implementation of SDGs. They highlighted that libraries and librarians can support SDGs through the following activities: ensuring research visibility, policy formulation, advocacy and awareness programmes, collaboration with NGOs and other public sector entities, formal and informal training, promoting open access initiatives, improving literacy among citizens, motivation, and evaluation (Ungebu, Immaculata and Emuchay, 2023).

Čadovska and Tkalčić (2017) highlight that libraries are ideal institutions for fostering ecological ideas and promoting awareness of sustainable development, as they provide access to information, human resources, technology, and physical space. Libraries also play a key role in contributing to the acquisition of knowledge, skills, and competencies necessary for critical thinking and action, which can lead to economic progress and the building of an inclusive society (Kraljević and Afrić Rakitovac, 2021).

Extremely important for the implementation of SDGs in library operations and the successful promotion of ecological awareness are the personal habits of employees, the degree of personal ecological awareness, and competencies based on acquired knowledge and skills. There is also a need for sensitivity to ecological issues (Mumelaš and Klemar Bubić, 2024). Libraries that implement SDGs are often referred to as green libraries. The green library is a multi-layered concept with several components, such as green buildings, green operations

„It can be concluded that libraries, through their multiple roles, are not only centres of knowledge but also central to promoting sustainable practices and fostering an informed and proactive society.”

„By employing effective public relations and marketing strategies, libraries can enhance their visibility and reputation, which, in turn, can lead to increased funding opportunities and resource allocation.”

and practices, green programmes and services, green information systems, and green collections (Kurbanoğlu and Boustany, 2014). Hauke (2017) emphasises that green libraries focus on services, activities, events, literature and projects related to all types of sustainability according to the UN 2030 Agenda, thereby demonstrating their social role and responsibility as leaders in sustainability education. The importance of green libraries lies in their key role in raising social awareness of the need for sustainable development through the provision of educational resources and innovative programmes.

The pillars of SDG

In 1994, John Elkington introduced the framework for sustainability called the Triple Bottom Line concept, which represents the inextricable interaction and interdependence between the fundamental pillars of sustainability, and states that they must all be balanced (Elkington, 1994). These pillars include environmental, economic, and social sustainability issues. Environmental sustainability focuses on maintaining environmental quality, essential for economic activities and people's quality of life. Social sustainability aims to ensure human rights and equality, preserve cultural identity, and respect cultural diversity, race, and religion. Economic sustainability is necessary to maintain the natural, social, and human capital required for income and living standards. Achieving full sustainable development requires a balance between all these pillars, which is challenging because each pillar must respect the interests of the others to avoid creating an imbalance (Klarin, 2018).

Environmental sustainability involves caring for the environment by producing renewable resources such as water, air, forests, and solar energy. It is the ability to maintain a valued standard of living within the physical environment without compromise. Libraries can significantly contribute to achieving sustainability by excelling in all aspects of green practices (Singh and Mishra, 2019). They also should encourage the development of environmentally friendly library buildings. These structures are more cost-effective to run and maintain compared to traditional buildings, consume less energy and natural resources, offer enhanced comfort, increased daylight, and are more appealing to both library patrons and staff (Brown, 2003). The promotion of environmental sustainability within libraries can establish connections with various stakeholders and strengthen the principles and ethics that guide the library's daily operations, thus offering a fresh perspective to the public (Dias, 2017).

In terms of economic sustainability, we can count with the examination of library funding sources, exploration of avenues to cut expenses, and devising business strategies to enhance the economic sustainability of organizational cultural contributions are crucial (Loack, Rowley and Griffiths, 2016). Public relations, image, and marketing also play a role in economic sustainability. Peacemaker, Robinson and Hurst (2016) suggest that libraries adopt best practices in public relations to address their social media planning questions. Effective social media management for academic libraries hinges on two key areas: content strategies and evaluation. By employing effective public relations and marketing strategies, libraries can enhance their visibility and reputation, which, in turn, can lead to increased funding opportunities and resource allocation.

In the context of social sustainability, Scott et al. assert that libraries contribute to community building by ensuring that information is accessible to all and by serving as open meeting spaces. She also mentions social inclusion and equity,

civic engagement, community involvement, and economic vitality. The provision of free information is seen as essential for a healthy democracy, with the role of the library being that when library users engage with information in open discussion, they promote a deeper understanding of the world and help to build rational consensus (Scott et al., 2011).

Gaining new skills and forming new friendships within the library environment serves as a dynamic resource for enhancing the social development of adult learners within the community and globally (Panda and Das, 2022). Moreover, social sustainability and librarians' professional development are linked, as improving librarians' skills and knowledge directly contributes to building stronger, more informed and cohesive communities.

In 2017, Loach, Rowley, and Griffiths presented a paper that linked these pillars with museums and libraries and added a fourth pillar: cultural sustainability. Cultural sustainability is associated with the role of libraries in preserving cultural artefacts, cultural traditions and history, organising cultural events, and providing cultural inspiration (Loach, Rowley and Griffiths, 2017). Loach and Rowley (2022) introduced a conceptual framework for managing internal organizational sustainability to external cultural sustainability agendas in independent libraries and mentioned aspects, such as heritage preservation, cultural diversity, cultural identity, and cultural vitality.

The social dimension of sustainability is evident through libraries' role in nurturing an inclusive and sustainable information society. Similarly, the economic aspect is reflected in the sustainable management and development of library collections, as well as in the enhancement of library services to ensure greater effectiveness and efficiency. Environmentally, libraries demonstrate sustainability through the design of eco-friendly buildings and efforts to reduce greenhouse gas emissions associated with their operations, alongside the adoption of ICT standards. Finally, the cultural dimension includes the preservation and accessibility of cultural heritage in libraries, as well as considerations related to the architectural design or renovation of library structures. These dimensions are interconnected in various ways, offering ample opportunities for further research and exploration of new approaches to achieving SDGs (Kamińska, Opałiński and Wyciślik, 2022).

An intriguing study was published in 2022, based on a literature review on sustainability and libraries, inspired by the hermeneutic literature review method. The results provided a holistic understanding, encompassing all four components of sustainability and sustainable development - environmental, economic, social and cultural - in the overlap between the four circles. The square represents the library and the library field. Around the square, the four main rationales - optimisation, legitimation, demonstration and transformation - are related to the core concept uses and understandings in which they are most prevalent. Based on the research, a model was created to conceptualise the different understandings of sustainability and sustainable development, the rationales behind them and their possible implications for libraries and librarians (Mathiasson and Jochumsen, 2022).

The abovementioned pillars of sustainability are very often implemented in the operations of all types of libraries, so they could introduce the four pillars of sustainability into their operations in various ways. This includes researching funding sources, reducing costs, and devising business strategies to improve the economic sustainability of libraries. In addition, adopting best practices in

„Ultimately, preserving and providing access to cultural heritage in libraries can contribute to cultural sustainability within the community.”

„While libraries’ primary functions may revolve around learning, knowledge, digital citizenship, innovation, and information, their dedication to their communities and society should also extend to environmental concerns.”

public relations and marketing can help strengthen library visibility and attract more resources. Moreover, libraries can actively participate in community building by ensuring access to information for all. They also serve as open spaces for meetings and other activities. Furthermore, through environmentally conscious practices such as designing eco-friendly buildings and reducing greenhouse gas emissions, libraries can demonstrate their commitment to environmental sustainability. Ultimately, preserving and providing access to cultural heritage in libraries can contribute to cultural sustainability within the community. Integrating these sustainability dimensions into libraries’ strategic plans can enhance their role in achieving SDGs.

Several studies on similar topics have been found. McInnes published a paper in 2011, titled *Strategic Plans and National Libraries: Planning within a Changing Context*, where she explores the efficacy of strategic plans amidst changing conditions. The study reviews the experiences of 14 national libraries in crafting and implementing strategic plans, highlighting key factors that support sustainability in a dynamic environment. Using a questionnaire, she analysed the following factors: social changes, technological changes, changes in user behaviour, digital preservation, and skills and knowledge. Based on the results, she proposed that effective strategic planning is underpinned by the five I’s: impact, inclusiveness, integration, innovation, and imagination. All these factors have been recognised as strategic priorities essential for libraries to function successfully and sustainably both now and in the future (McInnes, 2009). A 2006 study, titled *Libraries and Environmental Management* was published, analysing mission and value statements and their public statements about their contribution to environmental issues from a sample of several large libraries. While libraries’ primary functions may revolve around learning, knowledge, digital citizenship, innovation, and information, their dedication to their communities and society should also extend to environmental concerns. This commitment should be organised and clearly defined, and it can be implemented through environmental policies, accompanied by specific targets and suitable management systems (Rowley, 2006). In 2019, a study was conducted in Sweden on how public libraries are portrayed as contributing to social sustainability. For this purpose, library plans from five municipalities in Sweden were analysed, using the key search terms „library plan” and „sustainable.” The authors concluded that libraries may contribute to social sustainability and democracy by being places where social antagonisms can be transformed into agonisms (Engström and Rivano Eckerdal 2019).

Integrating the pillars of sustainability — environmental, economic, social and cultural — into the strategic plans of national libraries is crucial for their long-term success and relevance. National libraries play a pivotal role in society, not only as custodians of knowledge and cultural heritage but also as active participants in promoting sustainable development. By embedding these sustainability pillars into their strategic plans, national libraries can demonstrate their commitment to sustainable development, ensuring that they not only serve their communities today but also preserve resources and opportunities for future generations. Moreover, clear and organised strategic plans that incorporate sustainability goals provide a roadmap for libraries to navigate changing social, technological, and environmental landscapes effectively.

Despite the clear benefits, the integration of sustainability pillars into the strategic plans of national libraries has not been extensively researched. The lack of

extensive research on this integration presents an opportunity to conduct this study, exploring how national libraries can effectively align their activities with sustainability goals. This alignment would ensure their operations and contributions remain robust, relevant, and resilient in a rapidly evolving world.

Research Methodology

The aim of the research is to determine which segments of SDG pillars are mentioned in the strategic plans of national libraries of the European Union (EU-27). The EU-27 member states have been selected because they share certain common characteristics and values, and are connected by shared political, economic, and social structures through their membership in the EU. The following research questions arise from this objective:

RQ1: Do the strategic plans of the EU-27 national libraries contain separate chapters, sections, or objectives that explicitly mention sustainability?

RQ2: Which pillars of sustainability are most frequently elaborated in the strategic plans of the EU-27 national libraries?

The research sample consist of the online accessible strategic plans of national libraries from the EU-27 countries. For the purposes of the research, a list of the EU-27 national libraries was compiled, and their websites were examined. The websites were explored in the native language of the country where the library is located, and translated using the translation tool built into Google Chrome (pages were automatically translated into English). In the first phase of the website search, 17 strategic plans were found. E-mails requesting access to the strategic plans were sent to the other national libraries on 6th May 2024, with follow-up emails sent on 13th May 2024. The emails were addressed to library directors, individuals responsible for international relations and/or scientific research, public relations officers, and other relevant library staff. Based on the emails sent, five additional strategic plans were obtained.

It should be noted that the National Library of Malta's plan is defined by the *Malta Libraries Act*, and the strategic plan of the Slovak National Library was published as an article. The national libraries from Poland and Romania responded that their strategic plans are currently in the process of being developed. For the national libraries in Cyprus, Italy, and Greece, no strategic plans were found, which may be an oversight by the author of the text due to the language barrier.

The sample consists of 22 strategic plans from national libraries in the EU-27 from geographically diverse regions. Out of the 22 strategic plans examined, 10 were written in English. The others were written in the official language of the country where the national library is located. These strategic plans were fully translated into English using ChatGPT, chosen for its training in English and suitability for transliteration and translation.

Each strategic plan was examined for the presence of sustainability themes, and specifically for each of the four sustainability pillars, using the method of content analysis. The sustainability pillars were investigated, using certain keywords. For environmental sustainability, the following keywords were used: „(work) environment“, „energy efficiency/energy saving (measures)“, „renewable energy“ (terms such as solar energy were also considered), „eco/ecology/ecological“, „green“, and „climate“. For economic sustainability, the expressions used were: „UN Agenda/national policy/strategy“ (examined the connection with national or European sustainable policies and strategy), „(contribution to)

„The sample consists of 22 strategic plans from national libraries in the EU-27 from geographically diverse regions.“

„Firstly, the National Széchényi Library (Hungary) stands out, with its entire strategic plan based on sustainability.”

economic/economy level”, „(balanced) budget/finance”, „(reducing) costs”, „(sustainable) business (practices)”, „image/marketing/public relations”. Within the social sustainability pillar, the terms examined were: „inclusive/inclusion/inclusivity”, „equality”, „(user, patrons) education”, „professional development/education of employees”, „social (impact)”, „partnership/cooperation/collaboration”. In the last pillar, cultural sustainability, the keywords analyzed were: „preservation/protection (of cultural heritage)”, „digital/digitization”, „promotion (of cultural heritage)”, „diverse collections”, „(national) tradition/history”, „cultural events/programs/activities”. Keywords were also considered in terms of their word roots in case of different derivations of individual words, and the context in which the words were mentioned was analysed. The analysis lasted 10 days. For each mention of a specific keyword (depending on the context), pluses were assigned, and for the absence of a specific keyword, minuses were assigned.

Results and Discussion

To address RQ1, the content of 22 strategic plans of national libraries within the EU was examined. Initially, the analysis focused on whether there are specific chapters dedicated to sustainability or any strategic goals explicitly related to sustainability. Out of the 22 national libraries, 9 do not have detailed chapters or goals directed towards sustainability. However, 7 national libraries have chapters in their strategic plans that pertain to sustainability.

Firstly, the National Széchényi Library (Hungary) stands out, with its entire strategic plan based on sustainability. This plan addresses sustainable topics, such as environmentally conscious management and planning, sustainability education, environmental performance evaluation, environmentally friendly products, reduction of energy and water consumption, waste management, and preservation of good environmental and health status. The strategic plan of the National Library of Latvia is also noteworthy, with all strategic goals specifically linked to the SDGs, covering themes such as collection, services, cultural site, and cooperation in relation to sustainability. The SS. Cyril and Methodius National Library (Bulgaria) has a dedicated chapter called *Policy for Sustainable Development and Change Management*. The National Library of the Czech Republic includes a section titled *Implementation of Sustainable Development Goals* and a chapter on *Economic Sustainability* in its strategic plan. The Royal Danish Library features a segment called *A Greener Library* and mentions *The Royal Library's Climate Strategy* in its plan. The National Library of the Netherlands has a chapter *Sustainable Development Goals*, detailing their implementation in operations, as well as a chapter titled *Sustainable Access*. The National Library of Sweden includes an entire chapter on sustainability, with a goal to „create conditions for operations The National Library's operations are efficient, sustainable, and secure, with high confidence from stakeholders and other target groups.”

In six plans, there are no detailed chapters, but goals related to sustainability are highlighted. For example, the Austrian National Library has the goal *We stand for sustainability and responsibility*. The National Library of Ireland includes the goal „Implement energy-saving and sustainability initiatives across our campus, and actively contribute to combating climate change and protecting our environment.” One of the goals of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania is „ensuring sustainable development”. The National Library of Luxembourg has detailed the goal of *Sustainability* in terms of the preservation

of library collections. The National Library of Portugal lists the goal to „pursue sustainability, guiding the allocation of resources, and the design of processes and solutions based on standards of quality and efficiency.” The National and University Library in Zagreb has goals such as „efficient and sustainable management of the NSK Building and Green Transition”.

In examining the strategic plans of national libraries within the EU, a notable pattern emerges regarding the emphasis on sustainability. Several libraries have dedicated entire chapters to sustainability, covering topics like environmentally conscious management, sustainability education, and the reduction of energy consumption. Others, while not having full chapters, still highlight sustainability as a significant strategic goal, integrating it into their broader objectives. This demonstrates a clear recognition of the importance of sustainability across the sector. Overall, the strategic inclusion of sustainability, whether as detailed chapters or specific goals, underscores the libraries’ commitment to promoting environmental responsibility and sustainable practices.

The main part of the research focused on RQ2, which encompassed the analysis of content and certain keywords, related to sustainability pillars. Within this pillar, the term „work environment” was applied to examine how frequently libraries mention the environment in which they operate. The keyword „energy efficiency/energy saving measures” was analyzed to determine if energy saving is mentioned in the plans. The presence of the term „renewable energy” was also investigated, including words, like *solar*, *wind*, and *hydro*. Additionally, it was examined whether libraries linked their programs, activities, services, or spaces with the context of „ecology/ecological.” Green, a colour associated with sustainability, was also examined as a keyword, given the well-known concept of green libraries. Finally, the keyword „climate” was used to see if national libraries were considering the importance of climate (in terms of environmental protection).

As shown in Table 1, no national library contains all the keywords (topics) selected for this study. However, several libraries included as many as five terms (Latvia and the Netherlands) and four terms (Croatia and France). Apart from the National Library of Malta, which does not mention any terms, five libraries (Estonia, Germany, Luxembourg, Slovenia and Spain) mention at least one.

The largest number of national libraries discuss the concept of „work environment” (16). This is followed by the topic of „energy efficiency/energy saving measures”, which is mentioned by 13 libraries. The smallest number i.e. five national libraries discuss the topics of „renewable energy”, „green”, and „climate”. The disparity in the coverage of these key terms might also reflect differing levels of national policy support and funding availability. Countries with more robust environmental policies and funding mechanisms are likely to see their national libraries engaging more comprehensively with sustainability topics. Conversely, in regions where such support is limited, libraries might focus on more immediate and achievable goals, like enhancing the work environment and improving energy efficiency. This is shown in the table below.

In the second pillar, economic sustainability, terms related to a sustainable economy were examined. Firstly, the connection of strategic plans with national or international policies (such as the *UN Agenda 2030*) was investigated with terms „UN Agenda/national policy/strategy”. The analysis included how often the libraries’ contributions to the „economic level” or „economy” of the country, given the services they provide, were mentioned.

„Overall, the strategic inclusion of sustainability, whether as detailed chapters or specific goals, underscores the libraries’ commitment to promoting environmental responsibility and sustainable practices.”

Environmental sustainability	work environment	energy efficiency/energy saving measures	renewable energy	ecology/ecological/eco	green	climate
National libraries (countries)						
Austria	-	+	-	+	-	+
Belgium	+	+	-	+	-	-
Bulgaria	+	-	-	+	+	-
Croatia	-	+	-	+	+	+
Czechia	+	+	-	-	-	-
Denmark	+	-	-	-	+	+
Estonia	+	-	-	-	-	-
Finland	+	-	+	-	-	-
France	+	+	+	+	-	-
Germany	+	-	-	-	-	-
Hungary	+	+	-	+	-	-
Ireland	+	+	-	-	-	+
Latvia	+	+	+	+	+	-
Lithuania	+	+	-	-	-	-
Luxembourg	-	-	-	+	-	-
Malta	-	-	-	-	-	-
Netherlands	+	+	+	-	+	+
Portugal	-	+	+	-	-	-
Slovakia	-	+	-	-	-	-
Slovenia	+	-	-	-	-	-
Spain	+	-	-	-	-	-
Sweden	+	+	-	-	-	-
Score	16	13	5	8	5	5

Table 1. Environmental sustainability keywords in national libraries' strategic plans

The presence of „budget/finance”, especially in the context of savings or additional sources of funding, was also examined. Following this, the terms „reducing costs/cost-effectiveness” were investigated to see if the library had implemented any measures to reduce costs. Additionally, the term „business”, referring to sustainable business practices, was examined in the strategic plans. Finally, the terms „image/marketing/public” relations were searched to understand how national libraries consider their public image.

The results shows that no national library mentioned all the required terms in their strategic plan (Table 2). However, the national libraries from Croatia, Latvia, Lithuania, and the Netherlands mentioned five terms. Four terms were mentioned by six national libraries from the following countries: Czechia, Estonia, France, Ireland, Portugal, and Slovakia. It is interesting to note that three national libraries (Austria, Finland, and Germany) did not mention any of the six terms, related to economic viability in their strategic plans. The national libraries in Luxembourg and Malta mentioned one term each. The two terms most frequently mentioned by libraries were „budget/finance” (15) and (contribution to) „economic level” (14). These were followed by the terms „image/marketing/public

relations" (11) and „reducing costs" (10). The least represented terms in the strategic plans of national libraries were the „UN Agenda/national policy/strategy„ (8) and „(sustainable) business practices" (6).

Economic sustainability	UN Agenda/national policy/strategy	(contribution) to economic level	(balanced) budget/finance	reducing costs/cost-effective	(sustainable) business (practices)	Image/marketing/public relations
National libraries						
Austria	-	-	-	-	-	-
Belgium	-	-	+	-	-	+
Bulgaria	-	+	+	+	-	-
Croatia	+	+	+	-	+	+
Czechia	-	+	+	+	-	+
Denmark	+	+	-	-	-	-
Estonia	+	-	+	+	+	-
Finland	-	-	-	-	-	-
France	+	+	+	+	-	-
Germany	-	-	-	-	-	-
Hungary	-	+	-	+	-	+
Ireland	-	+	+	-	+	+
Latvia	+	+	+	+	+	-
Lithuania	+	+	-	+	+	+
Luxembourg	-	-	-	-	-	+
Malta	-	-	+	-	-	-
Netherlands	+	+	+	+	+	-
Portugal	+	+	+	-	-	+
Slovakia	-	+	+	+	-	+
Slovenia	-	-	+	-	-	+
Spain	-	+	+	-	-	+
Sweden	-	+	+	+	-	-
Score	8	14	15	10	6	11

Table 2. Economic sustainability keywords in national libraries' strategic plans

The variation in the inclusion of economic sustainability terms in strategic plans can be attributed to several factors. National libraries in countries with robust financial support and clear government policies on sustainability may feel more confident in addressing these topics comprehensively. Conversely, libraries in countries with limited funding or less emphasis on sustainability might focus on more immediate and manageable goals. The frequent mention of budget and finance reflects the universal importance of financial management, whereas terms like connection with national or international policies and sustainable business practices might be less prioritized due to their complexity or perceived relevance. Overall, the differing national contexts and priorities significantly influence how economic sustainability is integrated into library strategic plans.

The social sustainability pillar examined the emphasis on the social aspect of sustainability in the strategic plans of national libraries. The term „inclusivity/

inclusion” was investigated to see how national libraries consider inclusivity, while „equality” referred to equal access for all users regardless of race, age, gender, etc. Additionally, the presence of the term „(user) education” was explored to determine whether national libraries mention user education in their strategic plans. The term „professional development/education of employers/employees/library staff” was also reviewed to see if libraries consider the lifelong learning of their own staff. Furthermore, the term „social (impact)” was examined to highlight the importance libraries place on their impact on society. Finally, the terms „partnership/cooperation/collaboration” were investigated to see if libraries collaborate with other partners, associations, and/or institutions and whether this is mentioned in their strategic plans.

As it can be seen in Table 3, this term is mentioned by all (22) national libraries. The next most frequently used term is „professional development/education of employers” (20 national libraries).

Social sustainability						
National libraries	inclusivity/ inclusion	equality	(user) educa- tion	profession- al devel- opment/ education of emp- loyers	social (impact)	partner- ship/ coopera- tion/colla- boration
Austria	-	-	+	+	-	+
Belgium	-	-	-	+	-	+
Bulgaria	+	+	+	+	+	+
Croatia	+	-	+	+	+	+
Czechia	+	-	+	+	+	+
Denmark	+	+	+	+	+	+
Estonia	+	-	+	+	+	+
Finland	-	+	+	-	+	+
France	+	+	+	+	+	+
Germany	-	-	+	-	+	+
Hungary	-	-	+	+	+	+
Ireland	+	+	-	+	+	+
Latvia	+	-	+	+	+	+
Lithuania	-	-	+	+	+	+
Luxem- bourg	-	-	+	+	+	+
Malta	-	+	+	+	-	+
Netherlands	+	+	+	+	+	+
Portugal	+	+	-	+	+	+
Slovakia	-	-	+	+	-	+
Slovenia	+	+	+	+	+	+
Spain	+	+	-	+	+	+
Sweden	+	+	+	+	-	+
Score	13	11	18	20	17	22

Table 3. Social sustainability keywords in national libraries’ strategic plans

„(User) education” is discussed by 18 national libraries, and „social (impact)” by 17. The term „equality” is mentioned by the smallest number of national libraries (11), and a small number of respondents (13) write about „inclusivity.”

All six mentioned key terms are used by the national libraries in Bulgaria, Denmark, France, Netherlands, and Slovenia. A notably large number of national libraries use five key terms related to social sustainability (Croatia, Czechia, Estonia, Ireland, Latvia, Portugal, Spain, and Sweden). The Royal Library of Belgium uses the smallest number of terms (2) in its plan.

The variation in the emphasis on social sustainability terms in national libraries’ strategic plans can be attributed to differing national priorities and resources. Libraries in countries with strong social policies and funding are more likely to address inclusivity and equality comprehensively. In contrast, libraries in countries with limited resources may focus on more immediate goals such as professional development and user education. The universal mention of partnerships reflects the importance of collaboration in achieving social impact. Overall, the specific social and economic context of each country significantly influences how libraries integrate social equity into their strategic plans.

In the final sustainability pillar, cultural sustainability, mentioning various sustainable cultural elements in the strategic plans of national libraries was examined. The term „preservation/protection (of cultural heritage)” shows how much libraries emphasise the importance of preserving collections. Within this category, the term „digitalisation/digitisation” of library materials can be mentioned and considered as a form of preservation. „Promotion” in the context of promoting cultural heritage in national libraries was also investigated. As part of any country are part of the culture, mentioning „tradition/history” was examined. The final term examined in this pillar was the presence of „cultural events/programmes/activities” for users of national libraries. The results are shown in Table 4.

All these terms are mentioned in the strategic plans of national libraries from Bulgaria, Czechia, Denmark, France, Germany, Ireland, Latvia, Lithuania, Luxembourg, Netherlands, Portugal, and Spain, making up 12 libraries. The national libraries from Austria, Belgium, Croatia, Malta, Slovakia, and Slovenia mention five terms, while all other national libraries mention four terms.

Three terms are present in the strategic plans of all libraries (22): „preservation/protection (of cultural heritage),” „digitalisation/digitisation,” and „diverse collections.” The term „promotion (of cultural heritage)” is mentioned by 20 national libraries, „cultural events/programmes/activities” by 17 national libraries, and the least mentioned term is „tradition/history,” present in 15 libraries.

In conclusion, it is evident that national libraries prioritise the cultural sustainability pillar significantly. The emphasis on preserving collections, as demonstrated by the frequent mention of „preservation/protection (of cultural heritage),” reflects the libraries’ dedication to safeguarding cultural heritage. The digitisation of materials is also a notable focus, underscoring a modern approach to preservation. Additionally, the promotion of cultural heritage, the inclusion of diverse collections, and the organisation of cultural events and activities are integral components of their strategic plans. The term „tradition/history,” while less frequently mentioned, still highlights the importance of historical and traditional aspects in cultural sustainability. Overall, the integration of cultural vitality into strategic plans reflects each nation’s commitment to preserving, promoting, and celebrating its cultural heritage within the context of their library services.

„The variation in the emphasis on social sustainability terms in national libraries’ strategic plans can be attributed to differing national priorities and resources.”

Cultural sustainability	preservation/ protection (of cultural heritage)	digitalization/digitization	promotion (of cultural heritage)	diverse collections	(national) tradition/ history	cultural events/ programs/ activities
National libraries						
Austria	+	+	-	+	+	+
Belgium	+	+	+	+	+	-
Bulgaria	+	+	+	+	+	+
Croatia	+	+	+	+	-	+
Czechia	+	+	+	+	+	+
Denmark	+	+	+	+	+	+
Estonia	+	+	+	+	-	-
Finland	+	+	+	+	-	-
France	+	+	+	+	+	+
Germany	+	+	+	+	+	+
Hungary	+	+	-	+	-	+
Ireland	+	+	+	+	+	+
Latvia	+	+	+	+	+	+
Lithuania	+	+	+	+	+	+
Luxembourg	+	+	+	+	+	+
Malta	+	+	+	+	-	+
Netherlands	+	+	+	+	+	+
Portugal	+	+	+	+	+	+
Slovakia	+	+	+	+	-	+
Slovenia	+	+	+	+	+	-
Spain	+	+	+	+	+	+
Sweden	+	+	+	+	-	-
Score	22	22	20	22	15	17

Table 4. Cultural sustainability keywords in national libraries' strategic plans

Conclusion

In their operations, service design, and user activities, libraries actively implement the Sustainable Development Goals to educate the public about the importance of sustainable development. National libraries, as the flagship libraries of each country, should set a good example of sustainability principles and SDG pillars in their operations for all other libraries in the country. Accordingly, this study examined the four SDG pillars by addressing environmental, economic, social and cultural sustainability issues. These pillars are vital for national libraries because they serve as fundamental frameworks for addressing these challenges, ensuring their resilience and effectiveness in meeting the diverse needs of their communities.

The research findings reveal a notable pattern in the strategic plans of national libraries across the EU, emphasising the importance of sustainability across different pillars. While some libraries have dedicated entire chapters to sustainability, others integrate sustainability as specific goals within their broader strategic objectives.

This reflects a clear recognition that sustainability within the library sector is important and demonstrates a commitment to promoting environmental

responsibility and sustainable practices. Furthermore, the variation in the inclusion of terms related to economic, social, and cultural sustainability underscores the diverse approaches adopted by national libraries based on their respective national contexts, priorities, and resources.

Despite this variation, the universal presence of certain terms in all libraries indicates a common understanding of the importance of addressing the environmental, economic, social and cultural aspects of sustainability within library operations and services. The prevalence of the cultural sustainability pillar in the strategic plans of most national libraries reflects the universal recognition of the significance of cultural heritage preservation and promotion. Libraries serve as custodians of cultural knowledge and artifacts, making it imperative for them to prioritize initiatives aimed at preserving and showcasing cultural heritage.

In the future, research could expand to analyze specific actions that libraries undertake to achieve sustainability, including changes in practice, educational programs, and innovative projects. Additionally, it would be beneficial to explore how sustainability is integrated into libraries' daily activities and reflected in resource management approaches and operational planning.

By incorporating sustainability into their strategic plans, national libraries demonstrate leadership in promoting responsible practices and contributing to the achievement of SDGs. Moreover, such inclusion aligns with broader global efforts towards sustainability and underscores the libraries' role as key institutions in fostering positive societal change. Additionally, integrating sustainability into strategic planning encourages libraries to adopt proactive measures, innovate, and collaborate with stakeholders to address pressing environmental and societal issues. Ultimately, embedding sustainability in strategic plans empowers national libraries to make meaningful contributions towards a more sustainable and equitable future for communities they serve.

Limitations

This research was based on the analysis of 22 national plans of European libraries. There is a possibility that the author may have misunderstood the context or did not utilize a sufficient number of keywords. Additionally, it is a fact that there are national libraries whose strategic plans were not analyzed. There is a possibility that those libraries have such plans, but the author did not find them due to a language barrier. This does not mean that these national libraries do not support sustainability. Efforts to promote sustainability and raise awareness of the SDGs are visible on the websites of all national libraries in European Union.

Literature

1. Bradley, F. (2016) *A world with universal literacy: The Role of libraries and access to information in the UN 2030 Agenda*, IFLA journal, 42, p, 118–125, <https://doi.org/10.1177/0340035216647393>
2. Brown, B. (2003) *The New Green Standard : with the LEED™ rating system in place it is easier to make sure your new library saves money as it treads lightly on natural resourc*, Library Journal, 128(20), p. 61–64.
3. Cyr, C., Connaway, L. S. (2020) *Libraries and the UN Sustainable Development Goals: The Past, present, and future*, Proceedings of the Association for Information Science and Technology 57(1), <https://doi.org/10.1002/pa2.237>

4. Čadovska, I., Tkalčić, A. M. (2017) *Zelena pismenost kao dio strategije razvoja informacijske službe*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 60(1), p. 65–77. <http://orcid.org/0000-0002-9486-3776>
5. Dias, S. M. (2017) *Environmental sustainability for public libraries in Portugal: A first approach*, Electronic Green Journal, 1(40), p. 1–16, <https://doi.org/10.5070/G314029905>
6. Elkington, J. (1994) *Towards the Sustainable Corporation: Win-Win-Win Business Strategies for Sustainable Development*, California Management Review, 36(2), p. 90–100, <https://doi.org/10.2307/41165746>
7. Engström, L., Rivano Eckerdal, J. (2019) *Public libraries as promoters of social sustainability?*, Proceedings of COLIS, the Tenth International Conference on Conceptions of Library and Information Science, Ljubljana, Slovenia, June 16-19, 2019, Information Research, 24, Available at: <https://web.archive.org/web/20191217172256/http://informationr.net/ir/24-4/colis/colis1914.html> (Accessed: 2024. 05. 05.)
8. Hauke, P. (2017) *Green libraries towards green sustainable development: Best practice examples from IFLA Green Library Award 2016–2019*, IFLA WLIC, 2019. Available on: <https://library.ifla.org/id/eprint/2562/1/166-hauke-en.pdf> (Accessed: 01 June 2024)
9. IFLA (2019) *Libraries and the SDGs a storytelling manual*, Available online: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/hq/topics/libraries-development/documents/sdg-storytelling-manual.pdf> (Accessed: 2024. 05. 05.)
10. Kamińska, A. M., Opaliński Ł., Wyciślik Ł. (2022) *Literature Review*, Sustainability, 14(1), <https://doi.org/10.3390/su14010441>
11. Klarin, T. (2018) *The Concept of Sustainable Development: From its Beginning to the Contemporary Issues*, Zagreb International Review of Economics & Business, 21(1), p. 67–94, <https://doi.org/10.2478/zireb-2018-0005>
12. Kraljević, I., Afrić Rakitovac, K. (2021) *Promicanje ekološke osviještenosti projektom „Zelena knjižnica“ Društva bibliotekara Istre*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 64(2), p. 399–423, Available at: <https://izdanja.hkdrustvo.hr/casopisi/vbh/article/view/835/756> (Accessed: 2024. 05. 05.)
13. Kurbanoglu, S., Boustany, J. (2014) *From green libraries to green information literacy*, In: Kurbanoglu, S., et al. (eds.), Information Literacy. Lifelong Learning and Digital Citizenship in the 21st Century, ECIL 2014, Communications in Computer and Information Science, Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-14136-7_6
14. Loach, K., Rowley, J. (2022) *Cultural sustainability: A perspective from independent libraries in the United Kingdom and the United States*, Journal of Librarianship and Information Science, 54(1), p. 80–94, <https://doi.org/10.1177/0961000621992824>
15. Loach, K., Rowley, J., Griffiths, J. (2017) *Cultural sustainability as a strategy for the survival of museums and libraries*, International journal of cultural policy, 23(2), p. 186–198, <https://doi.org/10.1080/10286632.2016.1184657>
16. Mathiasson, M. H., Jochumsen, H. (2022) *Libraries, sustainability and sustainable development: a review of the research literature*, Journal of Documentation, 78(6), p. 1278–1304, <https://doi.org/10.1108/JD-11-2021-0226>
17. McInnes, S. (2009) *Strategic plans and national libraries: Planning within a changing context*, Alexandria, 21(3), p. 41–54, <https://doi.org/10.7227/ALX.21.3.5>
18. Missingham, R. (2021) *A new lens for evaluation: Assessing academic libraries using the UN Sustainable Development Goals*, Journal of Library Administration, 6(3), p. 386–401, <https://doi.org/10.1080/01930826.2021.1883376>
19. Mumelaš, D., Klemar Bubić, B. (2024) *Istraživanje o održivim navikama djelatnika knjižnica*, Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 67(1), p. 39–63, <https://doi.org/10.30754/vbh.67.1.1180>
20. Panda, S., Das, S. K. (2022) *Role of public libraries in promoting social sustainability for the united nations sustainable development goals (SDG): an exploratory study*, Library Waves, 8(2), p. 129–138.

21. Peacemaker, B., Robinson, S., Hurst, E.J. (2016) *Connecting best practices in public relations to social media strategies for academic libraries*, College & Undergraduate Libraries, 23(1), p. 101–108, <https://doi.org/10.1080/10691316.2016.1134244>
22. Rowley, J. (2006) *Libraries and environmental management*, Library management, 27(4/5), p. 269–279.
23. Scott, R. (2011) *The Role of Public Libraries in Community Building*, Public Library Quarterly, 30(3), p. 191–227, <https://doi.org/10.1080/01616846.2011.599283>
24. Singh, P., Mishra, R. (2019) *Environmental sustainability in libraries through green practices/services*, Library Philosophy and Practice, Available at: <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5727&context=libphilprac> (Accessed: 2024. 05. 05.)
25. Ungebu, M. C., Immaculata, O., Emuchay, B. N. (2023) *Information literacy and sustainable development goals implementation: The role of libraries and librarians*, International Journal of Social Science and Education Research Studies, 3(1), p. 1017–112, <https://doi.org/10.55677/ijssers/V03I1Y2023-13>
26. United Nations (2015) *Sustainable Development Goals*, Available at: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals> (Accessed: 2024. 05. 05.)

List of strategic plans of national libraries

1. Austrian National Library (s.a.) *2023-2027 Strategische Ziele*, [online], Available at: https://www.onb.ac.at/fileadmin/content/onb-dateien/1_Sitemap/Ueber_Uns/Strategiebroschuere_web.pdf (Accessed: 02. 04. 2024.)
2. German National Library (s.a.) *2025 Strategic Compass*, [online], Available at: <https://d-nb.info/1112299556/34> (Accessed: 2024. 05. 05.)
3. Krištofová, K. (2012) *Koncepcia ďalšieho rozvoja koncepcia Slovenskej národnej knižnice*, Knižnica, 11/12, 3-9. Available online: https://www.snk.sk/images/snk/casopis_kniznica/2012/november_december/03.pdf (Accessed: 02. 04. 2024.)
4. Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (2021) *Strategic Orientations and Priorities 2021-2023*, [online], Available at: <https://drive.google.com/file/d/1oN7o-SZi1cYb4FSRVx5d1tDRYBKuAbnF/view> (Accessed: 2024. 05. 15.)
5. National and University Library in Zagreb (2021) *Strategija razvoja Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu do 2026. godine*, [online], Available at: <https://nsk.hr/wp-content/uploads/2023/09/Strategija-razvoja-NSK-do-2026.pdf> (Accessed: 2024. 04. 02.)
6. National and University Library of Slovenia (2019) *Strateški plan NUK-a za razdoblje 2020.-2024.*, [online], Available at: https://www.nuk.uni-lj.si/sites/default/files/dokumenti/2020/NUK_StrateskiNacrt_2020-2024.pdf (Accessed: 2024. 05. 16.)
7. National Library of Estonia (s.a.) *Strategy of the National Library of Estonia for 2022-2025*, [online], Available at: https://www.rara.ee/wp-content/uploads/National-Library-of-Estonia_Strategy-for-2021-2025.pdf (Accessed: 2024. 05. 22.)
8. National Library of Finland (2020) *Strategic plan of the National library of Finland 2021–2030*, [online], Available at: https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/177161/Kansalliskirjaston_strategia_2021-2030_en.pdf?sequence=1&is-Allowed=y (Accessed: 2024. 04. 03.)
9. National Library of France (2022) *Contrat d'objectifs & de performance 2022 – 2026*, [online], Available at: https://www.bnf.fr/sites/default/files/2022-12/BnF_contrat_objectifs_performance_2022_2026.pdf (Accessed: 2024.05.05)
10. National Library of Ireland (s.a.) *Strategy 2022-2026*, [online], Available at: <https://www.nli.ie/sites/default/files/2022-11/nlistrategyenglishweb2022.pdf> (Accessed: 2024.05.06)

11. National Library of Latvia (s.a.) *Development and Operational Strategy of the National Library of Latvia 2024 – 2028*, [online], Available at: <https://www.lnb.lv/en/about-us/> (Accessed: 2024. 05. 15.)
12. National Library of Luxembourg (2022) *Vision 2030 La BnL en voie de transformation*, [online], Available at: <https://bnl.public.lu/en/a-la-une/publications/presentation-bnl/vision-2030.html> (Accessed: 2024. 05. 15.)
13. National Library of Malta (2011) *Malta libraries act*, [online], Available at: <https://maltalibraries.gov.mt/iguana/uploads/file/Documents/EN%20-%20Malta-Libraries-Act-2011.pdf> (Accessed 2024. 05. 15.)
14. National Library of Portugal (2024) *Biblioteca Nacional De Portugal Visão E Plano Estratégico 2024-2026*, [online], Available at: https://www.bnportugal.gov.pt/images/stories/sobre_a_bnp/documentos/2024/BNP_DOC%20ESTRT__2024-2026.pdf (Accessed: 2024. 05. 15.)
15. National Library of Spain (s.a.) *Biblioteca Nacional De España Plan Estratégico 2021–2025*, [online], Available at: <https://www.bne.es/sites/default/files/repositorio-archivos/2021-plan-estrategico-bne%5B1%5D.pdf> (Accessed: 2024. 05. 16.)
16. National Library of Sweden (2022) *Strategi för ett starkt biblioteksväsende 2022–2025*, [online], Available at: <https://www.kb.se/download/18.2dd50321183eebadf40832/1666677483654/strategi-for-ett-starkt-biblioteksvasen-de-20222025.pdf> (Accessed: 2024. 05. 15.)
17. National Library of the Czech Republic (2024) *We're Creating a Library. The National Library! Together! The National Library of the Czech Republic Development Strategy for 2024–2027*, [online], Available at: https://www.en.nkp.cz/files/other/nl_strategy2024.pdf (Accessed: 2024. 04. 02.)
18. National Library of the Netherlands (s.a.) *Policy plan 2023 – 2026 : Words connect people*, [online], Available at: https://www.kb.nl/sites/default/files/documents/tg_-_kb_beleidsplan2326_en_v3_11072023.pdf (Accessed: 2024. 05. 15.)
19. National Széchényi Library (2009) *Az Országos Széchényi Könyvtár Fenntarthatósági Terve*, [online], Available at: https://www.oszk.hu/sites/default/files/Fenntarthatosagi_terv.pdf (Accessed: 2024. 05. 05.)
20. Royal Danish Library (2024) *Vi viser vej til viden Strategi 2024-2027 Det Kgl. Bibliotek*, [online], Available at: <https://www.kb.dk/om-os/opgaver-og-maal/strategi> (Accessed: 2024. 04. 02.)
21. Royal Library of Belgium (2022) *Plan d'action 2022 – 2024*, [online], Available at: https://www.kbr.be/wp-content/uploads/2022/03/KBR_Plan-action_22_24_FR.pdf (Accessed: 2024. 04. 03.)
22. SS. Cyril and Methodius National Library (s.a.) *СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА НАЦИОНАЛНА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ“ 2022–2026*, [online], Available at: <https://www.nationallibrary.bg/www/wp-content/uploads/2022/03/СТРАТЕГИЯ-2022.pdf> (Accessed: 2024. 04. 02.)

A bécsi Magyar Történetkutató Intézet ki nem adott 1947. évi évkönyvének története

A history of the unpublished 1947 yearbook of the Hungarian Research Institute of History in Vienna

Keresztes Csaba
keresztes.cs@freemail.hu
levéltáros,
a Magyar Nemzeti Levéltár Országos
Levéltárának főlevéltáros-főtanácsosa

Beérkezett: 2024.04.08.

Elfogadva: 2024.07.08.

Publikálva: 2024.08.12.

A magyar kormányzat az első világháborút és a trianoni diktátumot követő időszakban megújította a külföldi kulturális kapcsolatok rendszerét. Ennek eredményeképpen több intézetet alapított külföldön, illetve átalakította a korábban már működőket. A függetlenné vált Ausztria fővárosában, Bécsben, az 1920-as évek elején indult a magyar tudományos tevékenység (levéltári forráskiadás, ösztöndíjas kutatómunka, kulturális és tudományos értékközvetítés) két magyar intézet szervezésében. 1931 és 1940 között tíz évkönyvet jelentettek meg, és egy Fontesnek nevezett forráskiadványsorozat szerkesztését is elvégezték. A második világháború éveitől az évkönyvek kiadása szünetelt. Újrakiadásukra csak 1948-ban nyílt volna lehetőség, és az intézet meg is kezdte a szerkesztést, a tanulmányok kiadásának előkészítését. Magyarországon azonban közben megváltozott a politikai légkör: a hatalmat a kommunista párt szerezte meg, és megkezdte a történelem eltorzult szempontú újraértékelését, és emellett egyházellenes harcot is folytatott. Mindez nem kedvezett a jelzett évkönyv kiadásának. A megjelentetést és a nyomdai előkészítést politikai és szakmai okokra hivatkozva leállították, nem törődve a jelentős előzetes pénzügyi költségekkel sem. Végül a megírt tanulmányok a minisztérium irattárába kerültek és többnyire máig kiadatlanul maradtak.

kulturális intézet, Bécs, évkönyv, tudomány, cenzúra

The Hungarian government renewed the system of cultural relations abroad in the period following the First World War and the Trianon Dictate. As a result, it established several institutions abroad and restructured those already in operation. In the early 1920s, Hungarian scientific activities (archival publications, scholarship research, cultural and scientific dissemination) were launched in Vienna, the capital of independent Austria, by two Hungarian institutes. During the years of the Second World War, the publication of the yearbooks ceased. It was not until 1948 that they could be republished, and the Institute began editing them and preparing for the publication of the studies. In the meantime, however, the political atmosphere in Hungary had changed: the Communist Party had taken power and began to redefine history from a distorted point

Cite as / Így hivatkozz: Keresztes, C.
(2024) A bécsi Magyar Történetkutató
Intézet ki nem adott 1947. évi évköny-
vének története, Central European
Library and Information Science Re-
view (CELISR), 1(2), p. 182–190.
<https://doi.org/10.3311/celistr.37032>

of view, and also to fight against the religious. All this did not favour the publication of this yearbook. Publication and printing were halted for political and professional reasons, regardless of the considerable up-front financial costs. In the end, the studies written were filed in the Ministry's archives and have remained mostly unpublished to this day.

cultural institute, Wien, yearbook, science, censorship

Mottó

„... kérdés, hogy a szocializmus felé haladó népi demokrácia állami költségen kiadjon-e bármilyen lelkiismeretes levéltári kutatásokon alapuló idealista történeti tanulmányt”

1. Magyar kulturális intézetek alapítása Bécsben

Közismert, hogy az 1920-as években Klebelsberg Kuno,¹ a magyar Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban: VKM) vezetője több tudományos és kulturális intézetet, Collegium Hungaricumot alapított külföldön, illetve a már működőket beillesztette az új keretrendszerbe. Klebelsberg tevékenységének eredménye az 1924-ben Bécsben – az önállóvá vált Ausztria fővárosában – alapított Collegium Hungaricum is. Kevésbé köztudott, hogy Bécsben két intézmény működött: a Collegium Hungaricum, és a valamivel korábban létrejött Magyar Történetkutató Intézet.² E két intézmény „Bécsi Magyar Kulturális Intézetek” néven folytatott jelentős, és maig tudományos hatást kiváltó működést. (A továbbiakban következetesen a BMKI rövidítést használom, mivel 1935-től 1948-ig a két intézménynek közös vezetője volt, illetve a fejléces papíron is a Bécsi Magyar Kulturális Intézetek megnevezés szerepelt elsőként és nagyobb betűmérettel szedve.)

A BMKI 1924 és 1944 közötti időszakának története szinte teljesen feltárt és közreadott.³ Az 1945 utáni időszak históriája, egy megjelent forráskiadvány ellenére, kevésbé ismert, azonban már folynak a kutatások e hosszú korszak fehér foltjainak eltüntetésére (Gönyei, A. 1988). Jelen tanulmányom ehhez a kutatáshoz kapcsolódva, a BMKI által kiadott évkönyvsorozat II. világháborút követő számának kálváriáját mutatja be.

Az 1931 és 1940 közötti időszakban a BMKI-nek tíz évkönyve jelent meg⁴, ezt követően azonban a zajló második világháború okán a megjelentetés szünetelt. A BMKI másik, Fontesnak⁵ nevezett periodikumának (forráskiadvány-sorozatának) szerkesztése és kiadása 1944-ig folyt.

1935-től a BMKI vezetője Miskolczy Gyula⁶, aki a háború után, egészen az 1948-as leváltásáig vezette az intézetet. Igazgatósága alatt a kedvező alkalmat kihasználva (az anyagi feltételek javulása, az 1848-as forradalom és szabadságharc százéves évfordulója) újra kívánta indítani a BMKI híres kiadványsorozatát.

2. A BMKI 1947. évi évkönyvének előkészületei

Az 1848. év közelgő centenáriuma valóban kiváló alkalmat biztosított volna a BMKI „jubileumi” évkönyv megjelentetésére. Miskolczy Gyula e tervéről 1948. február 25-én értesítette a minisztériumot, és egyúttal jelezte, hogy a Bécsben fellelhető „nagy fontosságú” levéltári és könyvtári anyag feldolgozására – nem lévén elegendő számú ösztöndíjasuk – szakembereket kíván meghívni. Miskolczy egyrészt felkérte Garai József⁷ tanárt (aki korábban 1848 iskolai és művelődési politikáját dolgozta fel), valamint Benda Kálmán⁸ egyetemi magántanárt

"Kevésbé köztudott, hogy Bécsben két intézmény működött: a Collegium Hungaricum, és a valamivel korábban létrejött Magyar Történetkutató Intézet."

és Sinkovics István⁹ levéltárnokot is. Részükre az intézetben szállást, illetve ösztöndíjat, tanulmányi segélyt biztosított. Célként 1848 politikai eseményeinek és gazdasági viszonyainak megismerését tűzte ki.¹⁰

Miskolczy a rövid idejű budapesti tartózkodása alatt szóban is közölte szándékát Sötér István¹¹ főosztályvezetővel, illetve a minisztérium többi illetékesével, akik ezt szóban tudomásul vették. A minisztérium az írásbeli jóváhagyást 1948. április 3-án adta. Megjegyzésre érdemes viszont, hogy az engedélyezést tartalmazó levélben az 1848-ra vonatkozó kutatások, így a meghívott személyek tanulmányi segéllyel való ösztönzését fogadták el, az évkönyv kiadásának támogatására nem tettek utalást.¹² A kiadást a BMKI éves költségvetéséből finanszírozták volna.

Az elképzelésekben év közben változás állt be, Miskolczy július 24-én már a következőt jelentette a minisztériumnak: „Annál sajnálatosabb, hogy a Történetkutató Intézet, bár munkája valóban nagyon fontos lenne, tagok hiányában alig képes hivatását betölteni. [...] Mennyi hasznót tudna hajtani a magyar tudományos életnek ez az intézet, melynek 25 éves fennállását – a körülmények miatt elkésve – ebben az évben ünnepeltük meg.¹³ A világviszonylatban is első helyen álló bécsi levéltárak, könyvtárak és egyéb közgyűjtemények bővelkednek magyar anyagban, mégpedig nagyon fontosnak mondható magyar anyagban, könnyen hozzáférhető, úgyhogy a problémák rendszeres felkutatása elé nem gördítenek nehézséget. Ezt a szerencsés körülményt jobban is ki lehetne használni, mint az elmúlt évben történt. A tudományos intézetnek egyik előfeltétele azonban az, hogy a felkutatott anyagot rendszeres kiadványsorozatban publikálni lehessen. Már ezért is célszerű lenne feleleveníteni a *Fontes Historiae Hungaricae Aevi Recentioris* kiadványsorozatot, amely a magyar történettudomány újabb kori fejlődésében a legelőkelőbb helyet foglalja el. Az intézet egyelőre külföldön is becsült Évkönyvének kiadására törekedett. A nagy papírhány miatt csak 1948 tavaszán lehetett az 1947-i évfolyam szedését megkezdeni, s a kötet gyűjtése folyamatban van, feltehetőleg az ősz végén nyomdába kerül. Ezt az évfolyamot 1848 centenáriumának szenteljük.”¹⁴

Mint olvasható, nyár közepén már a jubileumra kiadni kívánt, azonban a csúszást szenvedő 1947. évi Évkönyv számát szerkesztették – bár még 1848 évfordulójára készülve. A korábban szintén megszakadt másik kiadványsorozat, a *Fontes* következő részének kiadása továbbra is csak a tervezés szintjén maradt.

3. Az Évkönyv tartalmának beküldése a minisztériumhoz

Miskolczy a jelentésében foglaltaknak megfelelően ősszel, pontosabban szeptember végén küldte meg a VKM-nek a korrektúraíveket „betekintés és esetleges utasítás végett”. Leveléből kiderül, hogy az Évkönyv „1947. évi évfolyama (XI. kötet)” nyomásra készen áll, és sürgős intézkedést kért, mert a nyomdának a betűanyagra hamarosan újra szüksége lesz.

A februári megbeszéléseken felsorolt nevek egyike sem található az új évkönyv szerzői között, viszont szerepel maga Miskolczy Gyula (két írásművel), Sashegyi Oszkár¹⁵ levéltáros egy tanulmánnyal, valamint Gyallay-Pap Domokos¹⁶ egy tanulmánnyal (1–2. ábra). (Megjegyzésre érdemes: a nyomdai levonaton Dr. Gyallai-Pap Domokos formátumban olvasható a név.)

A VKM illetékes főosztálya (Külföldi Kapcsolatok Főosztály) nem siette el a véleményezést, és a tartalmi felülvizsgálatra egyik társosztályát kérte fel október végén. Már e felkéréshez, sokat sejtetően, hozzáfűzték: „Főosztályunk utólag kívánja megfontolás tárgyává tenni, hogy az Évkönyvnek a megjelentetése a jelen körülményeknek megfelelően kívánatos-e”.¹⁷

"Főosztályunk utólag kívánja megfontolás tárgyává tenni, hogy az Évkönyvnek a megjelentetése a jelen körülményeknek megfelelően kívánatos-e"

TARTALOM	
Miskolczy Gyula: † Angyal Dávid (1857—1943)	5
Miskolczy Julius: Fünfundzwanzig Jahre Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien	7
Gyallai-Pap Domokos: Bajtay püspök szerepe Mária Terézia erdélyi reformterveiben	31
Sashegyi Oszkár: Die Grundzüge des josefinischen Zensursystems	61

1. ábra: Az Évkönyv tartalomjegyzéke

† ANGYAL DÁVID (1857—1943)

1943-ban kísérték tisztelői és volt tanítványai utolsó útjára dr. Angyal Dávidot, egy nagy magyar történetíró nemzedék utolsó kiváló képviselőjét. Rokonszenves alakját általános tisztelet övezte, kiterjedt tudásának gyümölcseiből számtalan tanítványának adott hosszú élete folyamán utat a tudományos pályára. Művei az alapos kutatás, az elfogulatlan ítélet és a hibátlan tisztaságú magyar stílus értékes emlékei lesznek a jövőben is. A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet elsősorban volt igazgatóját gyászolja benne, akinek a működése elválaszthatatlanul összeforrott az Intézet történetével.

2. ábra: Nekrológ Angyal Dávidról

Az 1948. év nyarán-őszén Magyarországon lezajlott politikai küzdelmek ismeretese, ezért írásomban erre nem térek ki – az Évkönyv bírálatának szövegéből kiderül a közel- és távolabbi múlt, annak történeti feltárásához való hozzáállás változása (3. ábra).

FÜNFDUNZWANZIG JAHRE INSTITUT FÜR UNGARISCHE GESCHICHTSFORSCHUNG IN WIEN

Vortrag, gehalten am 5. Februar 1948 in den Ungarischen Kulturanstalten in Wien.

Mit Recht dürfte die Frage gestellt werden, ob es eine moralische Berechtigung, ja, ob es überhaupt einen Sinn hat, dem 25-jährigen Bestand einer so bescheidenen Institution, wie dem Ungarischen Institut für Geschichtsforschung in Wien, eine Erinnerung zu widmen. Dergleichen Jubiläumsfeiern dienen aber nicht nur der Rückschau: Sie sind Marksteine auf dem Wege der Entwicklung, Rechnungslegungen über geleistete Arbeit und gleichzeitig auch

3. ábra: Miskolczy Gyula tanulmánya az Intézetek huszonöt éves történetéről

A minisztériumban a tanulmányok lektorálását Heckenast Gusztáv¹⁸ végezte. Érdemes a „Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyvének felülbírálat” megnevezésű jelentését szó szerint idézni:

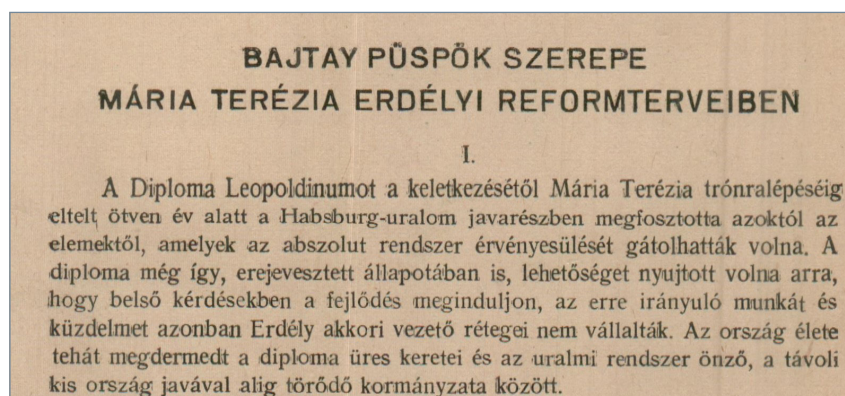
„A Bécsi Magyar Történetkutató Intézet 1947-i évkönyve egy rövid és semmitmondó nekrológon kívül három tanulmányt tartalmaz. Az első Miskolczy Gyula [olyó] év februárjában Bécsben tartott előadása: Fünfundzwanzig Jahre Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien. Attól eltekintve, hogy a felolvasás szövege szerint az intézet alapítását 1920-ra, vagy 1921-re tehetjük, tehát minden-
képen [sic!] több, mint 25 évről van szó, az előadásból lényegében csak azt tudjuk meg, hogy az emigráns Deér József,¹⁹ Alföldi András,²⁰ a háborús bűnös Baráth Tibor,²¹ a háborús uszító Pehm József²² és más, többé-kevésbé fasiszta ill[etve] re-
akciós kutatók milyen levéltári anyagot tanulmányoztak bécsi tartózkodásuk alatt.

Miskolczi meg sem kíséri a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet munkájának komoly progresszív kritikáját, s jelentéktelen apróságok kritikai felhánytorgatásával azt a látszatot keltheti, hogy a Bécsi Magyar Történetkutató Intézet munkássága nem marad el a hazai történészek munkássága mögött. Pedig ez nincs így!

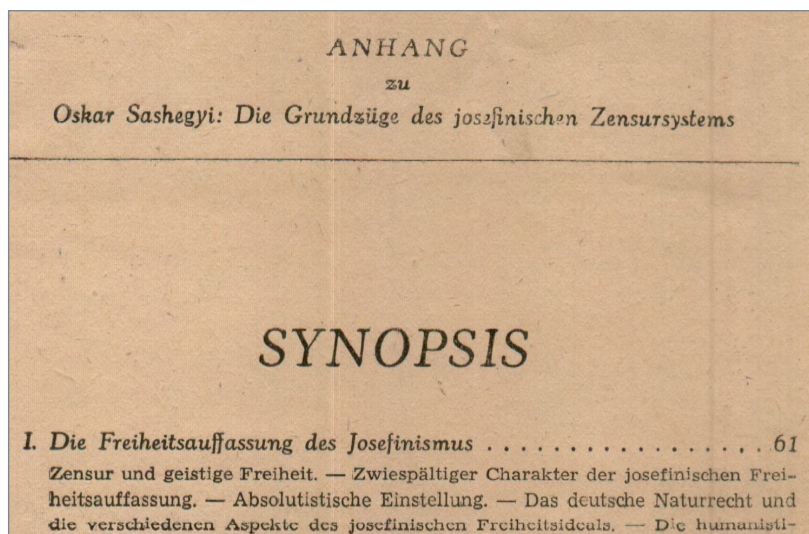
A második tanulmány Gyallai-Pap Domokos: Bajtay püspök szerepe Mária Terézia erdélyi reformterveiben. Bajtay²³ egyetlenegy hosszabb politikai levelének elemzése, minden kritikai szellem és önállóság nélkül. Talán közepes szakdolgozatnak elfogadható lenne, ennél semmi esetre sem több.

Sashegyi Oszkár *Die Grundzüge des josephinischen Zensursystems* című, közel 300 oldalas hatalmas tanulmánya a kérdésnek lelkiismeretes és alapos levéltári kutatásokon alapuló feldolgozását adja. A feldolgozás szempontjai nem felelnek meg a mai tudománypolitikai követelményeknek, ugyanígy meg lehetett volna írni ezelőtt bármikor. Sashegyi idealista történetszemlélete ellenére ez az egyetlen tudományos értékű tanulmány az egész évkönyvben, azonban kérdés, hogy a szocializmus felé haladó népi demokrácia állami költségen kiadja-e bármilyen lelkiismeretes levéltári kutatásokon alapuló idealista történeti tanulmányt.

Az évkönyv másik két tanulmányának államköltségen való kiadása nevetség és kultúrbotrány lenne. Sashegyi munkáját szerintem szintén ne a VKM költségén adjuk ki, de kiadása elé, nem a magyar népi demokrácia pénzén, nem gördítenék akadályt. A Sashegyi-tanulmány kérdését esetleg felsőbb fórum elé lehet vinni, az évkönyv kiadása egészében megbocsáthatatlan pénzpocsékolás lenne.”²⁴ (4–5. ábra)

4. ábra: Gyallai-Pap Domokos tanulmánya Bajtay püspökről

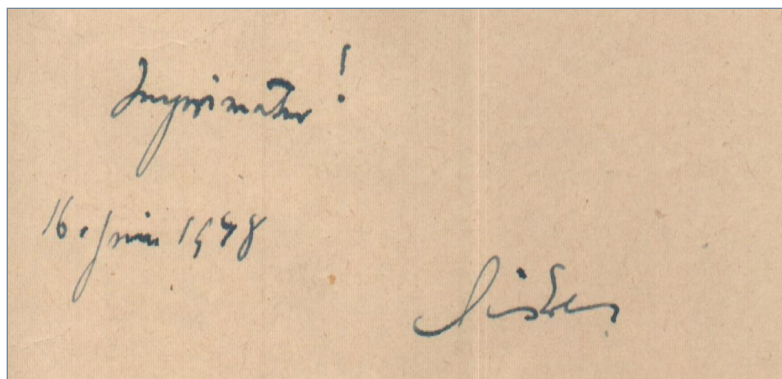
5. ábra: Sashegyi Oszkár tanulmányának szinopszisa a jozefinista cenzúráról

Heckenast Gusztáv jelentése nyomán a Külföldi Kapcsolatok Főosztálya nem tartotta kívánatosnak az Évkönyv megjelenését. Erről november 5-én egy rövid táviratban értesítették Miskolczy Gyulát: „Évkönyv nem adható ki kérem munkálatokat leállítani”.²⁵

4. A XI. Évkönyv további sorsa az irattározásig

Az évkönyv támogatásának visszavonása azonban nem jelentette az ügy lezárását. A 1949. év tavaszán a BMKI fejléces papírján a követségi megbízott²⁶ jelentette a minisztériumnak, hogy bár a távirati rendelkezést már 1948. november 18-án végrehajtották, az osztrák nyomda kéri az addig elvégzett munkálatok árának kifizetését. A 11 732 osztrák schilling akkoriban tetemes summa volt, magyar fizetőeszközben mérve is: kb. 5600 forintnak felelt meg.²⁷ A minisztériumban jelentős fejtörést okozott ez a pénzügyi probléma. Egyrészt, mert az elszámoláshoz a külügyminisztérium segítségét kellett kérni (az intézetnél nem volt számvevő), másrészt nem számítottak ekkora kiadási összegre. Viszont egyértelművé vált, hogy az intézetek igazgatója jogosan használta fel az előzetesen rendelkezésére bocsátott összeget az előkészületi tevékenységre (bár hozzátették: az Évkönyv anyagát nem kiszedett állapotban kellett volna felterjesztenie, hanem csak kéziratban). A kialakult helyzettel utólagosan már nem lehetett mit kezdeni. Végül a jogi lehetőségek boncolgatása során arra jutottak, hogy ki kell fizetni a nyomdának a teljes, kért összeget a BMKI előző évi ellátmányának maradványából. Egyúttal utasították az intézetet, szólítsa fel „jogérvényes módon” a nyomdát, hogy a szedést „tegye használhatatlanná”.²⁸

A megsemmisítés végrehajtásáról nincs adatunk. Érdekességképpen azonban ide kívánczok, hogy a nyomdai kefelevonatokon, a tanulmányok némelyikének végén az „Imprimatur!”²⁹ kifejezést tüntették fel aláírással ellátva (6. ábra).

6. ábra: Az „imprimatur” jelzés az egyik tanulmány végén

Mindeközben Sashegyi Oszkár is benyújtott egy külön kérvényt arra vonatkozóan, hogy az Évkönyv számára „átengedett” dolgozatát visszakaphassa. Ezt – mint magánkiadványt – külföldön kívánta kiadni, írta kérelmében. A minisztérium a kérés ellen nem támasztott kifogást, és elismervény ellenében átadták a szerzőnek a saját művét.³⁰ Sashegyi később így emlékezett vissza a megjelenítés bonyodalmaira: „Miskolczy Gyula professzor, a Bécsi Magyar Kulturális Intézetek főigazgatója kezdettől fogva figyelemmel kísérte munkámat, s azt az intézet évkönyvének tervezett jubileumi számában német nyelven kívánta megjeleníteni. Erre való tekintettel írtam tanulmányomat németül. Munkám befejezése azonban egyelőre későbbi időre maradt. [...] Amikor időm engedte, tovább dolgoztam a II. József-kori cenzúratörténeti munkám végleges szövegén. Végül

„...az osztrák nyomda kéri az addig elvégzett munkálatok árának kifizetését. A 11 732 osztrák schilling akkoriban tetemes summa volt, magyar fizetőeszközben mérve is: kb. 5600 forintnak felelt meg.”

"Nem mintha politikai szempontból bármi kifogásolni valót tartalmazott volna a kötet, hanem pusztán azért, mert az akkori időben nem tartották aktuálisnak (ekkor már készültek az intézet megszüntetésére)."

a kézirat nyomdába került s 1948-ban kiszedték, majd tördelték a szöveget. Miskolczy Gyulának az Intézet történetéről írt tanulmányával együtt az évkönyvben jelentet meg. Munkám első ívét már kinyomtatták, amikor Budapestről leállították az egész kötet megjelentetését, amelynek szövegét Miskolczy felküldte a minisztériumba jóváhagyás végett. Nem mintha politikai szempontból bármi kifogásolni valót tartalmazott volna a kötet, hanem pusztán azért, mert az akkori időben nem tartották aktuálisnak (ekkor már készültek az intézet megszüntetésére). A szedés bezárása akkor tudományos munkáknál nem volt egyedi eset, ugyanez a sors érte utol a Kollonich-féle *Einrichtungswerk* kiadását,³¹ ez utóbbi munkának máig is csak egyetlen kefelevonata áll a kutatók rendelkezésére. Engem az eset érthető módon érzékenyen érintett. A kéziratot (és a kefelevonatot) asztalfiókomba zártam s ott szunnyadt tíz éven át. Csak ezután vettem megint elő s a munka 1959-ben jelent meg,³² ezúttal az MTA kiadásában, a *Studia Historica* 16. köteteként. Most, életem végén visszatekintve munkásságomra, meg kell állapítanom, hogy e fiatalkori művem minden írásom közül a legjelentősebb, bár Magyarországon jóformán senki sem ismeri. Ez nem véletlen: a *Studia Historica* kötetei közül tudomásom szerint ez az egyetlen, amely csak idegen nyelven jelent meg. Külföldön viszont ez a könyv „alapkönyvnek”, standard műnek számít, amit megjelenése óta minden II. József korával foglalkozó írásmű idéz, és amire sűrűn hivatkoznak.” (Farkas G. 1987).

Sashegyi visszakapta művét, és tíz évvel később meg is tudta jelentetni. (Azonban, mint mostanra kiderült, információi az Évkönyv-kiadás leállításának okairól nem voltak helytállóak.) A többi szerző ilyen irányú kérése nem található az ügy iratai között (nem valószínű, hogy keletkeztek ilyenek), és ezért az ügyet hamarosan ad acta tették.

5. Összegzés

Az államszocialista időszak sajátos cenzúrája sok értékes mű megjelenését akadályozta meg. Minden potenciális szerzőnek, legyenek akár művészek, írók, történészek vagy bárki más, rövid időn belül alkalmazkodnia kellett a részben kimondott, részben kimondatlan elvárásokhoz, a marxista-leninista elvek alapján történő alkotáshoz. A kezdetekkor – így az 1940-es évek végén – mindez még nem számított köztudottnak. A szabadabb módon, szélesebb témakörben fogant alkotómunkák gyümölcsei gyakran kerültek kiadási tilalom alá.³³ Pedig nemcsak akkor, hanem napjainkban is hasznára válhattak volna és válhatnának a társadalomnak, a tudományos életnek.

Szerencsére fellelhetők olyan alkotások az örökösök magánlakásainak mélyén, illetve a tudományos intézmények kéziratáraiban vagy éppen a hivatalos szervek irattáraiban – és már levéltárba került anyagaiban –, amelyek elősegíthetik a modern kutatást, a szélesebb társadalom mérvadó információkkal való ellátását.

A BMKI utolsó Évkönyvének testes ügyiratcsomója, benne a neves vagy éppen kevésbé ismert szerzők tanulmányainak levonataival, szintén máig várja, hogy napvilágra kerüljön: Sashegyi Oszkár műve itt maradt szinopszisán túlmenően Miskolczy Gyulának, a Történetkutató Intézet történetéről tartott előadása kézzel javított szövege 24 oldalban,³⁴ és ugyancsak tőle az Angyal Dávidról³⁵ szóló nekrológ két oldalban, míg Gyallay-Pap Domokos (dr. Gyallai-Pap Domokos) szintén kézzel javított tanulmánya 30 oldalban.

Lábjegyzet

- ¹ Klebelsberg Kuno (1875–1932), jogász, művelődéspolitikus. 1922 és 1931 között vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- ² Egy időben Gróf Klebelsberg Kuno Történetkutató Intézetként működött.
- ³ Ujváry, G. (2017) *Bécs és a magyar kulturális külpolitika*, In: *Kulturális hídfőállások. A külföldi intézetek, tanszékek és lektorátusok szerepe a magyar kulturális külpolitika történetében*, Ráció Kiadó, Budapest, p. 45–79. ISBN 978-615-5675-06-5
- ⁴ Tóth, R. (1990) *A Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve, 1933-tól a gróf Klebelsberg Kunó Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve, 1931–1940* (repertórium), Budapest, 1990. Elérhető: <https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/a-becsi-magyar-torteneti-intezet-evkonyvei/hierarchia> (Utolsó elérés: 2024. 03. 29.)
- ⁵ A teljes nevén *Fontes historiae Hungaricae aevi recentioris* sorozat 1921 és 1944 között jelent meg.
- ⁶ Miskolczy Gyula (1892–1962), levéltáros, történész. 1913-ban avatták bölcsészdoktorrá, ezt követően a bécsi udvari levéltárban dolgozott. 1922-től a magyarországi Országos Levéltár szolgálatába került. 1925-től ismét külföldön tevékenykedett: Bécsben magyar levéltári delegátusként, Rómában a Magyar Intézet vezetőjeként, illetve egyetemi tanárként. 1935-től a bécsi Collegium Hungaricum vezetője. 1948 végén menesztették az intézmény éléről és hazahívták, azonban visszatért Bécsbe, és végleg ott telepedett le.
- ⁷ Valószínűleg Garai József soproni evangélikus tanítóképző-intézeti tanárról van szó.
- ⁸ Benda Kálmán (1913–1994), történész, levéltáros. 1948-ban a Kelet-európai Tudományos Intézet helyettes igazgatója, valamint a Pázmány Péter Tudományegyetem oktatója.
- ⁹ Sinkovics István (1910–1990), történész. 1948-ban az Országos Levéltár munkatársa.
- ¹⁰ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-245601-1948.
- ¹¹ Sőtér István (1913–1988), író, irodalomtörténész. 1948-ban a kultuszminisztérium főosztályvezetője.
- ¹² MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-245601-1948. Vö.: Ujváry G. (2017) 212. 222.
- ¹³ Itt Miskolczy arra utal, hogy 1948. február 5-én „25 Jahre Institut für Ungarische Geschichtsforschung In Wien” címmel tartott előadást. (Gönyei, A. (1988) 423.)
- ¹⁴ Gönyei, A. (1988) *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből, 1945–1948*, Budapest, Téka, p. 420–421. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_ForNepDem_08/?pg=0&layout=s (Utolsó elérés: 2024.03.28.)
- ¹⁵ Sashegyi Oszkár (1915–1994), levéltáros. 1948-ban a BMKI munkatársa.
- ¹⁶ Gyallay-Pap Domokos (1880–1970), író, szerkesztő. 1944-től nyugállományban élt.
- ¹⁷ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-254697-1948.
- ¹⁸ Heckenast Gusztáv (1922–1999), pedagógus, történész, zeneszerző. 1948-ban a VKM munkatársa.
- ¹⁹ Deér József (1905–1972), történész. 1948-ban emigrált, és Svájcban telepedett le.
- ²⁰ Alföldi András (1985–1981), történész, régész. 1947-ben emigrált, a következő évben Svájcba költözött.
- ²¹ Baráth Tibor (1906–1992), történész. 1945-től nyugaton élt.
- ²² Mindszenty József (1892–1975), katolikus pap. Pehm József néven született. 1945 és 1974 között esztergomi érsek.
- ²³ Bajtay (Baitay, Bajthay) Antal (1717–1775), katolikus pap. 1760 és 1771 között erdélyi római katolikus püspök.
- ²⁴ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-254697-1948.
- ²⁵ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-254697-1948.

²⁶ Addigra mind Miskolczy Gyula, mind pedig helyettese disszidált.

²⁷ 1949-ben 600-650 forint között mozogtak a magyarországi havi átlagfizetések.

²⁸ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-267522-1949.

²⁹ Imprimatur (lat): nyomattassék ki. Könyvcenzúrai engedély a kiadáshoz.

³⁰ MNL OL XIX-I-1-e-150-2. tétel-26604-1948.

³¹ Kollonich Lipót győri püspök Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn, azaz „A Magyar Királyság berendezésének műve” című tervezetéről van szó. Lásd utólagos kiadását: Kalmár, J., Varga, J. (szerk.) (2010) *Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690)*, Franz Steiner Verlag, p. 514.

³² Valójában 1958-ban jelent meg a műve: Sashegyi, O. (1958) *Zensur und Geistesfreiheit unter Joseph II. Beitrag zur Kulturgeschichte der Habsburgischen Länder*, Studia Historica Academiae Scientiarum Hungaricae, 16., Magyar Tudományos Akadémia, p. 244.

³³ Például egy bibliográfia a magyar történettudomány utolsó tíz esztendejének eredményeiről szintén tilalom alá került. (Keresztes Csaba: *A magyar történetírás 1936 és 1947 között. Makkai László bibliográf tanulmánya a francia tudományos élet tájékoztatására*. Megjelenés alatt.)

³⁴ Miskolczy Gyula később publikált a BMKI kiadványairól és tervezett kiadványairól egy tanulmányt: Miskolczy, J. (1962) *Das Institut für ungarische Geschichtsforschung in Wien und seine Publikationen, I: Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 15. Bd. Wien, Ferdinand Berger, p. 577–594, Elérhető: https://library.hungaricana.hu/en/view/Mosta_15/?p-g=6&layout=s&query=Das%20Institut%20f%C3%BCr%20ungarische%20Geschichtsforschung%20in%20Wien%20und%20seine%20Publikationen (Utolsó elérés: 2024.03.28.)

³⁵ Angyal Dávid (1857–1943), történész. 1929 és 1935 között a bécsi Magyar Történetkutató Intézet igazgatója.

Felhasznált és ajánlott források

Farkas, G. (1987) *Négyszemközt Sashegyi Oszkárrel*, Levéltári Szemle, 37(4). p. 65–73. Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/LeveltariSzemle_37_1987/?pg=434&layout=s (Utolsó elérés: 2024.03.28.)

Gönyei, A. (szerk.) (1988) *Dokumentumok Magyarország nemzetközi kulturális kapcsolatainak történetéből, 1945–1948*, Téka Könyvkiadó, Budapest, ISBN 963 7357 22 X Elérhető: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MolDigiLib_ForNep-Dem_08/?pg=4&layout=s (Utolsó elérés: 2024.03.28.)

Schneider, M. (1990) *A bécsi magyar kulturális intézetek tevékenysége a két világháború között: Bécsi Magyar Történeti Intézet és Collegium Hungaricum*, Hungarológiai Ismerettár, 7, p. 140–163. Elérhető: https://epa.oszk.hu/02400/02425/00004/pdf/EPA02425_Hungarologiaismerettar_1990_7_140-163.pdf (Utolsó elérés: 2024.03.28.)

Szubjektív szakmai benyomások egy nemzetközi konferencia kapcsán – IFLA Midterm meeting (Róma, 2024. március 22–24.)

Professional impressions in the IFLA Midterm Meeting, Rome, 22–24 March 2024

Németh Márton
nemethm@gmail.com
webkönyvtáros
Európai Unió kiadóhivatala

Beérkezett: 2024.04.05.
Elfogadva: 2024.04.09.
Publikálva: 2024.06.24.

A szakmai beszámoló a teljesség igénye nélkül villant fel néhány, a szerző által válogatott témakört a Rómában megrendezett IFLA Midterm Meeting programjából. A rendezvény fő sarokpontjait az első napon a digitális megőrzés kérdései, a második napon a különféle könyvtár- és információtudományi képzési, kutatási, kutatómódszertani kérdések jelentették. A konferencia gazdag eszmecserékre nyújtott lehetőséget az akadémiai világ képviselői, kutatói, a gyakorlati munkát végző könyvtárosok, illetve könyvtárostanárok között.

IFLA meeting, digitális megőrzés, webarchívum, könyvtártudomány

This short overview highlights selected topics from the rich program of the IFLA Midterm Meeting in Rome. The focus of the first day was on digital preservation and the second day was on Library and Information Science education and research theories. This event offered good opportunities for professional discussions among people from the academic world, library world, and schools.

IFLA meeting, digital preservation, web archive, library science

Bevezetés

Az IFLA környezeti ügyekkel és fenntarthatósággal foglalkozó szekciója (ENSULIB), az elméleti és kutatási kérdésekkel foglalkozó szekció, a megőrzési és restaurálási ügyek szekciója, az iskolai könyvtáros szekció, valamint a könyvtártörténettel, illetve vallásközi dialógussal foglalkozó csoportok közösen rendeztek nemzetközi konferenciát Rómában, a Vatikánban és Frascatiban 2024. március 22–24. között. Az alábbiakban szubjektív szakmai válogatás keretében mutatom be a gazdag program néhány fontosabb elemét. A rendezvény első másfél napján volt módom előadóként személyesen részt venni, a beszámoló erre az időszakra támaszkodik.¹

Első nap a Vatikánban

Az első nap házigazdája a Vatikáni Könyvtár volt, s digitális megőrzéssel foglalkozó témák szerepeltek a napirenden, panelbeszélgetések keretében.

Az első panelben bemutatták a Vatikáni Könyvtár digitális megőrzési munkafolyamatait. Munkájukat az teszi különlegessé, hogy rengeteg régi dokumentumot kell előbb restaurálni, előkészíteni, majd digitalizálni,

Cite as/ Így hivatkozd: Németh, M. (2024) Szubjektív szakmai benyomások egy nemzetközi konferencia kapcsán – IFLA Midterm meeting (Róma, 2024. március 22–24.) / Professional impressions in the IFLA Midterm Meeting, Rome, 22–24 March 2024, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(2), p. 191–195.

olyan formátumot kerestek, melynek révén megőrizhető a szükséges adatok és metaadatok összessége hosszú távon is. Így esett a választásuk az eredetileg a NASA által csillagászati és űrhajózási adatok megőrzésére kifejlesztett FITS-formátumra, illetve a PREMIS-szabványra. Ennek a hosszú távú megőrzési modellnek a különféle dokumentumtípusokra szabott használatát mutatták be részletesebben. Az archívum FITS-fájlokból áll, melyek homogén belső szerkezetűek, a fejléc mindig meghatározott sorrendben azonos számú kulcsokat tartalmaz. Minden egyes FITS-fájlhoz egy XML PREMIS-fájl is tartozik. Minden egyes fájl ugyancsak átesik egy online validálási folyamaton, a FITS-fájl létrehozása során rögtön ellenőrzésre kerül, hogy megfelel-e az adott állomány az intézmény FITS-specifikus követelményeinek. Emellett évente még egy minőség-ellenőrző folyamat is végigfut a teljes állományon. Folyamatosan frissített konverterprogram gondoskodik arról, hogy a FITS-fájlból különféle kimeneti formátumokat lehessen előállítani. Ezek a formátumok változhatnak az idő során, a bemenet azonban állandó marad. Minden információt, amely a FITS-fájlban lévő tartalom használatához, visszakereséséhez, a fájlhoz történő hozzáféréshez szükséges, magában a fájlban tárolnak, így nincs függőségük semmilyen külső adatforrástól. Minden egyes fájlról metaadatleírás készül, ehhez használhatnak a fájlban tárolt anyag jellemzőihez illeszkedő belső vagy külső metaadatsémákat. A fájl szemantikus adatainak feltárása így biztosítja a benne tárolt tartalom hosszú távú értelmezhetőségét. Ugyanilyen fontos az adott fájlhoz, illetve a benne tárolt adatokhoz illeszkedő proveniencia-adatok rögzítése és tárolása is (a fájl készítéséhez, az archívumba történő beillesztéséhez, a hosszú távú megőrzést szolgáló módosítások rögzítéséhez szükséges adatok). Ezeket is belsőleg, magában a fájlban tárolják el. Az egyes digitális objektumok (pl. képek) több aggregált dokumentumhoz is kapcsolódhatnak (pl. folyóirat évfolyama). Egységes modellben tárják fel ezeknek az aggregált forrásoknak a fizikai és logikai szerkezetét, miközben minden egyes digitális objektum egyedi azonosítóval, külön fájlban kerül tárolásra.²

A második panelbeszélgetés a digitális megőrzéshez kapcsolódó különféle területekről zajlott. Szó esett arról, hogy mennyire fontos, hogy a könyvtárostanárok tudatosítsák a digitális megőrzés fontosságát a középszintű oktatásban, illetve arról, hogy miképp lehet megjeleníteni azt a felsőoktatás különféle szintjein.

Szó esett a webarchiválásról is. E sorok írója előbb rövid áttekintést adott a webarchiválás általánosságairól mint a digitális megőrzés fontos területéről. Ezt követően ismertetésre kerültek a webarchívumok menedzselésével, az egyes webarchívumok állományainak összehasonlíthatóságával, a webarchívumok tudományos kutatási célú felhasználásával foglalkozó WARCNET nemzetközi projekt eredményei³. Az előadást néhány olyan kihívás felvillantásával zártam, melyek alapvető fontosságúak a terület jövője szempontjából (szerzői jogi kihívások, mesterséges intelligencia szerepe a webarchiválásban, a különféle zárt, igen nehezen vagy sehogy sem archiválható tartalomszolgáltató ökoszisztémák előtérbe kerülése a világhálón).

A Casalini-Libri könyvtárakat különféle dokumentumbeszerzési, dokumentációs és archiválási szolgáltatásokkal segítő cég bemutatott egy olyan weboldalt, mely az e-könyv-szolgáltatást kínáló kiadók, üzleti platformok kínálatát teszi áttekinthetőbbé, illetve a könyvtárakat a nyílt adatok publikálásában segítő szolgáltatásukat is bemutatták.

Délután különféle olasz projektek ismertetésére került sor, megtudhattuk például, hogy a szervezett országos webarchiválási tevékenység Olaszországban

¹ A részletes program: https://www.vaticanlibrary.va/ifla2024/Midterm_Meeting_Final_Programme.pdf (Utolsó elérés: 2024.04.08.)

² A munkafolyamat alapelemei röviden: <https://www.vaticanlibrary.va/en/in-digitalization/the-current-digital-project.html> (Utolsó elérés: 2024.04.08.); A munkafolyamatokat segítő nyílt szoftver forráskódjának elérhetősége: <https://github.com/ProjectFITS4LAM> (Utolsó elérés: 2024.04.08.)

³ A projektről részletesebben: <https://web.archive.org/web/20230921214524/https://cc.au.dk/en/warcnet> (Utolsó elérés: 2024.04.08.)

„...a szerzői jog ma már az alkotók szellemi jogainak védelme helyett az információk hozzáféréseinek kereskedelmi monopóliumait védelmezi...”

még mindig gyerekcipőben jár, elsősorban a megfelelő jogi, szabályozási háttér hiánya miatt. A záró előadást Brewster Kahle, az Internet Archive egyik alapítója tartotta. Meglehetősen provokatív módon arra hívta fel a figyelmet, hogy szerinte a szerzői jog ma már az alkotók szellemi jogainak védelme helyett az információk hozzáféréseinek kereskedelmi monopóliumait védelmezi, azok információs kapuőri szerepének megőrzését és kiterjesztését, az információszolgáltatást érintő monopolhelyzetbe kerülését biztosítja. Példaként hozta fel azokat a tartalomszolgáltató platformokat, melyek e-könyvek, e-folyóiratok hozzáférést értékesítik, de maga az állomány nem kerül a könyvtár birtokába, mely nagymértékű kiszolgáltatottságot szül, illetve így a könyvtár az általa szolgáltatott állomány nagy részének nem válik a birtokosává, napi kereskedelmi érdekeknek kiszolgáltatva fér azokhoz hozzá s szolgáltathatja tovább azokat. Ez a helyzet szerinte azzal fenyeget, hogy a könyvtárak képtelenek lesznek alapfeladataik ellátására a digitális téren, csupán a kommersziális digitális javak egyfajta alárendelt közvetítő csatornájaként tekintenek rájuk. Széles körű összefogással lehet szerinte fellépni a kulturális örökség archiválását és hozzáférhetőségét biztosító könyvtárak védelmében.

A nap további részében lehetőség nyílt meglátogatni a Vatikáni Könyvtár digitalizáló műhelyét, ahol megtudhattuk, hogy a régi iratok digitalizálásánál a megfelelő előkészítés és a minőségi munka abszolút elsőbbséget élvez a gyorsasággal szemben. Körülbelül 2026-ra ígérik a Vatikáni Könyvtár régikönyv- és régioklevél-állománya digitalizálásának befejezését, mintegy 25 év munkáját követően. A szolgáltatási példányokat szabadon közzéteszik.

Az előadók az első nap estéjén még ellátogathattak a Vatikáni Múzeumba is, ahol zárás után exkluzív vezetéssel vehettek részt, bejárva olyan ókori szobrokat bemutató gyűjteményrészt is, amelyet múzeumi tőrak nem érintenek.

Második nap a Casa La Salle komplexumában

A második nap programjának a római La Salle Intézet adott otthont. Délelőtt Lynn S. Connaway, az OCLC kutatási igazgatója bevezető előadásában a könyvtári kutatómódszertan egyes elemeiből, főként az etnográfiai kutatási módszerek használatából adott ízelítőt⁴. Ezen módszerek használatakor nagyon sok adat képződik, s a kutatás időigénye is nagy. Gondosan ki kell válogatni a résztvevőket, minden beszélgetést, illetve a megfigyelés során tapasztaltakat élőben rögzíteni kell, majd írásba is kell foglalni. Amennyiben a kutatás a kísérletben részt vevő felhasználók által vezetett naplók elemzésén is alapul, azokat meg kell őrizni, az adatkezelés etikai, személyiségi jogi, adatvédelmi követelményei szerint. Az előadó kifejtette, hogy sokan félnek használni e módszereket, túl körülményesnek tartják azokat, s így általában nem is oktatják megfelelően azok használatát. Ez azért problémás, mert napjainkban a felhasználói igények, szokások, attitűdök vizsgálata fontosabb, mint valaha, ezen a téren pedig igen hasznos tud lenni az etnográfiai alapú módszertani eszköztár. Az előadás vége felé érdekes ízelítőt kaptunk a ChatGPT felhasználási lehetőségeinek csapdáiból is, amelyet az előadó a saját magára vonatkozó életrajzi adatok bemutatásával illusztrált. Rengeteg félígazságot tartalmazó vagy hamis információt közölhet velünk a generatív mesterséges intelligencia, ráadásul arról sem szabad elfeledkezni, hogy a tanításul szolgált források sokszor egyfajta privilegizált társadalmi valóságot képeznek le (gazdag, fehér, jól képzett emberek által közvetített világkép a domináns), a felhasználók pedig nincsenek tisztában ennek torzító hatásaival sem. Különösen óvatossá kell tehát lennünk ezen eszközök használatával, nagyfokú forráskritikát kell alkalmaznunk.

⁴A prezentáció elérhetősége: <https://www.oclc.org/content/dam/research/presentations/2024/different-ways-of-seeing-innovative-research-methods-LIS-IFLA-Connway.pdf> (Utolsó elérés: 2024.04.08.)

Ezt követően bemutatásra került egy, az IFLA Publications sorozat részeként frissen megjelent kötet, mely a könyvtári kutatás, könyvtárosképzés és a gyakorlat egymásra hatását vizsgálja, főleg észak- és dél-amerikai, valamint európai példákon keresztül. (*Bridging Research and Library Practice: Global Perspectives on Education and Training*, Krystyna K. Matusiak, Kawanna M. Bright, és Debbie Schachter szerkesztésében⁵). Az új kötetben a kutatási módszertan oktatásának szerepét vizsgálják abból a szempontból, hogy miként segíthet szűkíteni a könyvtári kutatások és a napi szolgáltatási, működési gyakorlat között fennálló szakadékot. Krystyna K. Matusiak és Debbie Schachter a kötetet bemutató előadásukban utaltak arra, hogy huszonnégy fejezetben tizennyolc ország kutatási munkát is végző gyakorló könyvtárosainak, tudományos kutatóinak, könyvtárosképzésben részt vevő oktatóinak tanulmányai kaptak helyet. A kötet négy fő részből áll. Az első a könyvtárosképzésben megjelenő kutatómódszertani oktatás sajátosságaival foglalkozik. Az ehhez kapcsolódó kutatás eredetileg amerikai kísérleti projektként indult, majd globálissá bővített összehasonlító kutatássá lett. A kvalitatív és kvantitatív módszerek egymásba történő integrálásának lehetőségeit járja körül az adatelemzés, illetve a kutatási eredmények interpretálásának terén. A vegyes módszerek komplex társadalmi jelenségek nemzetközi vizsgálatát is lehetővé teszik. Többféle adatforrás használható párhuzamosan a kutatás során, illetve a különféle egymásba ágyazott kutatási módszerek erősségei maximálisan használhatók ki, s ezzel együtt csökkenthetők a gyenge pontok is. A kutatás érvényességét is növelni lehet ezáltal. Számolni kell persze a kutatási munka etikai korlátaival, illetve a nemzetközi összehasonlító jellegből adódó kulturális és nyelvi korlátokkal. A második rész a könyvtárosok számára nyújtott kutatómódszertani képzésekre, azok fejlesztésére fókuszál, a harmadik a könyvtár- és információtudományi kutatási módszerek gyakorlati alkalmazására, illetve azok oktatásba való integrálása kapcsán közölt tanulmányokat kínál, a negyedik rész pedig a könyvtári gyakorlat oldaláról jövő tapasztalatoknak ad teret.

Ezt követően, kicsit Lynn S. Connaway előadására is visszaautalva, az etnográfiai módszerek használatára vonatkozó jógyakorlatként, egy német esettanulmányt hallhattunk berlini kutatóktól, arról, hogy a felhasználói szokások és igények felmérését segítő naplót vezettek felhasználóikkal a könyvtárral kapcsolatos élményeik, munkájuk, igényeik minél teljesebb feltárása céljából.

Bemutatásra került egy olasz–spanyol összehasonlító felmérés is, a könyvtár- és információtudományi kutatások különféle irányairól. Ebből kiderült, hogy Olaszországban a könyvtárosképzésben és kutatási szinten is inkább a rendkívül gazdag könyvtár- és művelődéstörténeti örökség hagyományos, papíralapú állományaival való foglalkozás élvez prioritást, míg Spanyolországban nagyobb tere van emellett a digitális könyvtári témáknak is.

Délután az IFLA Journal főszerkesztője adott áttekintést arról, hogy egyetemi hallgatók, illetve gyakorló könyvtárosok mire figyeljenek oda, amikor cikkeket kívánnak publikálni nemzetközi folyóiratokban, rámutatott, hogy sokszor jelentéktelennek tűnő, apró megfogalmazási, formázásbéli trükkök nagyban segíthetnek azon, hogy egy cikk végigjusson a lektorálás összes fázisán.

Ezt követően mesterszakos olasz egyetemi hallgatók mutatták be kutatási eredményeiket poszterek segítségével, illetve kerekasztal-formátumú ötletbörzét szerveztek arról, hogy a könyvtárosok miként tudnak virtuálisan, globális hatókörrel összefogni a fenntartható fejlődés propagálására. A második napot a rendezvényt szervező különféle szekciók és csoportok szekcióülései zárták le.

„...a felhasználói szokások és igények felmérését segítő naplót vezettek felhasználóikkal a könyvtárral kapcsolatos élményeik, munkájuk, igényeik minél teljesebb feltárása céljából.”

⁵ Matusiak, K., Bright, K., Schachter, D. (szerk.) (2024) *Bridging Research and Library Practice: Global Perspectives on Education and Training*, De Gruyter Saur, ISBN: 9783110772593 <https://doi.org/10.1515/9783110772593>

Akik még a harmadik napra is maradtak, azok ellátogathattak a Róma melletti Frascatiba, ahol a Villa Falconieri történeti épületének falai között mutatták be az ott működő könyvtárat, levéltárat és művészeti gyűjteményeket.

Összegzés

Összegzésként megállapítható, hogy mindegyik nap a különféle helyszíneken, a változatos tematikai blokkokban zajló programok értékes párbeszéd lehetőségét kínálták a felsőoktatásban részt vevő elméleti szakemberek, a digitális megőrzéssel foglalkozó könyvtárosok, illetve könyvtárostanárok között. A résztvevők emellett bámulatos környezetben, életre szóló kulturális benyomásokkal gazdagodhattak a rendezvényen.

Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság) – recenzió

P. Toldi Márta
dr.toldi.marta@gmail.com
Berzsenyi Dániel Könyvtár,
Szombathely,
nyugdíjazott könyvtárigazgató

Beérkezett: 2024.08.03
Elfogadva: 2024.08.09.
Publikálva: 2024.08.15.

Könyvismertető

Sonnevend, P. (2024) Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság), Kovács, K., Rácz, Á. (szerk.), Budapest, Gondolat Kiadó, ISBN: 978 963 556 529 0

Sonnevend Péter a Vörös és barna címmel megjelent, másfél évtizednyi könyvtártörténeti rekonstrukciós kutatásait foglalta kötetbe. A könyv egyes fejezeteit a *Könyvtári Figyelő* már közreadta, illetve az egyik Magyarországhoz kapcsolódó rész bekerült a Nemzeti téka sorozat *Fejezetek a magyarországi könyvtárügy*

*történetéből (1945–1956)*¹ kötetébe is. Mégis együttes olvasásuk a döbbenet erejével vonja magára a figyelmet. Egyrészt a bolsevik-sztálinista és a náci könyvtárvilág forrásvidékének párhuzamos bemutatása nem csupán leíró történeti műfajban jelenik meg, hanem szaklapok elemzésével, az egymásra rímelő szervezési technikákat is érzékletesen feltárva, bemutatva az orosz-szovjet és náci-német politika megállíthatatlan erejét a hegemon ideológia érvényesítésében. Másrészt megidézi az 1945–1956 közötti magyar könyvtári életvilág birodalmi érdekszférákban vergődő, legjobbjai által autonóm nemzeti-polgári horizontra vágyakozó humán szolgálat keservének valóságát. Izgalmas tartalmi többletet nyújt annak bemutatása, hogy miként értelmezi a német könyvtáros szakma elődjének útkezeséseit, behódolását, valamint a mártírok áldozatvállalását.

Első rész

A „vörös” bolsevik-sztálinista könyvtárak és előzményeik címrész 1830-tól 1941-ig követi a cári Oroszország „megkésztet felívelését”, az azt követő bolsevik proletárdiktatúra és a sztálini önkényuralom közkönyvtári történetét.² A szerző véleménye

Cite as / Így hivatkozd: P. Toldi, M. (2024) Vörös és barna: adalékok az európai diktatúrák könyvtárainak történetéhez (Szovjetunió, Német Birodalom, Magyar Népköztársaság) – recenzió, Central European Library and Information Science Review (CELISR), 1(2), p. 196–200.

szerint a 19. század közepétől a bolsevik uralom színre lépéséig valódi változás történt a könyvtárak elérhetőségében azon kevesek számára, akik birtokában voltak az olvasás lehetőségének. Történelmi visszatekintéssel megidézi a cári önkényuralom és birodalomépítés történeteit, majd a reformer II. Sándor cár által elindított korszerűsítési törekvéseket, köztük a „zemsztvo” (falusi-városi hivatalok és választott testületek) létrehozását. A kulturális szférán belül áttekinti az oktatás, az írástudás, az olvasás, a könyvkiadás és a sajtó helyzetét. Részletesen tárgyalja a Nagy Katalin uralkodása idejére tehető nyilvános könyvtárügy indulását. Megtudjuk, hogy a decentralizált állami irányításnak köszönhetően a zemsztvók iskolákat, olvasóköroket, könyvtárakat szervezhettek. Ám működésüket és az állománygyarapítás határait az állam szigorúan szemmel tartotta, a cenzúraszabályzat (1890) mellékleteként nyilvános könyvtári/népkönyvtári szabályzatot adott ki, valamint a kormányzóságok statisztikai jelentéseket készítettek működésükről.

Az első orosz forradalom hatására az Orosz Bibliológiai Társaság 1905 nyarán feljegyzést készített a könyvtárak változtatási igényeiről, melynek hatására megindult a könyvtárosok képzése 1907-ben. A szakma önszerveződésének jele, hogy szintén ebben az időszakban megalakult az első könyvtáros-egyesület, kiadtak egy átfogó könyvtárszervezési kézikönyvet (1904), és a Bibliotyekar (1910–1915) szakfolyóiratot is megjelentették. Izgalmas adalék a korszakból bemutatott két könyvtártudós, a világszerte ismert olvasáspszichológus N. A. Rubakin (1862–1946) és a világ számos országában tanulmányúton járt orosz, majd szovjet közkönyvtáros I. B. Havkina (1871–1949) biográfiája. A nagy háború, majd a bolsevik hatalomátvétel kerébe törte az éppen csak megindult felívelést.

Az 1918–1928 közötti évtizedet több egymás mellett létező tendencia érvényesüléseként mutatja be Sonnevend. A cári birodalom bukását követően teret kaptak azok a művelődéspolitikusok, könyvtárosok, akik felléptek az írástudástól és a művelődéstől megfosztott milliók érdekében (1926-ban még a népesség közel fele analfabéta), felvilágosult küldetéstudattal azt is vállalva, hogy támogatói legyenek a Krupszkaja által vizionált „új ember” létrehozásának. Miközben polgárháború, éhínség, járványok dúltak, kivégzések és terror árán kiépült a bolsevik diktatórikus állampárti hatalomgyakorlás. Az ipari elmaradottság felszámolásának illúziójával megindul a „munka militarizálása” (Trockij), majd a „kollektív mezőgazdaság” (Sztálin) kivitelezése, nyomukban kitelepítés, munkatáborok, tudósok elűzése. A könyvtárakkal szemben elvárattott, hogy „a szocializmus építését segítő intézmények legyenek”, ezzel szerepük relatíve felértékelődött. Átfogó állami támogatást kaptak, kitünttetten a munkás-, vagyis szakszervezeti könyvtárak.

A sztálini önkényuralom (1928–1941) közkönyvtáiról két fejezet szól. Az olvasó először áttekintheti az uralmi viszony dátumokhoz és történésekhez kapcsolt leírását. Döbbenetes olvasmány, „...a totális hatalmi rendszer a teljhatalom birtokában mindenütt »ellenséget« keres és talál. Akadémikus, művész, politikus, földműves, könyvtáros – mindenki gonosztevőnek (»a nép ellensége«) bizonyulhat és áldozattá válhat, miközben mindenki óhatatlanul a nagy gépezet kicsiny alkatrésze.” (82. p.). A korszak jellemzője a tudomány, a művészet teljes uralása, a Gulagon eltűnt alkotók sora, a szovjet-orosz irodalom kiemelkedő alkotóinak (Jeszenyin, 1925, majd Majakovszkij, 1930) öngyilkossága, a cenzúra/öncenzúra működtetése, a Molotov–Ribbentrop-paktum keretében betiltott 4200 antiszista mű. Némi vigaszként olvashatunk az írás- és olvasástudás kiterjesztésének szándékáról, a kötelező elemi iskolai oktatás bevezetéséről (1930). A hegemon ideológia népszerűsítésében a könyvtárakra kötelező feladatok teljesítése várt.

¹ Sonnevend, P. (szerk.) (2018) *Fejezetek a magyarországi könyvtárügy történetéből (1945–1956)*, OSZK-Gondolat Kiadó, Budapest, 2018. ISBN 978 963 200 678 9

² Sonnevend, P. (2012) *Megkésett felívelés: A cári Oroszország közkönyvtárügye és olvasáskultúrája (1830–1916)*, Könyvtári Figyelő, 2, p. 311–335, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00083/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_2_311-335.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2012) *Közkönyvtár a bolsevikproletárdiktatúra szolgálatában (1918–1928)*, Könyvtári Figyelő, 3, p. 549–567, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00084/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_3_549-567.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Központi bizottsági határozatok sora született az „átlag- vagy tömegolvasók” könyvellátásáról, könyvtári konferenciákon, továbbképzéseken tették egyértelművé az elvárásokat a szélesedő közkönyvtári hálózat négy alaptípusa (állami, szakszervezeti, párt- és hadi) számára. Visszatérő gyakorlattá vált a könyvtári átlományok selejtezési jegyzékekkel „támogatott” tisztogatása. A könyvtárosok számára meghatározták, hogy mely kötetek adhatók tömegolvasók kezébe, tematikus kampányokat is elvárva. A könyvtári gyűjteményeket az iparosítás anyagi fedezetének biztosításához is felhasználták. Nagy múzeumok és könyvtárak unikális 18–19. századi köteteit kiárusították, egyes években 150–200 tonnát. „*Számos amerikai egyetem így alapozta meg mai elismert szlavisztikai gyűjteményét*” (97. p.). A külföldről behozott könyvek nagy részét zárt gyűjteményekbe utalták.

A sztálini önkényuralom első fejezetének záró tanulmánya a *Bibliotyekar* (1910–1915) szaklap utódjaként indított *Krasznij Bibliotyekar* (1923–1941), továbbá egyes szerzők írásainak tartalmi bemutatása, amelyből életrajzokra bontva megismerhető az utódai révén napjaikban is kiadott százéves szaklap. A Krasznij Bibliotyekar döntően a közkönyvtárakkal foglalkozott, de tárgyalta a könyvtári jogalkotást, a könyvtári munka gyakorlatát, hírt adott a könyvtárak életéről, bibliográfiákat és biográfiákat, recenziókat közölt, és ugyancsak kitekintett a külföldi könyvtári életre. 1930-ig, az első könyvtáros-főiskola indulásáig helyettesítette a felsőfokú szakképzést is. Sonnevend elemzése szerint lényegében ezen időig tekinthető szaklapnak, majd tartalma „silányult”, „a központi agitprop iránítás szócsövévé vált” (103. p.).

A szaklap jelentős terjedelmű nemzetközi kitekintésével izgalmas kaleidoszkópba nézhetünk, amely azt is felvillantja, hogy a szerkesztőségek és szerzők hogyan kerestek értelmes megoldásokat a változó politikai mező szorításában, amíg a sztálini ideológiával „kiirtották az önálló gondolkodás legkisebb lehetőségét és esélyét is” (128. p.).

A kötet „vörös” könyvtárügyről szóló fejezete az orosz-szovjet közkönyvtárak legkiemelkedőbb, magasan képzett, felvilágosult, majd a hegemon ideológiát szolgáló, mindeközben önkényének is kitett személyiségei sorsának bemutatásával zárul.

Második rész

A szerző „barna” náci könyvtárak és előzményeik – a német könyvtárügy 1830 és 1945 közötti időszakát három tanulmányban elemzi.³ Sonnevend számos statisztikai adattal, kvantitatív és kvalitatív elemzésekkel, források tartalmi bemutatásával nyomatékosítja tablóját.

Bevezetesként megismerhetjük a hitlerizmus működését, a kulturális politikára, a könyv- és folyóiratkiadásra, az olvasásra és a közkönyvtáraktól elvárt küldetésre koncentrálna. Az első világháború tragikus veszteségei a hitleri hatalom olyan legitímálását tették lehetővé, amely alatt a revánsra törekvő totális diktatúra kiépülése, a széles körű propaganda és a népjóléti intézkedések mellett viharos gyorsasággal megvalósult. A „harmadik birodalom” víziója 12 évig bizonyult életképesnek fegyverkezéssel, sovinizmussal, antiszemitizmussal, holokauszttal, az „ellenségek” elpusztításával, az újabb háború irdatlan veszteségeivel együtt. Az 1933-ban létrehozott Birodalmi Kulturális Kamara hét szekcióján keresztül a teljes kulturális és művészeti életet uralta, melyhez a közkönyvtárakat is szócsőül jelölte, a német lakosság többsége elfogadta az „übermensch” fölény uralmának létjogosultságát.

A nemzetiszocialista könyvtárügy előtörténeteként a 19. századi közkönyvtári örökség fellendülő szakaszából polgári, ipari, vállalati, majd városi kezdeményezésre alapított közkönyvtárak, egyesületi, felekezeti könyvtárak és a falvak ellátását segítő tanácsadó-módszertani központok tevékenységét ismerhetjük meg.

³ Sonnevend, P. (2021) A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945): 1. rész: A hitlerizmus működése. Kulturális politika, olvasás, közkönyvtári alapvetések, Könyvtári Figyelő, 4, p. 583–601, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00367/pdf/EPA00143_kf_2021_04_583-601.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2022) A nemzetiszocialista Németország közkönyvtárai (1933–1945): 2. rész: A nemzetiszocialista német népkönyvtárak megteremtése, Könyvtári Figyelő, 1, p. 83–91, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00368/pdf/EPA00143_kf_2022_01_083-094.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2010) Totális barna folt: a Die Bücherei című folyóirat 1934-es első évfolyama, Könyvtári Figyelő, 1, p. 109–123, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00074/pdf/EPA00143_Konyvtari_Figyelo_2010_1_108-125.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend úgy értékeli, hogy a weimari köztársaság idején kialakultak a német közkönyvtárügy alapjai, ám szerény kínálattal és szűk társadalmi hatókörrel. Mégis, ez időszakban több könyvtári szakfolyóirat is létrejött (*Serapeum*, Lipcse, 1840–1870, a napjainkig megjelenő *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 1886–), kézikönyveket adtak ki (*Grundzüge der Bibliothekslehre*, Lipcse, 1890, majd átdolgozott kiadása 1902) A század végére a szakirodalomban feltűnt a népkönyvtárak modernizálásának szemlélete az angolszász minta szerint. Megnevezésként a „Bücherhalle” szerepel, amely a kölcsönzés mellett jól felszerelt olvasóteremmel, széles gyűjtőkörrel és hosszú nyitvatartási idővel rendelkezik. Ugyanakkor a 20. század elején éles viták zajlottak a szórakoztató és oktató-művelő funkció, az irányított és a szabad választáson alapuló olvasmánykiválasztás viszonyáról. Ebben az időben indultak az első képzőhelyek (Lipcse, 1915) és szolgáltató központok. A német könyvtárosok első egyesülete 1900-ban jött létre (Verein Deutscher Bibliothekare), ezt követte 1922-ben a népkönyvtárosok szervezete, amikortól részt vettek az IFLA munkájában is, és a berlini egyetem kiadásában rendszeresen közreadták a könyvtártudomány kézikönyveit (1931–1940).

Mi történt a náci Németországban a könyvtárüggyel? Sonnevend interpretációját idézve, „a rendszer idején egyrészt áldozat volt, másrészt felfogható csendes tettestársnak is” (181. p.). Hitler még nem volt kancellár, amikor 1932-ben a *Volksbildung und Volksbücherei* már arról írt, hogy fel kell adni a „politikai függetlenség hiedelmét”, mert az állami autoritás elfogadása az egyedüli járható út.

1934-től központi szaklap jelent meg (*Die Bücherei*), amely 1944 végéig irányadó könyvtárpolitikai elvet fogalmazott meg: „az új hatalom nem művelni, hanem nevelni akar” (169. p.). A tanulmányból további, az elvet részletesen kifejtő közleményt ismerhetünk meg, egészen a *Mein Kampf* összegző elvárásának kinyilatkoztatásáig, hogy a könyv fegyverként járuljon hozzá a birodalmi sikerekhez. „Ha a közkönyvtár betölti harci hivatását, hogy a párt érdekeinek megfelelően nevelje a népet, akkor van jövője...” (170. p.). A következmény egyértelmű, a modernizálás ellehetetlenült, valamennyi könyvtár típusban folyt a személyzet és az állomány megrontálása, a propaganda szolgálata. A tiltott művekről „feketelisták”, a feltétlenül beszerzendőkről „fehérlisták” készültek. A propagandisztikus hatékonyság érdekében hálózati és technológiai fejlesztések valósultak meg, általánossá vált a könyvtári szabványosítás, miközben a hadsereg hadi útján értékes gyűjteményeket, zsidó könyvtárakat rabolt el, a háború épületeket és gyűjteményeket tett tönkre.

A nemzetiszocialista könyvtárügyről szóló harmadik tanulmánya alapos elemzéssel (formai és tartalmi, szerzők, olvasóközönség) a *Die Bücherei* című folyóirat 1934-es évfolyamát mutatja be előzményeinek számba vétele mellett.

Harmadik rész

A magyar könyvtárak szovjetizálása (1945–1956) három tanulmányt foglal magába. A kultúrforradalom kényszerpályáiról készült ismertetőmet a *Könyvtári Figyelő* is közölte,⁴ ezért itt most csak a fejezetbe illesztett további két elemzést mutatom be.⁵

A szerző az 1947–1948-ban elindult politikai változások könyvtárügyre gyakorolt hatását levéltári dokumentumok, az MKP és az MDP propagandaanyagainak, az „értelmiségi sajtó”, valamint a „szaksajtót némileg pótló” *Új Szántás* havilap (1947–1948) szemlélésével rajzolja meg. Az elemzés középpontjában előbb a vidéki könyvtári ellátás hátrányának felszámolási terve, a Sebestyén Géza⁶ nevével fémjelzett, előbb „tájkönyvtár”, majd körzeti könyvtár fogalmakkal jellemezhető rendszer javúdjásának látletele áll. Majd az átpolitizált, irányított népművelés ideológiai erősödésébe, a szabadművelődés elméleti és gyakorlati kritikájába,

⁴ P. Toldi Márta (2018) Könyvtárügyünk története a Rákosi-korszakban: új kötet a „Nemzeti téka” sorozatban, *Könyvtári Figyelő*, 2, p. 279–285, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00351/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_2_279-285.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

⁵ Sonnevend, P. (2016) A hazai könyvtárügy szovjetizálása felé (1947–1948), *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 209–221, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00308/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_02_209-226.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2017) Könyvtár a „kultúrforradalomban”: A Szabad Nép könyvtárról és olvasásról (1945–1956), *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 385–397, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00348/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2017_03_385-401.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

⁶ Sebestyén Géza (1912–1976) könyvtáros, bibliográfus, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgató-helyettese 1958-tól haláláig. A második világháború utáni magyar könyvtárügy egyik vezető személyisége volt.

továbbá az elitcserével indított, a szovjet mintát megcélzott könyvtárügyi reformba nyerünk bepillantást.

Sonnevend a kommunista párt központi napilapja, a *Szabad Nép*⁷ 1945–1956 közötti könyvtári tematikájú írásainak áttekintésével szemlélteti a magyar könyvtárügy „kultúrforradalmi” menetelését. Történelmi ismeretek birtokában illúzió is lenne elvárni, hogy szakmai célok megfogalmazására tekinthetünk vissza, helyette a szemléből, a számos idézetből az ideológiailag irányított olvasóvá nevelés, továbbá a népi demokrácia törekvései melletti kiállás nyílt elvárásával szembesülünk. A lap közölte az 1949-es decemberi országgyűlés öt éves tervének előirányzatát a népkönyvtárak hálózatának kifejlesztéséről „*az üzemekben, a falvakban, a gépállomásokon és a szövetkezetekben*”, továbbá 20 új körzeti könyvtári központ létesítéséről. A fontossági sorrend egyértelműen kiolvasható, felszólítás a párhuzamos hálózatok életre hívására.

A *Szabad Nép* – az elért extenzív fejlődést méltatva – adott hírt az 1952-es minisztertanácsi határozatról, az úgynevezett „első könyvtári törvényről”, megerősítve a „reakció elleni harc” feladatát.

Sonnevend elemzése egy „mesterséges virágkor”-nak minősített könyvtárügyet láttat, a valós minőségi hiátus rejtve maradt a lapban. „*Nagy, még nagyobb számok, s máris győzelmek születnek, a békétábor egyre legyőzhetetlenebb, határ a csillagos ég...*” (299. p.).

Negyedik rész

A könyv zárószakaszában olyan izgalmas németországi szakkönyvek ismertetését találjuk, amelyek a múlttal való kritikai szembesülés forrásértékű példái.⁸

A kötet egészére jellemzően elmondható, hogy a tanulmányok mindegyike rendkívül gazdag forrásanyag feldolgozásával készült, jegyzetekkel, hivatkozásokkal, irodalomjegyzékkel megerősítve. A könyv végén névmutató kínál személynevek szerinti búvárkodási lehetőséget.

Sonnevend Péter a közelmúlt könyvtártörténeti kutatásával szemléletesen bemutatja a hegemon ideológiáknak alávetett könyvtárszervezés mintázatait, a társadalomirányítási filozófia, a könyvtár és társadalom bonyolult összefüggérendszerét. Láthatóvá válik az is, hogy a jólétből kirekesztett, szegénységben, írástudatlanságban tartott, a háború borzalmainak kitett tömegek milyen könnyen váltak ordas eszmék támogatóivá. A könyvtárak pedig az értékek sokféleségének felkínálása helyett kényszerűen sodródtak bele a propagandisztikus szerepbe. Hittel azonosulva vagy óvatos kilengésekkel lázadva részt vettek a hatalom szándéka szerinti ideológia legitimálásában. A múltból érkező nagy kérdés: megtettek-e mindent valóságos mozgásterük határáig?

⁷ A *Szabad Nép* a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) napilapja volt. A Népszabadság elődje 1942 és 1956 között jelent meg.

⁸ Sonnevend, P. (2012) Bestsellerek a hitleri Németországban: Jegyzetek Christian Adam könyvéhez, *Könyvtári Figyelő*, 4, p. 805–808, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00085/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2012_4_805-808.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2014) A nemzeti szocializmus és a fasizmus könyvtárügyéről: Újabb elemzések, *Könyvtári Figyelő*, 4, p. 535–539, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00095/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2014_4_535-539.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25)

Sonnevend, P. (2016) Náci politikus, diplomata vagy könyvtári szakember? Jegyzetek egy biográfiához, *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 401–407, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00337/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2016_401-407.pdf Utolsó elérés:

Sonnevend, P. (2018) Lexikon a náciizmus könyvtáros áldozatairól, *Könyvtári Figyelő*, 1, p. 113–116, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00350/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2018_01_113-116.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25.)

Sonnevend, P. (2019) Lelkes aktivitás? Kényszerű behódolás? Átmentési kísérlet? Újabb elemzések a német közkönyvtári vezetők mozgásteréről és magatartási mintáiról a náci uralom alatt (1933–1945), *Könyvtári Figyelő*, 3, p. 449–453, Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00357/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2019_03_449-453.pdf (Utolsó elérés: 2024.07.25.)

Horváth Iván emlékére

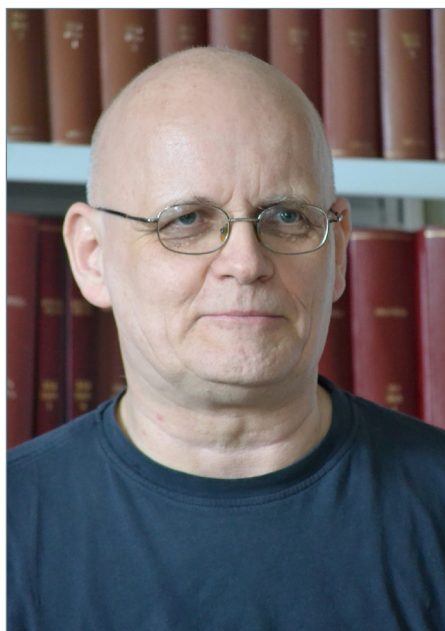
(1948–2024)

Képes Gábor
 kepes.gabor@njszt.hu
 Neumann János
 Számítógéptudományi Társaság,
 ügyvezető,
 ELTE BTK BIÖP, egykori hallgató,
 demonstrátor és megbízott előadó

Beérkezett: 2024.07.30.

Elfogadva: 2024.08.03.

Publikálva: 2024.08.06.

Meghalt Horváth Iván. Iskolateremtő irodalomtörténész, Balassi-kutató, a régi magyar vers nagy ismerője és rendszerezője. A digitális bölcsészet – az ő, korábbi kifejezésével: bölcsészettudományi informatika – magyar úttörője. A reneszánsz ember, aki valószínűleg egy ilyen közhelyes megfogalmazásnak nem örülne, egy szemtelen, meglepő poénnak, egy vita lehetőségének annál inkább. Egy olyan tanáregyniség, aki elképesztő műveltségével, humorával és kamaszosan tiszta kíváncsiságával bölcsészek nemzedékeit inspirálta. Egy ínyenc, egy technofil, egy nagy kérdező és egy stabil pont: egy aufklérista, egy

humanista. A kutató tanár, akinél azért tolonganak a tanítványok, hogy bepillantást nyerhessenek a műhelyébe. A szakszemináriumok, az önálló kutatói spórák embere, egy eszményi egyetemről.

A szobája az ELTE BTK-n egy könyvtár: Bibliotheca Gerézdiana – a tisztelt előd, Gerézdi Rabán emlékére. És persze CHER – reneszánsz kutatóközpont. Egyszerű Intézmény – és mégis tanítványok, barátok, egymással vetélkedők és egymást segítők hálózata. Iván-iskola és Iván-óvoda, hiszen már a tanítványok tanítványai is szállóigeként emlegetik mondásait, utánozzák rácsodálkozó kéz-dörzsölgetését: eltanultuk és továbbadtuk még a gesztusait is.

Az Iván-szoba: egyszerű, iskolai bútorok, egy falnyi könyvritkaság és egy, fából készült szonettírógép modellje, melynek tárcsáit forgatva mindig új és új vers keletkezik. Mintha maga Iván állna ott: meglepő, egyszerre egy régi világ utolsó képviselője és egy új hírnöke, behatárolt lehetőségekből szinte végtelen. Egy olyan egyetemi tanár, aki akkor is jelen van a térben, ha már nincs köztünk. Akitől lélekben már másfél évtizede búcsúzkodunk – tudván pokolian súlyos betegségéről –, de rettenetesen hiányzik, hogy már nem írhatunk neki... Ivan@... S ahogy az lenni szokott a látnokokkal, valószínűleg most kerül majd a helyére a szerepe és jelentősége a digitális bölcsészet világában. Feltehetően lesz Horváth Iván Intézet, Horváth Iván-díj (így legyen! – ez egy javaslat), de még jobb lenne megfontolni az üzeneteit. Kezdve a legegyszerűbbekkel: hogy ahhoz, hogy jó

tanár, jó kutató válhasson valakiből, szabadidő kell. Ha egy tanár, egy kutató minden másodpercét beosztjuk és ellenőrizzük, épp arra nem marad ideje és kedve, hogy elolvasson egy regényt. Olvasói kíváncsiság és élmény nélkül pedig nem lesznek bölcsészek – és nem lesz kultúra. Ő persze ezt sokkal szellemesebben és egyszerűbben fogalmazta meg a Neumann Társaság Informatikatörténeti Adattára számára készült portrébeszélgetésben¹.

Horváth Iván könyvtártudományhoz való kötődése is rendkívül erős és inspiráló. „A klasszikus magyar irodalom virtuális könyvtárában nincsenek könyvek, csak szövegállományok, de könyvtárosra mégis szükség van: ő szerzi be, ő rendezi, ő teszi kényelmesen hozzáférhetővé, vagyis ő szolgáltatja a szövegeket. (És ő az, aki nem szed késedelmi díjat, és nem teszi szóvá, ha belefirkálunk a könyvekbe, vagy ha egyenesen ellopjuk őket.)” – írja Magyarok Bábelben című *gépeskönyvében*². ...Melyben felsorol néhány mérföldkövet is – a magyar bölcsészettudományi informatika születéséről, ezer szállal kötődve a könyvtártudományhoz:

„Nemzetközi összehasonlításban talán a magyar irodalomtudománynak sem kell szégyenkeznie azokkal az eredményekkel, amelyeket a szövegek gépi nyilvántartásának és hálózati kiadásának terén eddig elért. Évszámokban bemutatva:

- 1976: a szegedi egyetemen megkezdődnek a régi magyar költészet teljes számítógépi leltárának munkálatai.
- 1984: létrejön az első hálózati összeköttetés Magyarországon egy irodalomtörténeti adatbázis és egy távoli felhasználó között. A két végpont: a szegedi JATE R55-öse és az MTA Irodalomtudományi Intézetének Commodore C64-ese, közöttük hagyományos, postai telefonvonal és egy bőrröndméretű modem.
- 1992: Párizsban megjelenik a régi magyar költészet adatbázisa a hozzávaló kétkötetes kézikönyvvel.
- 1993 november: Ugyanez megjelenik az Interneten, számos új szöveggel bővítve. Elkészül a Balassa-kódex sugárlemezes kiadásának első változata.
- 1993 december: További támogatás hiányában ideiglenesen befejeződik a magyar irodalomtörténeti adatbázis fejlesztése az Interneten.
- 1994: Ekkor kezdődik meg a Magyar Elektronikus Könyvtár kiépítése.
- 1996: Az Internet Expo költségén tovább fejlődhet az 1993-ban félbehagyott adatbázis; elkészül a Balassa-kódexnek és „József Attila prózájának nagy pontosságú hálózati kiadása.”

Szerény felsorolás, kiváló társakkal, közös eredményekkel: RPHA (Régi magyar költészet adatbázisa), BBOM (Balassi hálózati kritikai szövegkiadása). A digitális kultúra, internetes kultúra előfutára, úttörője, s ehhez a kultúrához lényegében saját nyelvet alkot – pontosabban szép, helyes, vonzóan időtlen magyar kifejezéseket keres. „Bábeli könyvtár, magyar könyvespolc”³

Képzetes Népkönyvtárról és Képzetes Nemzeti Könyvtárról álmodik. És aggódik a hosszú távú megőrzés miatt is. „Ha csakugyan a Világháló válik művelődésünk legfőbb közegévé, óvintézkedéseket kell tennünk, hiszen – mivel nincs minden könyvhasználatához megfogható könyvpéldányra szükség – a kisszámú számjegykódolású hordozó megsemmisülésével megsemmisülhet a rájuk tapadó szöveg is. Márpedig az ókori Kelet óta azon alapul a művelődés, hogy a szövegek nemcsak az egyes embert élik túl, de megalkotó nemzetüket is” – írja 1998-ban. (Horváth Iván jelenidő.)

Horváth Iván könyvtártudományi jelentősége túlmutat azokon a bizottságokon, tanácskozáson, véleményezéseken, melyek révén a könyvtáros hivatás

¹ Horváth Iván videoportréja – ITF, NJSZT Informatikatörténeti Fórum

² Horváth Iván: Magyarok Bábelben --Mi marad meg a Bábeli Könyvtárban? (elte.hu)

³ Horváth, I (1998) Bábeli könyvtár, magyar könyvespolc, 2000 folyóirat, május, p. 53-60.

művelői is találkozhattak vele (és elsősorban mint elsőrangú kutatóval találkozhattak). Ma már az is történelem, hogy a rövid életű MaNDA (Magyar Nemzeti Digitális Archívum) égisze alatt létrejött egy kutatócsoport, mely a magyar közgyűjtemények digitalizációs elveinek összehangolását célozta meg – Horváth Iván hatása számukra is megkerülhetetlen volt⁴. Részben ez a szellemi munka folytatódott az OSZK-ban, ahol Horváth Iván Herner János megbízott főigazgatóhelyettes tudományos főtanácsadója volt. Legutóbb a Pray-kódex kiadásán dolgozott az OSZK-val. Ez a projekt, amely a kollégák megfogalmazása szerint „szívügye” volt, tudomásom szerint hamarosan lezárul, és az OSZK Digitális Bölcsészeti Központja emlékprojektet tervez megvalósítani, hogy „tiszteletét fejezze ki a Tanár úr munkássága előtt”. Ez közelebbről egy általa megálmodott digitális bölcsészeti projekt megvalósítását jelenti.

Az általa elindított ELTE BTK BIÖP (Bölcsészettudományi Informatika Önálló Program) nélkül ma nem lenne digitális bölcsészet hazánkban, vagyis nem jött volna létre az OSZK DBK sem. Ez a rövid összefoglalás – és akik folytatják a munkát: a tanítványok, a tanítványok tanítványai és az olvasók. Lesz internetes nyom – és lesz kőtábla is. Hogy maradandó legyen.

⁴ <https://videotorium.hu/hu/recordings/4267/mandat-1-5>

Fotó forrása: MTA BTK ITI, CC-BY-SA-4.0

A 2024-es év Kosáry Domokos-díjasa: Dr. Mader Béla nyugalmazott könyvtári főigazgató, címzetes egyetemi tanár

Koósné Török Erzsébet
ny. főigazgató, Kosáry Domokos-díj
Kuratórium elnök

Katona Adrienn
Kosáry Domokos-díj Kuratórium titkár,
MATE Rectori Kabinet

Molnár Szilvia
könyvtárvezető, MATE Kosáry
Domokos Könyvtár és Levéltár

Beérkezett: 2024.06.29.

Elfogadva: 2024.07.05.

Publikálva: 2024.07.09.

A Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár (KDKL) kezdeményezésére a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) jogelőd intézményének (a Szent István Egyetemnek) Szenátusa Kosáry Domokos-díjat alapított az egyetemi könyvtár egykori tudományszervező könyvtárigazgatójának tiszteletére, a tudós születésének 100. évfordulója alkalmából 2013-ban. Tette ezt azzal az elhatározással, hogy e díjjal őrizze és bemutassa a könyvtár névadójának emberi nagyságát és tartását, azt a szellemi méltósággal és cselekvő erővel létrehozott időtálló értéket, amit Kosáry Domokos a gödöllői egyetemen, annak könyvtárában és egész élete során alkotott.

A Kosáry Domokos-díj a könyvtári, levéltári munka szervezésében elért kimagasló eredmény, a könyvtár érdekében, a könyvtárügyért kifejtett támogatás, illetve az egyetemtörténeti, agrártörténeti kutatásokban végzett magas szintű tevékenység elismeréseként vagy a történettudomány területén végzett elkötelezett, kimagasló történeti munka megbecsüléseként adományozható évente aktív és nyugdíjba vonult egyetemi könyvtárosoknak, levéltárosoknak, egyetemi oktatóknak és kutatóknak (dolgozóknak), valamint egyetemen kívüli személyiségeknek. 2024-ben a kuratórium javaslatára az egyetem szenátusa Kosáry Domokos-díjat adományozott **dr. Mader Béla**, a Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtár nyugalmazott főigazgatója, címzetes egyetemi tanár, a hazai könyvtárügy elkötelezett szaktekinélve és példaképként tisztelt alakja részére az általa vezetett egyetemi könyvtár korszerű intézménnyé fejlesztésében és működtetésében elért maradandó eredményei, valamint az egész magyar könyvtárügyért, kiemelten a felsőoktatási könyvtárakért végzett kimagasló munkássága és kivételes emberi értékei elismeréseként.

A díjat **Gyuricza Csaba**, a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem rektora, egyetemi tanár és **Koósné Török Erzsébet**, nyugalmazott főigazgató, főkönyvtáros, a Kosáry Domokos-díj Kuratórium elnöke adta át a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szenátusának tanévzáró ünnepi ülésén a Gödöllői Királyi Kastély Lovardájában 2024. június 25-én.

Dr. Mader Béla gondolatai a díj átvétele alkalmából

„Amikor értesültem arról, hogy idén nekem ítéltek a Kosáry Domokos-díjat, az első gondolatom az volt, hogy ugyan mivel érdemeltem én ezt ki, s megérdemlem-e egyáltalán. Azzal nyugtattam magamat, hogy hiszen a Széchenyi-díjasnak sem kell feltétlenül összemérhetőnek lennie Széchenyivel, a Kossuth-díjasnak Kossuth-tal. Magamról pedig biztos tudom, hogy nem vagyok összemérhető Kosáryval.

1. Ábra: Mader Béla átveszi a díjat Koósné Török Erzsébettől¹

2. ábra: Gyuricza Csaba gratulál a díjazottnak²

Azt hiszem, sokan értenek velem egyet abban, hogy életünk folyamán viszonylag kevés olyan embert ismerünk (akár csak egyedül munkássága, élete révén is), akit feltétlenül tisztelünk és elismerünk. Én magam sajnos személyesen sohasem találkoztam Kosáry Domokossal, de könyvtárosi és oktató munkám során viszont számtalanszor a munkáival. Bennem az igazi tudós és igaz ember példaképeként él máig, számomra ő egy ilyen egyéniség. Annak ellenére, hogy tevékenységünket és elért eredményeinket még nagyon távolról sem merném összemérni (ez egyszerűen lehetetlen), némi hasonlóságot mégis érzek vele. Mint a háború utáni magyar történelem alakulása következtében (a kacifántos fogalmazással az általam nagyon elcsépeletnek tűnő kommunisztázást kikerülendő) osztályidegennek és a népi demokrácia ellenségének nevezett család sarja, magam is elég sokszor megtapasztaltam azt, amit ő példamutatóan elviselt. Hogy a hasonlatot

bátortalanul folytassam, végül is Kosáry Domokos a Magyar Tudományos Akadémia nemzetközileg is híres elnöke lett, én pedig a rendszerváltásnak köszönhetően egy igencsak elismert egyetemi könyvtár főigazgatója. S itt meg is állok a méltatlan összehasonlítási kísérletekkel. Helyette inkább azt hangsúlyozom, hogy nagy megtiszteltetésnek érzem, hogy a díj kitüntetőtje lettem, csatlakozhatom a kitüntetésben előttem részesülők méltán díszes grémiumához.

3. ábra: Dr. Mader Béla elmondja köszönő gondolatait³

Évekkel ezelőtti címem előtt már jó ideje a nyugalmazott jelző áll, de sokszor gondolok vissza arra a szerencsémre, hogy a nagy változások időszakában munkálkodhattam. Az egész világot érintette és máig befolyásolja, a könyvtárakat pedig különösképpen egy hatalmas paradigmaváltozás. Paradigma, vagyis korszellemváltozás, az eddig társadalmilag elfogadott értékeknek, gondolkodásnak, módszereknek a változása. A könyvtárakat (s rajtuk kívül is egyre inkább mindenkit) az az átalakulás érinti legjobban, hogy miközben bármely tartalom eddig több ezer éven át valamely fizikai hordozón jelent meg, ahhoz kötődött, most attól elváltan is létezik. Könnyebben, gyorsabban, elképesztő méretekben pillanatok alatt elérhető, értelmezhető, használható. Hogy egyszerűsítsek: számítógép, digitalizálás, adatbázisok. A kezdetekbe csöppentem bele. Könyvtáros társaimmal együtt talán az az érdemünk, hogy felismertük a változás követésének szükségességét, új és modern értékkel gazdagítva egy ősi intézményt, a könyvtárat. Ezért talán köszönet sem jár, de mégis nagyon örülök, hogy e díjjal nagy elismerést kaptam, és magától értetődőnek veszem, hogy ebben kollégáimmal osztozom.

Általában nehéz feladat, ha azt kell felsorolnunk, hogy szerintünk mivel járulhatunk hozzá a leginkább hivatásunk, szakmánk művelésének előreviteléhez. Ha viszszagondolok könyvtári pályafutásomra, az elért eredmények közül néhányat talán

^{1,2,3} Fotó: Snoj Péter, MATE

fontosnak ítélték. Az egyik az EISZ országos szolgáltatásának beindításában és működtetésében való részvétel. Hiszen minden magas szintű oktatás és kutatás kiindulópontja a világ szakirodalmában való tájékozódás lehetősége, és e szolgáltatással ez vált elérhetővé a hazai felsőoktatási intézmények számára. A másik, amire büszkén gondolok, hogy sikerült a legnagyobb egyetemi és tudományos könyvtárakat egységbe szervezni azért, hogy sikeresen pályázzunk az országos közös katalógizálás megvalósítására. Hála Istennek, ez is a mai napig működik. A harmadik főleg Szegedet és egyetemét érinti, de országos jelentőségű is: Borvendég Béla Kossuth-díjas építész közreműködésével sikerült elkészítenem egy közel 100 oldalas tervpályázati kiírást az új, 21. századi szegedi egyetemi könyvtár megépítésére. A könyvtár fel is épült, mind a mai napig szolgálja az egyetemet.

Már csak a köszönet maradt hátra. Ez elsőként a díj névadójának szól, Kosáry Domokosnak a magyar tudománynak, a magyar embereknek elismerést, megbecsülést hozó munkásságáért. Másodszor annak az egyetemnek és könyvtárának, amelyek a tevékenységükkel és annak színvonalával méltó emléket állítanak a nagy tudósnak és nagy embernek. Végül pedig a tisztelt kuratóriumnak és egyetemi szenátusnak, amely a díjra érdemesnek talált.

Köszönöm, hogy meghallgattak.”

Dr. Mader Béla bemutatása, szakmai életútja a díjra történő ajánlás alapján⁴

„a nagy tudású vérbeli könyvtáros...” – mondta róla Csákány Béla⁵

Dr. Mader Béla 1941-ben született Szegeden. Középiskolai tanulmányait a Kecskeméti Piarista Gimnáziumban végezte, ahol kitűnő eredménnyel tette le érettségi vizsgáit. Egyetemi tanulmányait könyvtár–magyar szakon az Eötvös Loránd Tudományegyetemen (ELTE) folytatta 1964 és 1970 között. 1978-ban ugyanott szerezte meg doktori címét, majd 1998-ban a PhD-fokozatot is. Szegeden 1962-től dolgozott, előbb könyvtárosként 1970-ig, majd 1974-ig tájékoztató csoportvezetőként, 1974 és 1978 között osztályvezetőként, 1978-tól 1990-ig pedig igazgatóhelyettesként. 1990 és 1995 között igazgatóként, 1995-től 2013-as nyugdíjba vonulásáig főigazgatóként vezette a szegedi egyetemi könyvtárat (József Attila Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, majd Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár, végül Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kuno Könyvtár).

Dr. Mader Béla nevéhez elválaszthatatlanul kapcsolódik az önálló szegedi egyetemi könyvtár minden igényt kielégítő terveinek kidolgozása és a projekt megvalósításának szervezése, ezzel egy időben a hetvennél több kari, intézeti és tanszéki könyvtár egyetlen gyűjteménybe történő integrálása, valamint az egységes feldolgozási és szolgáltatási környezet kialakítása. Az intézmény 2004-es átadásával, a modern kihívásoknak megfelelő könyvtárárpülettel és konferencia-központtal nemcsak a több évtizede vágyott új könyvtárárpület jött létre, hanem az egyetem egyik legfontosabb tanulmányi és közösségi központja is. A szegedi könyvtár mind a hagyományos könyvtári szolgáltatások, mind az elektronikus tartalom- és információszolgáltatások tekintetében az ország egyik legjelentősebb könyvtárává lépett elő, egyben Közép-Európa legnagyobb egyetemi könyvtárává vált. Hozzá kell tenni, hogy ez a folyamat nem volt előzmények nélküli, hisz az egyetemi könyvtár az 1970-es évektől a gépi feldolgozás, az 1990-es évek elejétől a könyvtári automatizálás hazai élenjárója volt, ami nem valósulhatott volna meg, ha Mader Béla a könyvtárak jövőjét nem a gépesítésben, a hálózatos tudásmegosztásban és kutatástámogatásban látja.

⁴ Ajánló: Mészáros Zoltán, a Nemzeti Közszerológiai Egyetem Egyetemi Könyvtár főigazgatója

⁵ Csákány Béla (1932-2022) matematikus, egyetemi tanár, a József Attila tudományegyetem (ma SZTE) rektora 1985 és 1990 között

Könyvtárosi és vezetői feladatai mellett Mader Béla aktívan részt vett a könyvtáros generációk képzésében is, amit a Szegedi Tudományegyetem 2008-ban címzetes egyetemi tanári cím adományozásával ismert el. Kutatási területe igen szerteágazó: könyvtár- és irodalomtörténet, magyar sajtótörténet, könyvtári tájékoztató munka, könyvtárszervezés és -menedzsment, könyvtári struktúrák, könyvtári informatika, könyvtáráépítés. Egyetemi oktatóként a felvilágosodás és a magyar reformkor irodalmáról, a könyvtártörténet, a sajtótörténet és a könyvtári menedzsment tárgyköreiből tartott kurzusokat. Magyar és angol nyelvű művei, illetve publikációs jegyzéke (könyvek, könyvrészletek, tanulmányok, cikkek, konferencia-előadások, recenziók stb.) az SZTE-honlapon olvashatók.

Az egyetemi feladatok mellett Mader Béla számos országos könyvtártudományi és felsőoktatási szervezetben, intézményben és projektben töltött be jelentős, kezdeményező szerepet. A Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) Egyesület elnöke (1997-1998); a Misztótfalusi Kis Miklós Kuratórium elnöke (1997-től); a Magyar Elektronikus Könyvtár (MKE) Egyesület elnöke (1999-2009); a Bursa Hungarica Közalapítvány kuratóriumának elnöke (2001-2005); a Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) elnökségi tagja 1998-2007, alelnöke 2003-2007 között; 2002-től 2011-ig tagja az Elektronikus Információszolgáltatás (EISZ) Bizottságának; 2003 és 2007 között a Magyar Tudományos Akadémia Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) Könyvtárbizottságának; valamint 2010-től kezdődően a Magyar Tudományos Művek Tára (MTMT) Programtanácsának.

Pályafutását jelentős szakmai díjak övezték, melyek közül kiemelkedik a Szabó Ervin-émlékérem (1989), a Széchényi Ferenc-díj (2003), a Pro Universitate Emlékérem (2004), Szeged Pro Urbe díja (2005), a Klebelsberg Kuno-díj és a Hungarinet-díj (2007), a Magyar Könyvtárosok Egyesületéért Emlékérem (2010), valamint a Magyar Érdemrend lovagkeresztje (2023).

Mader Béla a Szegedi Tudományegyetem kiemelkedő személyisége, a hazai könyvtárügy elkötelezett szaktekintélye. Mentora és példaképe volt munkatársainak és egyetemi hallgatóinak, ezen túlmenően eddigi életútja, vezetői habitusa, diplomáciai érzéke, szakmai tudása egyaránt például szolgál a jelen és jövő könyvtárvezetői, könyvtárosai, informatikai szakemberei számára is.

Kosáry Domokos (1913-2007) az MTA rendes tagja, nagy tekintélyű elnöke, Széchényi-nagydíjas történész, a hazai és a nemzetközi tudományos élet és közélet kiemelkedő személyisége mellőzöttségének időszakában meghatározó egyénisége volt az első önálló agrártudományi egyetem központi könyvtárának, ahol 1952. október 3-tól 1957. őszi letartóztatásáig dolgozott. Kosáry széles látókörének és tájékozottságának köszönhetően előbb könyvtárosként, majd pályázat útján kinevezett igazgatóként elévülhetetlen érdemeket szerzett a központi könyvtár szakmai és tudományos munkájának megalapozásában a szakszerű állománygyarapítás, a bibliográfiai és tudományos tevékenység, a széles körű kiadványcsere megszervezése, a külső kapcsolatok kiépítése révén. Kosáry az intézmény tudományos jellegének megerősítésére törekedett. Elhatározása volt, hogy a központi könyvtárat az agrártörténeti kutatások bázisává fejleszti. Nevéhez fűződik az Agrártörténeti Munkabizottság, az Agrártörténeti Szemle Historia Rerum Rusticarum folyóirat és számos jelentős könyvtári kiadványsorozat elindítása, országos szakmai rendezvények kezdeményezése és megszervezése is. A könyvtár szakmai munkájának magas színvonalát a szélesebb szakmai közvélemény is elismerte. Számos szakember kereste fel Gödöllőt tapasztalatgyűjtés céljából, és 1957. július 12-13-án az Országos Könyvtárügyi Tanács ülésének is a gödöllői központi könyvtár adott otthont.

4. ábra: Könyvtári farsangi összejövetel, képünkön Kosáry Domokos balról az első (1954)⁶

5. ábra: A gödöllői kutatószoba teraszán, képünkön Kosáry Domokos balról a második (1957)⁷

6. ábra: A gödöllői egyetem főbejáratánál az Országos Könyvtárügyi Tanács résztvevőivel (többek között Berlász Jenő, Csapody Csaba, Haraszthy Gyula, Kovács Máté, Kóhalmi Béla, Sallai István, Sebestyén Géza), képünkön Kosáry Domokos jobbról az első (1957)⁸

^{6,7,8} Forrás: A MATE Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltár Fotótára

Kosáry mindenkor igyekezett kivívni és megőrizni a könyvtár rangját, tekintélyét és elismertetni a könyvtárosok semmivel nem pótolható szerepét. Meg kell említeni tárgyilagos, reális helyzetrajzait, érvrendszerének belső logikáját, melyek az éves és féléves jelentéseit, egy-egy témakörben írt feljegyzéseit, leveleit, az egyetemi üléseken való hozzászólását jellemezték. Célul tűzte ki, hogy a közgyűjtemény „határozott arculatú, gödöllői székhelyű, valóban központi jellegű, tudományos színvonalú, olyan könyvtárrá fejlődjék, mely az egyetemen belül és a többi tudományos könyvtár sorában hiánytalanul be tudja tölteni az őt megillető helyet [...]”⁹

Kosáry Domokos – kamatoztatva átlagon felüli képességeit, a környezetéből kimagasló felkészültségét, nyelvtudását – jelentősen előmozdította a hazai könyvtárügy, ezen belül az agrárkönyvtár fejlődését. Gödöllőn töltött éveit joggal nevezheti az egyetem és annak könyvtára, levéltára a felemelkedés korának, az agrárhistoriográfia dicső fejezetének.

Könyvtárosi tevékenységét egy 2015-ben kiadott forráskiadvány mutatja be a Magyar Agrártudományi Egyetemen töltött éveit alatti keletkezett, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban őrzött iratok feldolgozásával, érintve az Országos Könyvtári Központban az egyetemi könyvtárak előadójaként végzett feladatait is.¹⁰

Dr. Walleshausen Gyula (1923-2010), Kosáry Domokos egykori munkatársa megfogalmazását többször idézzük, mert kiemelkedően fontosnak tartjuk hangsúlyozni: „Kosáry kiemelkedő tagja volt annak az eredeti hivatásából kiszorított csapatnak [...] akik – a diktatúra afféle tudós rabszolgáiként – a tudomány iránt elkötelezetten mentették, majd gyűjteményekké rendezték a nemzet pusztuló-kallódó szellemi kincseit, s közben megszervezték, s – a történelem fíntoraként – magas szintre emelték a hazai könyvtárügyet.”

Kosáry Domokost 1995-ben a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (a MATE jogelőd intézménye) díszpolgárrá fogadta. A nevét viselő könyvtár főbejáratánál emléktábla idézi egyik jelentős, máig érvényes gondolatát: „Az alkalom fel nem ismerésén, a tévedésen, a bizonytalanságon a legjobb szándék sem segít [...]. A reális szem, a döntés és határozott cselekvés képessége viszont, akár kockázatvállalás, akár kompromisszum van soron, meg tudja sokszorozni az erőt.” (Kosáry Domokos, 1983.)

⁹ Részlet az 1955. szeptember 10-én kelt tájékoztatójából.

¹⁰ Kosáry Domokos, az Agrártudományi Egyetem tudományszervező könyvtárigazgatója: forráskiadvány a Magyar Agrártudományi Egyetemen, Kosáry Domokos alkalmazása alatt keletkezett, a Kosáry Domokos Könyvtár és Levéltárban őrzött iratokból / szerk. Koósné Török Erzsébet, Kissné Bognár Krisztina. – Bevezető tanulmány: Solti László, Koósné Török Erzsébet. Gödöllő: Szt. István Egy. K., 2015. – 247 p.: ill., részben színes; 25 cm. – Összefoglalás angol nyelven ISBN 978-963-269-369-9

¹¹ Kosáry Domokos-díj: <https://kosary-lib.uni-mate.hu/n%C3%A9vad%C3%B3nk-kos%C3%A1ry-domokos>

Kosáry Domokos-díj

A Kosáry Domokos-díj zöld színű háttérrel 235x235 mm nagyságú keretdobozban elhelyezett, egyoldalas, bronzból készült, 97 mm átmérőjű érem, Csikai Márta Munkácsy-díjas szobrászművész alkotása.

A díj alapító okirata rögzíti az elismerés létrehozását, az adományozás rendjét és feltételeit. A díjat 5 fős kuratórium gondozza, s javasolja egybehangzó döntését követően évenkénti odaítélésre a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem Szenátusának.¹¹

Gödöllő, 2024. június 25.